

Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyaları  c n istinad  ar ivəsi

3-c  cild

Tətbiq  c n təlimat

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyaları   n istinad  ar iv si

3-c  cild
T biq   n t imat

Kurikulum

Pedaqogika

Qiymətləndirmə

M dlim təhsili

Bütün məktəb yanaşması

Zorakı ekstremizm  v terrorizm  
aparan radikallaşmaya qarşı
davamlılıq

Fransız nəşri:

*Cadre de reference des competences pour
une culture de la democratie – Volume 3*
İmtina

*Bu əsərdə səslənən fikirlər müəlliflərin
məsuliyyətidir və mütləq Avropa Şurasının
rəsmi siyasətini əks etdirmiyə bilər.*

Bütün hüquqlar qorunur. Bu nəşrin,
Kommunikasiya Direktoratının ((F-67075
Strasbourg Cedex və ya
publishing@coe.int) yazılı olaraq
əvvəlcədən icazə verilmədən, heç
bir hissəsi tərcümə edilə bilməz, və
hər hansı bir şəkildə çoxaldıla və ya
ötürülə və ya hər hansı bir şəkildə
elektron (CD-Rom, internet və s.) və
ya mexaniki daxil olmaqla kopyalama,
qeyd və ya hər hansı məlumat saxlama
sisteminə daxil ola bilməz.

Şəkillər: iStockphoto.com

Örtük dizaynı və düzeni:

Sənədlər və Nəşrlər İstehsalat İdarəsi
(SPDP), Avropa Şurası

Avropa Şurasın Nəşri

F-67075 Strasburq Cedex

<http://book.coe.int>

ISBN 978-92-871-8575-4

(üç cildli nəşr)

© Avropa Şurası, Aprel 2018

Avropa Şurasında çap edilmişdir

Mündəricat

Önsöz	5
Giriş	7
Təşəkkülər	9
1-ci fəsil. DMK və Kurikulum	11
2-ci fəsil. DMK və pedaqogika	25
3-cü fəsil. DMK və qiymətləndirmə	49
4-cü fəsil. DMK və müəllim təhsili	73
5-ci fəsil. DMK və bütün məktəb yanaşması	87
6-cı fəsil. DMK və zorakı ekstremizm və terrorizmə aparan radikallaşmaya qarşı müqavimətin yaradılması	99

Önsöz

Demokratik qanunlar və institutlar ancaq demokratiya mədəniyyətinə istinad etdikdə effektiv işləyə bilirlər. Təhsil bunun üçün əsasdır. Bunlar Avropa Şurasının 2005-ci ildə Varşavada keçirilmiş dövlət və hökumət başçılarının üçüncü zirvə görüşünün nəticəsi idi. Buna əsasən bizim təşkilatın qarşısına “vətəndaşlarımız arasında demokratik mədəniyyəti təşviq etmək” vəzifəsi qoyuldu. Bunun üçün vacib olan məqam gənclərin müasir, fərqli, demokratik cəmiyyətlərdə məsuliyyətli vətəndaş olmaları üçün bilik, dəyər və bacarıq əldə etmələrini təmin etməkdir.

O vaxtdan etibarən üzv dövlətlər bu sahədə bir sıra təşəbbüslər irəli sürmüşlər. Vətəndaşlıq təhsilində əksik olan məqam ortaq məqsədlərin anlaşılmasında və aydın şəkildə məsələyə diqqətin yetirilməməsidir. Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyaları çərçivəmiz bu boşluğu doldurmaq üçün hazırlanmışdır.

Son zamanlarda Avropada bir çox terrorist hücumları buna təcili zərurətin olduğuna diqqət çəkmişdir. Təhsil zorakı ekstremizm və radikallaşmanın qarşısını almaq üçün orta və uzunmüddətli bir investisiyadır, lakin işə indi başlamaq lazımdır. Bunun nəticəsində kompetensiyalar modeli 2016-cı ildə Brüsseldə keçirilən 25-ci sessiyada Avropa Şurası Təhsil Nazirlərinin daimi konfransı tərəfindən yekdilliklə xoş qarşılanmışdır (Çərçivənin 1-ci cildində).

Bu istinad çərçivəsi Avropa Şurasına üzv dövlətlərdə və ondan kənarında geniş yayılmış müzakirə və sınaqların nəticəsidir. Bu, demokratik cəmiyyətlərimiz üçün ümumi olan prinsiplər üzərində qurulub. Çərçivə, təhsilin bütün səviyyələrində öyrənənlərin aidlik duyğusunu hiss etmələri və yaşadığımız demokratik cəmiyyətlərə öz müsbət töhfələrini vermək üçün lazım olan alətləri və tənqidi anlayışları göstərir. Beləliklə, bu müxtəlif pedaqoji yanaşmalara hörmət edərək təhsil sistemlərinin fəaliyyətinə ümumi diqqət yetirməyi təklif edir. Çərçivənin məqsədi üzv dövlətlərə təhsili ilə azad, tolerant və fərqli cəmiyyətlər yaratmaqda dəstək olmaqdır. Ümid edirəm ki, üzv dövlətlər bu alətdən istifadə edəcək və bundan faydalanacaqlar.

Thorbjorn Jagland

Avropa Şurasının baş katibi

Giriş

Övladlarımız sabah necə bir cəmiyyətdə yaşayacaqlar? Bu sualın cavabının vacib bir hissəsi bu gün verdiyimiz təhsil əsaslanır. Təhsil gələcəyin qurulmasında vacib rol oynayır və gələcək nəsillər üçün formalaşdırmaq istədiyimiz dünyanı əks etdirir.

Demokratiya Avropa Şurasının üç sütunundan biridir və üzv dövlətlər arasında bunun gələcək cəmiyyətlərimiz üçün əsas olaraq qalacağına şübhə yoxdur. İnstitutlarımızın möhkəm olmasına baxmayaraq, vətəndaşlarımız təkcə səsvermə hüquqlarını deyil, həm də qurumlarımızın mənimsədiyi dəyərləri yaxşı bilsələr, yalnız o vaxt demokratik bir şəkildə fəaliyyət göstərəcəklər. Təhsil sistemimiz və məktəblərimiz gəncləri aktiv, iştirakçı və məsuliyyətli şəxslər olmağa hazırlamalıdır: yaşadığımız mürəkkəb, multikultural və sürətlə inkişaf edən cəmiyyətlər daha azı ilə heç nə edə bilməz. Kvant hesablama və süni intellektin başlanğıcında uşaqlarımızın gələcəkləri barədə məsuliyyətli qərarlar qəbul etmələrinə kömək edən dəyərlər, yanaşmalar, bacarıqlar, bilik və tənqidi anlayışla təmin olunmaları çox vacibdir.

Avropa Şurasının Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyaları üçün istinad çərçivəsinin hazırlanmasının başlanğıc nöqtəsi təhsil sisteminin, məktəblərin və universitetlərin demokratik vətəndaşlıq hazırlığını əsas vəzifələrindən biri etməsinə inam idi. Bu, şagirdlərin üzləşdikləri çətinlikləri və qəbul etdikləri qərarların nəticələrini, nələri edə biləcəklərini və nələri etməkdən çəkinməli olduqlarını bilmələrini və dərk etmələrini təmin edir. Bütün bunları etmək üçün yalnız biliklərə deyil, həm də müvafiq kompetensiyalara malik olmaq lazımdır. Çərçivənin məqsədi həmin kompetensiyaların nələr olduğunu müəyyənləşdirməkdir.

Çərçivə üç cilddən ibarətdir.

Birinci cild geniş tədqiqat və müzakirələrdən sonra beynəlxalq mütəxəssislərdən ibarət çoxşaxəli komanda tərəfindən müəyyənləşdirilən kompetensiyalar modelini özündə ehtiva edir. 20 kompetensiya dörd sahəyə bölünür - dəyərlər, yanaşmalar, bacarıqlar, bilik və tənqidi anlama. Modelin arxa planı çərçivənin necə inkişaf etdirildiyi və necə istifadə edildiyi barədə məlumatlarla müşayiət olunur.

2-ci cildə hər bir kompetensiya üçün təlim hədəfləri və nəticələrini təyin edən bir sıra ifadələr var. Bu deskriptorlar müəllimlərə müəyyən bir kompetensiyaya münasibətdə şagirdlərin davranışlarını müşahidə etməyə imkan verən tədris şəraitlərini hazırlamağa kömək etmək məqsədi daşıyır. Deskriptorlar 16 üzv dövlətdən könüllü məktəblər və müəllimlər tərəfindən sınaqdan keçirilmişdir.

3-cü cildə, kompetensiyalar modelinin altı təhsil kontekstində necə istifadə olunacağına dair təlimatlar təqdim olunur. Növbəti fəsillər daha sonra əlavə ediləcək.

Çərçivə ümumi bir məqsədə sadıq qalaraq, demokratik mədəniyyət üçün kompetensiyaların öyrədilməsinə fərdi yanaşmaları ruhlandırmağa kömək edən bir vasitə kimi təklif olunur. Cildləri müəyyən bir formada istifadə etmək məcburiyyəti olmasa da, bunlar ardıcıl olaraq bütövlükdə nəzərdə tutulmuşdur və tövsiyə edirik ki, müəllimlər özləri qərar verməzdən əvvəl bütün çərçivə ilə tanış olsunlar.

Mən üzv ölkələrə Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyaları üçün istinad çərçivəsini təqdim etdiyimiz üçün çox qürur duyuram. Bu, fədakarlıq, məsləhətləşmə və açıqfikirlilik nümunəsi olmuşdur. Ümid edirəm ki, bir çoxunuz bunu təklif olunan şəkildə istifadə edəcəksiniz: gələcək cəmiyyətimizin övladlarımızın belə bir cəmiyyətdə yaşadığı üçün xoşbəxt olduğu vəziyyətə gətirilməsi səylərinə bir töhfə kimi.

Snezana Samardzic-Markovic

Avropa Şurasının Demokratiya üzrə baş direktoru

Təşəkkürlər

Müəllif qrupu

Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyaları üçün istinad çərçivəsi Təhsil departamenti tərəfindən aşağıdakı beynəlxalq ekspertlərlə birlikdə hazırlanmışdır:

Martyn Barrett

Luisa de Bivar Black

Michael Byram

Jaroslav Faltyn

Lars Gudmundson

Hilligje van't Land

Claudia Lenz

Pascale Mompoin-Gaillard

Milica Popovic

Calin Rus

Salvador Sala

Natalia Voskresenskaya

Pavel Zgaga

Avropa Şurası Təhsil Departamenti

Departamentin rəhbəri: Sjur Bergan

Təhsil siyasəti şöbəsinin rəhbəri: Villano Qiriaz

Baş layihə meneceri: Christopher Reynolds

Köməkçilər: Mireille Wendling, Claudine Martin-Ostwald

Dəstək və yardım

Avropa Şurası Təhsil Departamenti vacib dəstəyinə görə aşağıdakı şəxslərə xüsusi təşəkkür edir:

- ▶ 2012-ci ildən 2017-ci ilə qədər Andorra Knyazlığının Avropa Şurası üzrə daimi nümayəndələri Josep Dalleres və Esther Rabasa Grauya
- ▶ 2012-ci ildən 2018-ci ilə qədər Avropa Şurası təhsil siyasəti və təcrübəsi üzrə rəhbər komitənin sədrləri Germain Dondelingert, Jindrich Fryc və Etienne Gilliarda
- ▶ Gürcüstan Təhsil nazirinin müavini Ketevan Natriashviliyə

Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyaları üçün istinad çərçivəsinin hazırlanması layihəsi Andorra, Belçika, Kipr, Çex Respublikası, Gürcüstan, Yunanıstan və Norveç təhsil nazirliklərinin fəal dəstəyindən və maliyyə yardımlarından faydalanmışdır.

Təhsil departamenti, eyni zamanda, Avropa Vergeland Mərkəzinə və Timişoara Mədəniyyətlərarası İnstitutuna təlim və idarəetmə işlərində köməyinə görə təşəkkür edir.

Töhfələr

Avropa Şurası Təhsil Departamenti, Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyaları üçün istinad çərçivəsinin hazırlanması zamanı verdiyi əvəzsiz əksəlaqə və töhfələrə görə aşağıdakılara minnətdarlığını bildirir:

Erik Amnå, Mattia Baiutti, Léonce Bekemans, Cezar Bîrzea, Lavinia Bracci, Fabiana Cardetti, Marisa Cavalli, Aidan Clifford, Daniel Coste, Que Anh Dang, Leah Davcheva, Darla Deardorff, Miguel Angel García López, Ralf Gauweiler, Rolf Gollob, Fernanda González-Dreher, Richard Harris, Prue Holmes, Bryony Hoskins, Caroline Howarth, Ted Huddleston, Elene Jibladze, Andreas Körber, Ildikó Lázár, Rachel Lindner, Petr Macek, Julia Marlier, Guillaume Marx, David Muller, Natia Natsvlshvili, Oana Nestian Sandu, Reinhild Otte, Stavroula Philippou, Alison Phipps, Agostino Portera, Marzena Rafalska, Monique Roiné, Roberto Ruffino, Florin Alin Sava, Hugh Starkey, Olena Styslavska, Angela Tesileanu, Felisa Tibbitts, Judith Torney-Purta, Angelos Vallianatos, Manuela Wagner, Charlotte Wieslander, Robin Wilson, Ulrike Wolff-Jontofsohn, Fatmiroshe Xhemalaj.

Təhsil departamenti son olaraq səmimi təşəkkülərini əməkdaşlıq və fədakarlığa görə deskriptorları sınaqdan keçirən müəllim, müəllim-pedaqoq və məktəb rəhbərlərinə bildirir.

1-ci fəsil

DMK və Kurikulum

Məzmunun xülasəsi

- ▶ Fəsil kimlər üçündür?
- ▶ Məqsəd və ümumi baxış
- ▶ DMK modeli və kurikulum
- ▶ İzahlar, formalar, yanaşmalar və kurikulumun təşkili
- ▶ Tədris proqramlarında DMK çərçivəsindən istifadə
- ▶ Tədris proqramlarının hazırlanması və təkmilləşdirilməsi
- ▶ Təvsiyələr
- ▶ Resurslar
- ▶ əlavə materiallar

Bu fəsil kimlər üçün nəzərdə tutulmuşdur?

Kurikulum ilə bağlı bu fəsildə əsas hədəf qrup təhsil siyasətini hazırlayanlar, direktorlar, dekanlar və ya təhsil rəhbərləri, nazirlik, regional və ya yerli hakimiyyət səviyyəsində kurikulum hazırlayanlar, müəllimlər və öyrənənlərdir.

Məqsəd və ümumi baxış

Bu fəslin məqsədi təhsildə kurikulum islahatlarını hazırlamaq, təkmilləşdirmək üçün məsul olan şəxslər tərəfindən Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyaları modelindən necə istifadə olunacağını (məsələn, mövcud tədris planını yoxlamaq, daha da təkmilləşdirmək və ya yeni bir tədris planı hazırlamaq) araşdırmaqdır.

Fəsildə müxtəlif tədris planları və tədris planlarının xarakteri, məzmunu ilə bağlı qərarların verildiyi səviyyələr (müəyyən edilmiş tədris səviyyəsindən tutmuş, müəllimlər və şagirdlər tərəfindən qəbul edilmiş tədris planlarının qərarlarına qədər) müzakirə olunur və müəyyənləşdirilir. "Müəyyən edilmiş tədris planı" termini səlahiyyətli bir hökumət tərəfindən təhsilin məzmununu müəyyənləşdirmədə qanunla qəbul edilmiş tədris planına istinad etmək üçün istifadə olunur. Müəyyən olunmuş tədris planı məktəblərdə həyata keçirilməlidir.

Kurikulumlar müxtəlif meyarları nəzərə alaraq (məsələn öyrəniləcək biliklər və ya əldə ediləcək kompetensiyalar) hazırlana bilər. DMK Çərçivəsi hər yanaşmada istifadə edilə bilər. Kurikulumlar fərqli pedaqogika və təlim-tədris metodologiyalarının uyğunlaşdırılması üçün də hazırlana bilər və bu fəsildə DMK modelinin seçilmiş pedaqogika və metodologiyaya, məsələn layihə işi və ya çarpaztədris mövzularına görə necə istifadə olunacağı müzakirə olunur.

Daha sonra fəsildə DMK modelinin milli və yerli səviyyədə fənn və ya sinif səviyyəsinə qədər müxtəlif qərar səviyyələrində tədris proqramlarını yoxlamaq və tərtib etmək üçün istifadə yolları təqdim olunur. Kurikulumun sonuncu pilləsində ali təhsilin spesifik vəziyyətinə xüsusi diqqət yetirilir.

DMK modeli və kurikulum

DMK modeli «demokratiya mədəniyyəti/cəmiyyət/qrup» un fəal iştirakçısı olmaq üçün fərdin ehtiyac duyduğu dəyərləri, yanaşmaları, bacarıqları, bilik və tənqidi anlayışları müəyyənləşdirir. Bu, kompetensiya səviyyələrini təsvir edən deskriptorlarla müşayiət olunur (çərçivənin 2-ci cildinə bax). Bu deskriptorlar yalnız öyrənilə və öyrədilə bilən, eləcə də qiymətləndirilə bilən dəyərləri, yanaşmaları, bacarıqları, bilik və anlayışları əhatə edir.

Gənclər qeyri-formal öyrənmə sahəsində bu cür kompetensiyaları dünyada və yaşadıkları cəmiyyətdə qazandıqları təcrübələr vasitəsilə əldə edə bilərlər. Onları həm formal, həm də qeyri-formal təhsildə bir müəllimin və ya digər fasilitatorun köməyi ilə öyrənmək olar. Ən son halda, müəllim və fasilitatorların öyrənmə imkanlarını sistemli və prinsipial şəkildə planlaşdırması gözlənilir.

DMK modelindən planlaşdırmada, mövcud planların və onların həyata keçirilməsinin, xüsusilə də bu planların təşviq etdiyi təlim nəticələrinin təhlil edilməsi və yoxlanılmasında

istifadə edilə bilər. Şagirdlər tərəfindən əldə edilməsi gözlənilən təlim nəticələrini kompetensiya deskriptorları və onların müvafiq davranışları ilə müqayisə etmək olar. Qiymətləndirmə üzrə 3-cü fəsildə izah edildiyi kimi, təlim nəticələrinin nailiyyətini yoxlamaq üçün kompetensiya deskriptorlarından formal və qeyri-formal qiymətləndirmədə də istifadə edilə bilər.

Modeldən mövcud tədris proqramları ilə yanaşı, tətbiqetmə və qiymətləndirməyə diqqət yetirilməklə, yeni tədris planında gözlənilən tədris planının komponentlərini və öyrənmə nəticələrini təyin etmək üçün də istifadə edilə bilər.

Təriflər, formalar, yanaşmalar və kurikulumun təşkili

Təriflər

Kurikulumun bir çox izahı var və hər biri fərqli bir təhsil konsepsiyasını əks etdirir. Ənənəvi olaraq hər hansı tədris planı sinif daxilində baş verən müəyyən bir fənnin və ya təhsil sahəsinin tədrisi üçün bir plandır. Bu gün tədris planı, istər sinifdə, istərsə də sinif xaricində təhsil müəssisəsi daxilində təcrübənin bütün növləri vasitəsilə öyrənmələrin öyrənməsini formalaşdırmaq üçün bir plan olaraq hazırlanmışdır.

Bu fəsildə “kurikulum” əsasən müəyyən bir sinifdə və ya fənnə deyil, bütövlükdə məktəb, universitet və ya təlim-tədrisə həsr olunmuş hər hansı təhsil müəssisəsində hazırlanan “öyrənmə planı” kimi müəyyən edilmişdir. Daha dəqiq desək, tədris proqramı təlim nəticələrinin təsviri, öyrənmə məzmunu və müəyyən müddət ərzində öyrənmə proseslərinin təsviri şəklində öyrənmə planı anlamına gəlir.

Tədris planı təhsil müəssisəsində öyrənmələrin bəzilərinin planlaşdırıldığı təcrübələrinin ümumi yekunu kimi müəyyən edilə bilər. Bu izaha da bu fəsildə istinad ediləcəkdir.

Kurikulum formaları və qərarların səviyyələri

Kurikulumun tərtibində və təkmilləşdirilməsində vacib bir sual yaranır: tədris planına kim qərar verir? Təhsildə qərar vermə mərkəzləşdirildikdə, tədris planı kimi kurikulum təhsilə cavabdeh dövlət orqanı və ya onun təyin etdiyi qurumlar tərəfindən qəbul edilir. Qərarların qəbulu mərkəzdən yerli qurumlara paylandıqda, müəssisə və müəllimlər kurikulumun (məsələn, məktəb əsaslı tədris planının) məzmunu və məqsədləri barədə qərar verirlər.

DMK modeli kurikulumlara müxtəlif qərar qəbuletmə səviyyələrində təsir göstərə bilər: sistem səviyyəsində, institusional səviyyədə, mövzu və ya sinif səviyyəsində və şagird səviyyəsində.

“Tədris planı” kimi kurikulumun hər səviyyədə özünəməxsus xüsusiyyətləri və formaları var. Sistem səviyyəsində kurikulum təhsilin hər mərhələsində öyrənilməli olanları qeyd edən səlahiyyətli orqan tərəfindən müəyyən edilir. İnstitusional səviyyədə müəyyən edilmiş kurikulum onu məktəbin konteksti və təhsil ehtiyaclarına uyğunlaşdıran müəllimlər və pedaqoji rəhbərlər tərəfindən hazırlanır.

Fənn və ya sinif səviyyəsində müəyyən edilmiş və institusional kurikulum hazırlanaraq tədris planlarında və təlim materiallarında tətbiq olunur. Müəllimlər - və bəzi hallarda öyrənmələr – daha sonra müəyyən edilmiş və institusional tədris planını şərh edərək

tətbiq edir. Nəhayət, şagird səviyyəsində öyrənənlər müəllimlərin planlaşdırdığı kurikulum ilə tanış olur, kompetensiyalarını qurur və inkişaf etdirir.

Buna görə bir kurikulum müəyyən bir kontekstdə və zamanda planlaşdırılan, inkişaf etdirilən və dəyişdirilən bir konstruksiyadır və DMK modelindən kurikulumun hazırlanmasının istənilən səviyyəsində istifadə edilə bilər.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, kurikulumun ikinci mənası, şagirdlərin təhsil müəssisəsində yaşadıkları bütün təcrübələrə istinad edir və bu məsələyə 5-ci fəsilə bütün məktəb yanaşmasında ayrıca diqqət yetirilir.

Kurikulum yanaşmaları

Tədris planı olaraq kurikulumun hazırlanmasında bir çox fərqli yanaşma mövcuddur ki, bunlardan üçünə Avropa ölkələrində tez-tez rast gəlinə bilər: biliklərə əsaslanan kurikulum, məqsədlərə əsaslanan kurikulum və kompetensiyaya əsaslanan kurikulum. Hər bir yanaşma kurikulumun hansı əsas elementinin kurikulumu formalaşdıracağını müəyyən edir. Kurikulumun digər komponentləri bu əsas elementə sadıq qalır və onu izləyir.

Kurikulum ənənəvi olaraq biliyə əsaslanan kurikulum kimi hazırlanmış və planlaşdırılmışdır. Bu yanaşmada, prosedural bilikləri, metakognitiv bilik və yanaşma bilikləri kimi digər bilik növləri də seçilsə də, faktiki və konseptual biliklərə (deklarativ bilik) daha çox önəm verilir. Burada vacib ünsür müəyyən bir kurikulumun məqsədinə uyğun biliyin seçilməsi və təsnif olunmasıdır.

Məqsədlərə əsaslanan tədris proqramı şagirdlərin gözlənilən davranışı olaraq müəyyən edilmiş məqsədi təklif edir, struktur və fənn kurikulumlarının məzmununun seçilməsinə istiqamət verir. Tədris planı daha sonra müəyyən edilmiş məqsədə çatmaq üçün şagirdlərin nəyi öyrənməli olduqları barədə fikirlər əsasında formalaşmışdır. Bu yanaşmanın ilkin versiyasında məqsədlər şagirdlərə nəyin öyrədildiyi (məsələn kimya fənni haqqında bilik və ya təcrübələr aparmaq üçün lazım olan bacarıqlar) baxımından tərtib edilmişdir. Sonralar bu yanaşma öyrənməyə yönəldilir, burada şagirdlərin nəyi nümayiş etdirməli olduqlarını görmək məqsədləri formalaşdırılır. Daha sonra bu tərtibat, öyrənənlərin əldə edə biləcəyi «kompetensiyalara», məsələn «öz hipotezlərinizi təsdiqləmək üçün kimyəvi eksperimentlər planlaşdırmaq və aparmaq» kompetensiyasına açıq istinad olaraq dəyişə bilər.

Beləliklə, kompetensiyalara əsaslanan kurikulum məqsədlərə əsaslanan kurikulumun təkmilləşdirilmiş formasıdır. Kurikulumun bu forması intizam, mövzuya aid kompetensiyalardan və ya fənlərarası kurikulum kompetensiyalarından istifadə edərək öyrənmə və öyrənənləri tədris planının mərkəzinə qoyur. Tədris planı olaraq kurikulum fənlərin bir qisminə və ya hamısına daxil olan kompetensiyalar toplusu və ya hər hansı fənnin öyrənmə müddətinin sonunda şagird nəyi bacara bilər sualı baxımından tərtib olunur. Şagirdlərin “nəyi bacarır” baxımından kompetensiyalarının nəzərə alınması onların fəaliyyətlərinə fokuslanan qiymətləndirməyə və nəticədə qiymətləndirən tərəfindən nəyin müşahidə oluna biləcəyi yanaşmasına imkan yaradır.

Bu yanaşmada kompetensiyalar (dəyərlər, yanaşmalar, bacarıqlar, bilik və tənqidi anlama) bir-biri ilə əlaqəli hesab olunur. Səriştəli bir şəkildə hərəkət etmək üçün bir şəxs, məsələn, bir faktı izah etmək, problemi təhlil etmək və həll etmək və ya alternativ həll yollarını təklif etmək üçün müvafiq dəyərlər, yanaşmalar, bacarıqlar, bilik və tənqidi anlamadan istifadə edir.

DMK modeli kompetensiyalara əsaslanan tədris yanaşması çərçivəsində hazırlanmışdır, lakin praktikada bu yanaşmaların heç biri vahid və saf vəziyyətdə olmur. Əslində bu kurikulum yanaşmaları tez-tez birləşdirilir, buna görə DMK modelinin bütün kurikulum yanaşmalarında istifadə edilə biləcəyini qeyd etmək lazımdır.

Biliyə əsaslanan tədris planında, kurikulumu tərtib edənlər, məsələn, biliyi anlamanın vacibliyini vurğulaya bilərlər. Bu vəziyyətdə müəllimlər dəyərlər (deklarativ bilik) haqqında bilikləri vurğulayacaq və öyrənənləri xüsusi dəyərlərdə kompetensiyayı qəbul etməyə və nümayiş etdirməyə inandırmaqdan daha çox, dəyərləri təhlil etməyi və əks etdirməyi öyrədirlər. Dəyərlərin tənqidi dərk edilməsi müəllimləri və ya şagirdləri müəyyən dəyərlərin qəbul edilməsinə və ya rədd edilməsinə məcbur etmir.

Bu halda müəllimlər dəyərlər (deklarativ bilik) haqqında bilikləri vurğulaya və öyrənənləri xüsusi dəyərlərdə kompetensiyayı qəbul etməyə və nümayiş etdirməyə inandırmaqdan daha çox, onlara dəyərləri təhlil etməyi və əks etdirməyi öyrədə bilərlər. Dəyərlər ilə bağlı tənqidi anlama müəllimləri və ya şagirdləri müəyyən dəyərlərin qəbul edilməsinə və ya rədd edilməsinə məcbur etmir.

Kurikulumun strukturu

Tədris planı olaraq kurikulum fənlər və ya mövzular, tədris sahələri, DMK modelində təsvir olunan kompetensiyalar kimi əldə edilən fənlərarası kurikulum layihələri və ya mövzuları üzrə təşkil edilə bilər. Bu siyahı yalnız kurikulumun təşkilinin əsas növlərini əhatə edir.

- ▶ **fənlər və ya mövzular.** Kurikulum riyaziyyat, dil, fizika, tarix, fəlsəfə və s. kimi ənənəvi fənlərdə təşkil edilə və bütün fənlər DMK ilə əlaqəli ola bilər. Məsələn, qiymətləndirmələr, nümunələri tanımaq, mütənasib düşünmə və ya kompüterləşdirilmiş vasitələrdən istifadə etmək kimi riyazi bacarıqlar şagirdlərdən tənqidi düşünməyi və öz fikirlərini bildirmələrini tələb etdiyi üçün DMK ilə əlaqəlidir.
- ▶ **Öyrənmə sahələri.** Öyrənmə sahəsi, fənlər və ya mövzular deyil, öyrənmə baxımından ayrılmış bir konseptual məkandır. Öyrənmə, daha sonra vizual və plastik təhsil, təbiətşünaslıq, ictimai elmlər və ya həyati bacarıqlar kimi müəyyən bir kompetensiya və ya bacarıqlar qrupu tərəfindən müəyyən bir təcrübə üçün əldə edilməli olan aspektlərlə izah edilir.
- ▶ **Fənlərarası kurikulum mövzuları və kompetensiyalar.** Fənlərarası kurikulum mövzuları “demokratiya təhsili”, “ətraf mühit və ya ekoloji təhsil” və “sülh təhsili” kimi hadisələr və ya məsələlər baxımından təsəvvür edilə bilər. Faktüonümlü öyrənmə və ya problemlərə əsaslanan öyrənmə, tədris və öyrənməni holistik yolla formalaşdıran real dünya hadisələrinə və məsələlərinə əsaslanan yanaşmalardır. Başlanğıc nöqtəsi şagirdlərin maraqlandıqları suallar vermək və ya problemləri ortaya çıxarmaqdır. Sonra kurikulum bu hadisələr və ya «miqrasiya» və ya «su və ya ərzaq təchizatı» kimi məsələlər üzərində qurulmuşdur və fərqli mövzular onların ətrafında birləşdirilmişdir. Sorğuya əsaslanan təhsil, problemə əsaslanan təhsil, layihə vasitəsilə öyrənmə və portfoliolar kimi pedaqoji metodlar kurikulumun bu xüsusi növü üçün ən uyğun metodlardır.

Kurikulumlar eyni zamanda demokratik kompetensiyalar, ünsiyyət kompetensiyaları, öyrənmək üçün öyrənmə kompetensiyaları kimi fənlərarası kompetensiyalar baxımından da təşkil edilmişdir.

Bu kurikulum formasında, fənlərarası kurikulum kompetensiyaları təhsilin bütün sahələrində və fənlərində müəllimlər tərəfindən tədris olunur. “Əsas kompetensiyaların” kurikulumda fənlərarası kurikulum kompetensiyaları kimi hazırlanacağı, kurikulumun bu formasının fənlərin sərhədlərini və təhsilin məzmunu barədə intizamlı düşüncə tərzini keçməsi gözlənilir.

Hər bir tədris proqramının təşkili müəyyən bir təhsil səviyyəsinə uyğun hesab olunan məsələləri öyrənmək üçün müəyyən bir konseptual məkan və vaxt təmin edir. Hökumətlər və/və ya dövlət orqanları təhsilin qurulması və təşkili üçün bu tip kurikulumlardan hansının vahid və ya birləşmə şəklində ən yaxşısı olduğuna qərar verirlər. Bunları öyrənmənin xarakteri olaraq gördüklərinin, nəyin öyrədilməli olduğunu və hansı yanaşmanın məqsədləri üçün ən uyğun olduğunu hesab etdikləri bir funksiya olaraq edirlər.

Kurikulumlarda DMK çərçivəsindən istifadə

DMK modelindən kurikulumu yoxlamaq, tərtib etmək və inkişaf etdirməklə zənginləşdirmək məqsədiylə tamamilə və ya qismən istifadə edilə bilər. Lakin DMK modelini kurikulumda istifadə etməyə başlamazdan əvvəl təhsil müəssisələrində tədris və öyrənmə yolu ilə demokratik vətəndaşlıq və demokratiya mədəniyyəti üçün hansı təhsilin inkişaf etdirildiyi sualına cavab tapmaq lazımdır. DMK modelinin istifadəçiləri Çərçivə məqsədlərini təhsil sisteminin, xüsusən də qurumların, təhsil sahələri və ya hər hansı bir mövcud təşkilat formasının məqsədləri ilə əlaqələndirməlidirlər.

DMK modeli ilə təkmilləşdirilmiş kurikulumun məqsəd və əsasları uşaq və gənclərin demokratik cəmiyyətdə bərabər və hörmətli birlikdə yaşamaqları üçün tərbiyə edilməsinin vacibliyini vurğulayır. Kurikulumun məqsədləri və məzmununun seçilməsi demokratiya və insan hüquqları prinsipləri ilə müəyyən edilir və nəticədə kurikulum şagirdlərin və müəllimlərin birlikdə yaşadığı gündəlik həyat təzləri və məzmunları ilə əlaqələndirilir.

Audit

Audit ilkin addımdır. Bu mətnə audit kurikulumun məqsəd və hədəflərinin ifadəsindən tutmuş pedaqoji yolla qiymətləndirməyə qədər, bütün ünsürlər arasında uyğunluğu, hərtərəfliliyi və şəffaflığı təmin etmək üçün sistemə bir yoxlama kimi müəyyən edilmişdir.

DMK Çərçivəsinə istinad edərək yuxarıda göstərilən səviyyələrdə kurikulumla cavabdeh olan şəxslər kurikulumun hansı növü və ya onun təşkilində iştirak etməsindən asılı olmayaraq, mədəniyyətlərarası və demokratik vətəndaşlıq təhsilinin yaxşılaşdırılması sahələrini müəyyən etmək üçün kurikulum sənədlərini yoxlaya bilərlər. Ən yaxşı halda, bu auditdən şagirdlərin bütövlükdə təhsil müddətində DMK-nın nə dərəcədə, nə vaxt və necə əldə etməsi aydın olmalıdır.

Tərtibat

DMK modelindən ən yaxşı şəkildə kompetensiyaya əsaslanan kurikulumda istifadə olunur. Bu yanaşmada kurikulumun hazırlanması öyrənməyə yönəldilmişdir, yəni

öyrənənlər kurikulum komponentlərinin seçilməsində diqqət mərkəzindədirlər. Kurikulumu tərtib edənlər kurikulum yanaşması, kurikulum və tədris təcrübələri arasında uyğunluğu təmin edəcək şəkildə onun komponentlərini təsəvvür etməli, seçməli və formalaşdırmalıdır. Avropa Şurası başqa yerlərdə demokratik vətəndaşlıq haqqında fəal məlumat almağı təşviq etmişdir (www.coe.int/en/web/educ). Buna baxmayaraq, müəyyən bir kurikulum yanaşmasını təşviq etmək Çərçivənin funksiyası deyil.

Kompetensiyalar kontekstdən (fərdin kompetensiyaları inkişaf edir və müxtəlif vəziyyətlərdə müxtəlif birləşmələrdə lazımdır); zamandan (fərdin kompetensiyaları zamanla inkişaf edir); və vəziyyətdən asılıdır (fərdin kompetensiyaları müxtəlif vəziyyətlər üzrə ötürülməlidir).

Şagirdlərin daxili resursları və kompetensiyaları dəyişə və müxtəlif kontekstlərdə fərqli görünə bilər. Bu o deməkdir ki, kurikulumun məzmununu tədris planı kimi seçməyin bir meyarı da, kurikulum tətbiq olunduqda onların gündəlik, real həyat məsələlərini əks etdirməsi və həmin məsələlərə yaxından uyğunlaşdırılması ola bilər.

Bundan əlavə, demokratik mədəniyyətlərdə fərdlər başqaları ilə qarşılıqlı əlaqədə öz kompetensiyalarını dərk edirlər. Buna görə də, vacib bir kompetensiya “dil və ünsiyyətin bilik və tənqidi anlayışı”dır. Bu, fərdlərin müəyyən bir vəziyyətdə ehtiyacları olan dil və ya dil çeşidlərində sosial baxımdan uyğun verbal və qeyri-verbal ünsiyyət konvensiyalarından xəbərdar olduqlarını və həyata keçirə biləcəyini ifadə edir.

Tərtibat prinsipləri

Kurikulum sənədlərini planlaşdırmaq və DMK-nı inkişaf etdirmək üçün tədris təcrübələri yaratmaq prinsipləri mövcuddur. Bunlar aşağıdakılardır:

- ▶ **Uyğunluq.** Hər hansı bir formada, məsələn, təhsil sahələri və ya fənlər üçün kurikulum hazırlayan bütün mütəxəssislər yalnız fənniyönümlü kompetensiyaların öyrənilməsi və inkişafı üçün deyil, həm də DMK-nın öyrənilməsi və inkişafı üçün məsuliyyət daşıyırlar. Bu, məsələn, müəllimlərin kurikulum tərtibçisi kimi fəaliyyət göstərdikləri yerlərdə öz şagirdləri üçün uyğun hesab etdikləri fənləri tədris proqramından (tədris proqramı və ya fənn kurikulumu) seçmələri deməkdir. Daha sonra DMK Çərçivəsindən uyğun DMK kompetensiyaları seçərək onları fənniyönümlü kompetensiyalarla birləşdirmək üçün istifadə edə bilərlər.
- ▶ **Kurikulumun həddən artıq yüklənməsinin qarşısını almaq.** Kurikulumun hazırlanmasının əsas problemlərindən biri yeni kurikulum komponentlərinin seçilməsi və mövcud kurikulum məqsədlərinə və məzmununa əlavə olunmasıdır. Bu mənada, müəyyən fənlərin kurikulumunu dəyişdirmək və ya təkmilləşdirmək üçün DMK-dan istifadə edərkən kurikulumu DMK ilə həddən artıq yükləmək riski var. Müəyyən vaxt üçün real olanı tərtib etmək əvəzinə, kurikuluma daha çox əlavələr etməyin mənası yoxdur. DMK-dan seçilmiş hər şey əldə ediləcək ümumi məqsədlərlə əlaqəli və onlara müvafiq olmalıdır. Seçilmiş komponentlərin miqdarında düzgün tarazlığı tapmaq çox vacibdir, çünki şagirdlər DMK-nı inkişaf etdirmək üçün zaman və imkana ehtiyac duyurlar.
- ▶ **Ardıcillıq və şəffaflıq.** Ardıcillıq burada məqsədlər, kurikulum yanaşması və kurikulumun seçilmiş komponentləri arasındakı əlaqə kimi başa düşülür. DMK modelindən olan seçim bir fənnin bacarıq və biliklərinə uyğun olmalıdır və DMK

modelinin kompetensiyaları ilə fənnin kompetensiyalarının əlaqəsi şəffaf olmalıdır. Daha sonra seçilmiş kompetensiya qrupları kurikulumun ümumi məqsədləri ilə uyğun və şəffaf şəkildə əlaqələndirilir. Müəllimlər və şagirdlər arasında tərəddüdü və ya anlaşılmazlığı azaltmaq üçün fənn və DMK kompetensiyaları toplusunu və onların vasitəsilə əldə ediləcək məqsədləri izah etmək vacibdir.

- ▶ **Şaquli və üfüqi uyğunluq.** Kurikulumu tərtib edərkən onun seçilmiş komponentlərinin şaquli və üfüqi uyğunluğu vacibdir. Üfüqi ardıcılıq kurikulumun bir hissəsində bir DMK kompetensiyası ilə əlaqəli öyrənmə fəaliyyətlərinin görünüşünün tətbiq edildiyi müəyyən bir müddətdə kurikulumun digər hissəsində görünüşü ilə uyğun olmasını təmin edir. Şaquli uyğunluq zaman keçdikcə kompetensiyaların inkişafı və genişlənməsini təmin edir.
- ▶ **DMK-da irəliləyiş.** Müxtəlif təhsil səviyyələrində gözlənilən kompetensiyalarda irəliləyişi (məsələn, inkişaf etdirmə və ya təkmilləşdirmə) və ya genişləndirməni (məsələn, sayını artırmaq) təmin etmək üçün kurikulum tərtibçiləri hansı kompetensiyaların yaşca kiçik, hansıların isə yaşca böyük şagirdlər üçün daha uyğun olduğuna qərar verə bilirlər. Bundan sonra demokratiya mədəniyyəti kompetensiyaları spiral şəkili kurikulum olaraq təşkil edilə bilər, burada bəzi kompetensiyalar yenidən nəzərdən keçirilir və digərləri əlavə olunur. Bütün kompetensiyalar öyrənmələr tərəfindən ömür boyu daha da inkişaf etdirilə bilər. Bu səbəbdən, öyrənmələrin DMK-nı başa düşmələri, müstəqil olmaları və ömür boyu öyrənmə ilə məşğul olmaları vacibdir.
- ▶ **Dil və dialoq parametri.** Kurikulum tərtib etmək, oxucuların şərhini asanlaşdırmaq və anlaşılmazlıqların qarşısını almaq üçün nəzərdə tutulanları ifadə edilməsində dəqiq bir lüğətin istifadəsini tələb edir. Kurikulum mətnini düşünmək və yazmaq üçün kurikulumun hazırlanması prosesində iştirak prosedurları tələb olunur. İştirak edənlərin hamısı - xüsusən kurikulumun hədəfi olanlar səlahiyyətə sahib olmalıdırlar və hətta onun məzmunu ilə bağlı qərar qəbul etməkdə iştirak etməlidirlər. Kurikulumun tərtibatında iştirak etmək bütün proses boyu mətnə daxil olan hər bir sözün və konsepsiyanın mənası ilə bağlı iştirakçıların ümumi razılığa gəlməsini tələb edir. Təhsil müəssisələri kurikulumlarda həqiqətən demokratik bir mədəniyyət quracaqlarsa, şəffaflıq və uyğunluğu vurğulayaraq onların təşkilatı struktur və prosedurlarının bu iştirak proseslərinə imkan verməsini təmin etməlidirlər.
- ▶ **DMK-nın kontekstualizasiyası.** Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyalarını kurikulumun öyrədildiyi milli, mədəni və institusional vəziyyətlərə istinad edərək real dünyanın problemlərini və ya məsələlərini həll etmək üçün şərh etmək lazımdır. Real dünyadakı məsələlər, yerli kontekstlərdə, fərqli yollar və formalarda özünü büruzə verir və özünəməxsus tarixi kökləri, əsas və səbəbləri var. Onlardan bəziləri müxtəlif kontekstlərdə, məsələn həddindən artıq zorakılıqda və ya bullinqdə görünə bilər. Bununla yanaşı, bütün hallarda demokratik və insan hüquqlarının təməl dəyərləri yerli və həqiqi problemlərin həllində kömək etmək üçün DMK-ya daxil edilə və inkişaf etdirilə bilər. Beləliklə Çərçivə yerli şəraitdə istifadə oluna və uyğunlaşdırıla bilər.
- ▶ **DMK-nı öyrənmək üçün təhlükəsiz mühit.** DMK-nın bəzi məqamları həssas və mübahisəlidir. Kurikulumun tərtibinə müzakirə və debatlar üçün təhlükəsiz bir

mühitin planlaşdırılması, mümkün münaqişə və fikir ayrılıqlarının dinc yolla idarə olunması daxil olmalıdır(fəsil 5-ə baxın).

Kompetensiyaların klasterləşdirilməsi

Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyalarının fərdi tətbiqi mümkün deyil. Səriştəli davranış konkret situasiyalar tərəfindən təqdim olunan xüsusi tələblərə cavab olaraq kompetensiyalar klasterinin çevik istifadəsi nəticəsində yaranır. Kurikulumun hazırlanması və inkişafı ilə əlaqədar olaraq klaster anlayışı hər bir sahəyə aid olan müəyyən kompetensiyalar qrupu vasitəsilə onların kurikulumdakı bütün fənn sahələri ilə əlaqələndirilməsini təmin edir. Bu, DMK-nın vətəndaşlıq təhsili kurslarının müstəqil tədris elementi olmadığı yerlərdə də tərtib və inkişafa açıq şəkildə daxil olmasına imkan verir.

Klasterləşdirilmiş kompetensiyalara istinad ayrı-ayrı fənlər üçün kurikulum sənədlərində edilə bilər və kompetensiyalar klasteri də təhsil müəssisələrinin ümumi tapşırıqları ilə əlaqələndirilə bilər. Sabit klasterlərin müəyyənləşdirilməsinə ehtiyac yoxdur, lakin ümumi prinsiplərin təmin edilməsi müəllimlərə klasterləşmələri öz kontekstlərinə və şagirdlərin ehtiyaclarına uyğunlaşdırmaq üçün üzərlərinə məsuliyyət götürmələrinə imkan verir.

Kurikulumların hazırlanması və inkişafı

Müəyyən edilmiş kurikulumun hazırlanmasında və inkişafında DMK Çərçivəsindən necə istifadə olunur

Çərçivənin 1-ci cildində deyildiyi kimi, təhsilin bir neçə məqsədi var: fərdi inkişafa dəstək vermək, cəmiyyət daxilində geniş və qabaqcıl bilik bazası təmin etmək və öyrənləri əmək bazarına hazırlamaq. Təhsil həm də fərdləri fəal vətəndaş kimi həyata hazırlamaq funksiyasına malikdir. Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyaları bütün tədris fənləri və təhsil sahələri üzrə inkişaf etdirilməli olan əsas kompetensiyalar hesab edilə bilər. Bu mənada, bütün fənn müəllimləri DMK-nın tədrisi, öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi üçün məsuliyyət daşıyırlar. Digər tərəfdən, DMK vətəndaşlıq təhsili, sosial elmlər və ya sosial araşdırmalar kimi vahid bir mövzunun mərkəzi də ola bilər.

Kurikulumu sistem səviyyəsində tərtib edənlər DMK modelindən istifadə edərək kompetensiyaları (fənni yönümlü və ya nəticə yönümlü kurikulum) seçə bilərlər. Onlar yeni kurikulumlar tərtib edərkən DMK modelinin kompetensiyaları ilə fənni yönümlü və ya nəticə yönümlü kurikulum kompetensiyalarını klasterləşdirə bilərlər.

Mövcud təyin olunmuş kurikulumun yoxlanılması həmişə ilkin addımdır. Təhsil sistemində fərqli bir sosial intizam qaydalarını və ya demokratik nəticə yönümlü kurikulum kompetensiyalarını əhatə edən bir fənn və ya bir təhsil sahəsi olaraq demokratik vətəndaşlıq təhsili olduqda, DMK-dan təyin edilmiş kurikulumun hələ əhatə edə bilmədiyi ölçüləri, məsələn, qanun və insan hüquqları və ya mövcud proqramda hələ seçilməmiş xüsusi kompetensiyaları və tədris komponentlərini aşkar etmək üçün bir vasitə kimi istifadə edilə bilər.

DMK modelinin istifadəsi hər bir təhsil sisteminin kurikulumunun əsaslandırılmasını və konkret bir kontekstdə hansı demokratik bilik və kompetensiyaların ən vacib

olduğu barədə qərarları rəhbər tutmalıdır. Çərçivə kurikulumları müxtəlif yollarla əks etdirməyə, konseptuallaşdırmağa, təhlil etməyə və bunun nəticəsində kurikulumları yeni aspektlərdən seçməyə kömək edə bilər. Bu, kurikulumun fənlər üzrə təşkilindən başqa konsepsiya metoduna, məsələn, daha qlobal və mürəkkəb bir üsula keçməklə müəyyən edilmiş kurikulum komponentlərinin seçilməsinə yanaşmaq üçün ola bilər.

Ruminiyadan faydalı təcrübə nümunəsi

İştirakçı vətəndaşlıq orta təhsil üçün yeni sosial təhsil kurikulumunun kompetensiyalarını və təbliğ etdiyi tədris fəaliyyətinin əsasını təşkil edir. Yeni kurikulum şagirdlərin başqaları ilə işləmək, qərar vermə proseslərində məsuliyyətlə iştirak etmək, şəxsi sahəyə aid olan fakt, hadisə, fikir və proseslərin tənqidi araşdırılması üçün sosial sahənin konkret qazanclarından istifadə etmək kompetensiyalarını inkişaf etdirmək məqsədi daşıyır. DMK modelinə daxil edilmiş anlayışların (insan hüquqları, vətəndaşlıq, hüquq və vəzifələr, qanun və qaydaların zəruriliyi və qanunun aliliyi kimi) bilik və anlayışı bu kurikulumda fərqli komponentlər səviyyəsində (ümumi və xüsusi kompetensiyalar, öyrənmə fəaliyyətləri, zəruri biliklər (fəaliyyət göstərmək) və metodik təkliflər) açıq şəkildə əks olunmuşdur.

Ukraynadan faydalı təcrübə nümunəsi

2016-cı ildə yeni bir kompetensiyaya əsaslanan bir milli kurikulum hazırlandı və ümumi öyrənmə məqsədləri («məzun portreti» adlandırdı) müəyyənləşdirildi, hər mövzu və sinif arasında inkişaf etdirilməli olan səkkiz kompetensiya sadalandı. Demokratik vətəndaşlıq səkkiz kompetensiyadan biridir. İlk dəfə olaraq, Ukraynanın milli kurikulumu məktəbdə 2-ci, daha sonra 4-cü, 6-cı, 9-cu və 12-ci (məzunlar) siniflər üçün kompetensiyalara əsaslanan təlim məqsədlərini təyin etməkdən başlayaraq öyrənmənin inkişafı şəklində yazılır və təqdim olunur. Sosial elmlər və tarix alt-qrupları tərəfindən tədris planının layihəsini hazırlamaq üçün Avropa Şurasının DMK modelindən istifadə edilmişdir. Gözlənilən öyrənmə məqsədlərini müəyyənləşdirmək üçün DMK modeli və Avropa Şurasının yanaşmalarından istifadə edilmişdir.

Hər hansı müəssisənin kurikulumunun hazırlanmasında və inkişafında DMK Çərçivəsindən necə istifadə olunur

DMK təkcə tədris yolu ilə deyil, həm də şagirdlərin məktəbdə qazandıqları daha geniş təcrübələri ilə öyrənilir, kurikulumu «təcrübələrin məcmusu» kimi əks etdirir. Buna görə də, fənlərarası, institusional, beynəlxalq layihələr, tələbələrin institusional idarəetmə orqanlarında iştirakı, tələbələrin dərnəklərdə iştirakı və s. onlara DMK-nı öyrənmək və inkişaf etdirmək imkanlarının verilməsində mühüm rol oynayır.

DMK ilə əlaqəli kurikulumun hazırlanması müəssisə rəhbərlərinin bu cür tədrisin, rəhbər və müəllimlər arasında əməkdaşlıq və koordinasiyanın asanlaşdırması ilə bağlı öhdəliyini tələb edir. Onlar tələbələrin müəssisənin fəaliyyətində və müəssisə idarəçiliyində iştirak edə biləcəyi bir demokratik mühit olaraq bir təhsil müəssisəsinin qurulmasına cavabdehirlər.

Demokratik kompetensiyaları öyrətmək və qurum səviyyəsində demokratiya mədəniyyətini inkişaf etdirmək üçün müəllimlər, şagirdlərin DMK əldə edə və təcrübədən

keçirə biləcəyi öyrənmə şəraitlərini təşkil etməli və birlikdə işləməlidirlər. Bu DMK modelinin nəticəyönümlü kurikulum kompetensiyalarının inkişafını planlaşdırmaq üçün istifadə edilən və müəllimlərin institusional səviyyədə kurikulumlarını hazırlayan və tərtib edən bir haldır.

Andorradan faydalı təcrübə nümunəsi

Orta məktəbin aşağı siniflərində qlobal layihələr. Andorranın orta məktəblərində (12 və 13 yaşlı şagirdlər) ümumtəhsil məktəbi üçün kurikulum iki qlobal layihə əsasında təşkil olunur. Bir layihə sosial elm problemini, digəri isə təbiətşünaslıq problemini ortaya qoyur. Bütün məktəb fənlərinin məzmunu, müəyyən edilmiş kurikulumlardan həmin sosial və təbiət problemlərini həll etmək və ya onların həllinə kömək etmək üçün seçilir. Hər bir layihə həftəlik olaraq, həftənin əvvəlində və sonunda iki və üç saatlıq iki seansda hazırlanır. Bu layihələrin metodologiyası həmişə birgə hazırlanır və bütün layihələr məktəbin hər bir sinif qrupu ilə əlaqələndirilir və paylanır, hətta qonşularla da əlaqə qurulur və onlara təqdim olunur. Hər bir layihə dörd-beş həftə ərzində hazırlanır, buna görə hər tədris ilində altı qlobal sosial layihə və altı təbiət layihəsi var. Qlobal sosial və təbiət layihələrinə nümunə olaraq: mədəniyyətlərarası birgə yaşayış problemlərini, ekosistemləri və insan təsirini göstərmək olar. DMK hər bir qlobal layihədə, həmçinin təlim və tədris metodologiyasında mövcuddur.

Fənn və ya fənlərarası kurikulumun hazırlanmasında və təkmilləşməsində DMK Çərçivəsindən necə istifadə olunur

Həm fənn kurikulumları, həm də fənlərarası kurikulumlar yalnız öyrənmə planları deyil, həm də dərslərdə və digər təlim materiallarında olan fəaliyyət və tapşırıqlardan ibarətdir. Bundan əlavə, şagirdlərin yaşadıkları bütün təcrübələr, qarşılıqlı münasibətlər və bütün şagirdlərin sinifdə fəaliyyət göstərmək forması da kurikulumun bir hissəsidir. Müəllimlər daha sonra şagirdlərin ehtiyaclarını müəyyənləşdirir, fəaliyyət, tapşırıqlar və ya layihələrin ardıcılığını təklif edən kurikulumlar tərtib edirlər.

DMK modeli burada simulyasiya fəaliyyətləri, müzakirələr, izahatlar və ya daha mürəkkəb tapşırıqlarda, məsələn layihələr və ya sinifdəki işləri yerli cəmiyyətdəki fəaliyyətlə inteqrasiya edən sinif fəaliyyətini tərtib etmək üçün istifadə edilə bilər. DMK modeli icma xidməti və xidmətin tədrisi kimi məktəbdənkənar fəaliyyətlərin hazırlanması və inkişafı və ya sırf könüllülük kimi məktəbdənkənar fəaliyyət üçün istifadə edilə bilər.

Bu tapşırıq, fəaliyyət və ya layihələrdə, DMK təkbaşına və ya fənniyönümlü xüsusi kompetensiyalarla birlikdə və ya nəticəyönümlü kurikulum mövzularında və kompetensiyalarında inkişaf etdirilə bilər. Fənn kompetensiyaları və DMK kompetensiyaları bir-biri ilə əlaqəli ola bilər və fənn kompetensiyaları kurikulumun planlaşdırılması məqsədilə DMK ilə birlikdə aparıla bilər. Bu cür klasterlər istər milli, istər regional, istərsə də yerli səviyyədə müəyyən bir kontekstdə təlim ehtiyaclarını ödəmək üçün yaradılır.

DMK demokratik, mədəniyyətlərarası və real həyatda mövcud olan məsələlər vasitəsilə öyrədilə, öyrənilə və qiymətləndirilə bilər. Bu mövzuları öyrədərkən sinifdə debat və müzakirə üçün etibarlı bir mühit yaratmaq, mümkün münaqişə və ya fikir ayrılıqlarını sülh yolu ilə həll etmək çox vacibdir.

Bütün bu yanaşmalarda müəllimlər həm açıq, həm də gizli kurikulum ilə əlaqədar kurikulumları tərtib edənlər və inkişaf etdirənlər rolunda çıxış edirlər, lakin öyrənənlərin də bu müddətdə töhfəsi ola bilər. Onlara nəyi və necə öyrənməli olduqları barədə qərarın qəbul edilməsində iştirak etmələri təklif oluna bilər. Bu bir kurikulumdakı qanuni tələblərə əsaslanaraq və ya müəllimlər tərəfindən tətbiq olunan pedaqogika və tədris metodologiyası ilə əlaqəli ola bilər. Sınıfdəki demokratik mühit və mədəniyyət müəyyən dərəcədə şagirdlərin öz öyrənmələrində iştirakı və seçimini əhatə etdiyi üçün kurikulumun planlaşdırılmasında bu cür iştirak DMK-nın zəngin tətbiqetmə üsuludur.

Portuqaliyadan faydalı təcrübə nümunəsi

Orta məktəb təhsili, peşə təhsili və təlimində Coğrafiyada vətəndaşlıq və innovasiya mövzusunda «Təklif edirik!» Layihəsi (15 yaş).

Bu, yerli problemlərin aşkarlanması və şagirdlərin həll yollarını təklif etmək məqsədi daşıyan, ölkənin bir neçə məktəbində həyata keçirilən milli bir layihədir. Layihə şagirdlərin yerli problemləri müəyyənləşdirmələri və xəbərdar olmaları ilə başlayır. Kiçik qruplarda şagirdlər məktəbdə və icmada ən vacib problemləri seçirlər; birbaşa bələdiyyə başçısından məlumat alırlar və həll olunması üçün təklif vermək məqsədilə seçilmiş problemlə bağlı kiçik bir tədqiqat layihəsi həyata keçirirlər. Seçilən problemlərə misal olaraq qeyd etmək olar: ictimai nəqliyyatın marşrutunu dəyişdirmək və ya tərk edilmiş binanı bərpa etmək.

Ali təhsilin vəziyyəti bir qədər fərqlidir. Universitet muxtariyyəti və akademik azadlıq prinsipləri akademik kurslar üçün kurikulumları hazırlayanlara verilən imtiyazlar dərəcəsində həyata keçirilir. Ali təhsil müəllimləri və professorları adətən fənlərə aid tədris proqramlarını seçmək və tərtib etməkdə nəzarət və sərbəstliyə malikdirlər. Tərtib etdikləri kurslar tədqiqat prioritetlərini və cəmiyyət məsələlərini nəzərə alır və eyni zamanda iş dünyası ilə əlaqəli olur., ali təhsildə fənlərə aid kurikulumları tərtib edərkən DMK-nı inkişaf etdirmək də nəzərə alınmalıdır.

Öyrənənlər öyrənmə proseslərini planlaşdırmaqda DMK çərçivəsindən necə istifadə edə bilərlər

Şagirdlər təkcə təhsilin mərkəzində olmamalı, həm də öz öyrənmələri üçün daha çox məsuliyyət daşımalıdırlar, məsələn, təlim ehtiyaclarını və maraqlarını müəyyənləşdirmək, təşəbbüslər irəli sürmək və layihələrdə iştirak etmək kimi. Bu vəziyyətdə, öyrənənlər hansı kompetensiyaları daha çox öyrənmək istədiklərini bildikləri zaman öz kurikulumlarının tərtibatçısına çevrilirlər. Ən yaxşı məhsullarını tərtib edərək, məsələn, portfeliada saxlayaraq qiymətləndirənlərin rolunu da özlərinə götürə bilərlər.

Onlar həmçinin hüquqlarının olduğu və öz öyrənmələrini idarə etdikləri bir cəmiyyətdə öyrənə bilərlər. Birgə metodologiya ilə öyrənəndə, məsələn, digər fikirlərə açıqlıq yanaşmasını inkişaf etdirmək və onları başa düşmək üçün öz öyrənmələri ilə bağlı qərar qəbul etməkdə fəal iştirak edə bilərlər. Təhsil müəssisəsinin demokratik mədəniyyətinə töhfə verən müəllimlər və pedaqoq rəhbərlər ilə birlikdə institusional səviyyədə qərarların verilməsində də iştirak edə bilərlər.

Təvsiyələr

Təhsil siyasətini formalaşdıranlara:

- ▶ Demokratiya və demokratik vətəndaşlığı təhsil və müəyyən edilmiş kurikulumun əsas məqsədlərinin mərkəzinə qoyun.
- ▶ Kurikulumların bütün formalarında DMK-nın istifadəsi və daxil edilməsi üçün təhsil rəhbərlərinə, müəllimlərə, şagirdlərə və digər təhsil tərəfdaşlarına lazımı dəstək verin.
- ▶ Müəllimləri qərar verməyə və təyin edilmiş kurikulumun hazırlanmasına cəlb edin.

Direktorlara, dekanlara və ya təhsil rəhbərlərinə

- ▶ Demokratiya və demokratik vətəndaşlığı təhsil və müəssisə kurikulumunun əsas məqsədlərinin mərkəzinə qoyun.
- ▶ Qərarların qəbul edilməsində və müəssisənin kurikulumunun yazılmasında maraqlı tərəfləri, xüsusən müəllim və şagirdləri prosesə cəlb edin.
- ▶ Tədris və öyrənmədə DMK-nın istifadəsi və daxil edilməsi üçün müəllimlərə və şagirdlərə lazımı dəstək göstərin.
- ▶ Bütün təhsil müəssisələrində demokratiya mədəniyyətini təmin etmək üçün yeni, ya da mövcud, demokratik və iştirakçı strukturlar və prosedurları inkişaf etdirin.

Kurikulum hazırlayanlara

- ▶ Mövcud demokratik və vətəndaşlıq kompetensiyalarını müəyyənləşdirmək və DMK-nı inkişaf etdirmək üçün və ya zəruri hallarda hazırkı kurikulumu dəyişdirmək üçün müəyyən edilmiş kurikulumu yoxlayın.
- ▶ Qərarların qəbul olunmasını kurikulumun yazılmasında maraqlı tərəfləri cəlb edin.

Müəllimlərə

- ▶ Demokratik dəyərlərə hörmət edən və bütün öyrənlər üçün uyğun açıq təlim nəzəriyyəsinə əsaslanan müvafiq pedaqogika və tədris metodikasını seçin.
- ▶ Öyrənlər üçün demokratik bir mühit yaradın.
- ▶ Qiymətləndirməni öyrənmə və öyrətmədə bir-biri ilə əlaqələndirildiyi kimi inteqrasiya edin və DMK-nı nəzərə alaraq eyni məntiqlə yanaşın.
- ▶ Öyrənləri öz öyrənmələri ilə bağlı qərar verməkdə fəal iştirak etməyə həvəsləndirin.

2-ci fəsil

DMK və pedaqogika

Məzmunun xülasəsi

- ▶ Bu fəsil kimlər üçündür?
- ▶ Məqsəd və ümumi baxış
- ▶ Məzmun və əsas anlayışlar
- ▶ Metod və yanaşmalar
- ▶ Kompetensiya deskriptorlarından istifadə
- ▶ Gələcək üçün nəticələr
- ▶ İstinadlar
- ▶ Resurslar
- ▶ Əlavə məlumatlar

Bu fəsil bütün təhsil mütəxəssisləri və xüsusilə siniflərdə fəaliyyət göstərən mütəxəssislər, bütün fənn müəllimləri, kurikulum hazırlayanlar, təhsil siyasətini formalaşdırırlar, məktəb rəhbərləri, orta təhsilin aşağı və yuxarı siniflərində, həmçinin ali təhsil müəssisələrində dərs deyən mütəxəssislər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Məqsəd və ümumi baxış

Bu fəsil DMK-nı öz təcrübələrinə daxil etmək istəyən müəllimlərə dəstək və əlahiyyət vermək məqsədi daşıyır. Demokratiya mədəniyyəti üçün istinad çərçivəsinin 1-ci cildində göstərilən ümumi qaydalar və prinsiplər əsasında DMK-nın inkişafı üçün istifadə edilə bilən bir sıra metod və pedaqoji yanaşmalara diqqət yetirilir.

DMK modeli innovativ və yaradıcı potensialın inkişafına töhfə verə bilər. Belə ki, məktəb fənnləri strukturlarında tədris olunan kompetensiyalar demokratik hərəkət etmək qabiliyyətini inkişaf etdirən kompetensiyalarla tamamlana bilər.

Tədrisdə demokratiya mədəniyyəti üçün dəyərləri nəzərə alaraq yanaşma, bacarıq, bilik və tənqidi anlayışı inkişaf etdirməyə çalışan təlim-tədris fəaliyyətlərinin daxil olmasının müvəffəqiyyəti müəllimlərin bu cür təhsil fəaliyyətlərini nə dərəcədə planlaşdırmaları və inkişaf etdirmələri və tələbələrin ehtiyaclarına uyğunlaşdırmalarından asılı olacaqdır.

Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyaları əsas məktəb fəaliyyətlərinin bir hissəsi olaraq və bütün fənlər daxilində inkişaf etdirilə bilər. Müəllimlərin hal-hazırda etdikləri praktikalardan imtina etmələrinə ehtiyac yoxdur, lakin tədrisə DMK-nı daxil etməklə mövcud təcrübələrini zənginləşdirmələri təklif olunur. Buna görə fəsil:

- ▶ kompetensiyaların öyrədilməsi və inkişafı üçün fərqli spesifik pedaqoji prinsipləri və seçimləri, habelə bu seçimlərin əsas arqumentlərini izah edir;
- ▶ tədris və kompetensiyaların inkişafı üçün tövsiyə olunan pedaqoji metod və yanaşmaları qeyd edir;
- ▶ müxtəlif tədris üsulları üçün öyrənmə və öyrətmə fəaliyyətlərini təklif etməklə yanaşı müəllimlər üçün resurslar təqdim edir.

Məzmun və əsas anlayışlar

Burada «pedaqogika» termini geniş bir mənada, tədris prosesinin təşkili kimi istifadə olunur. Beləliklə, pedaqogika kurikulum ilə əlaqədar tədrisin, öyrənmənin və qiymətləndirmənin necə qurulmasına fokuslanır. Bu fəsildə qiymətləndirmə və ya ümumtəhsil məktəbi yanaşmalarına toxunulmayacaq, çünki bu məsələyə digər fəsillərdə diqqət yetirilir. Bu fəsil müəllim, şagird və kurikulumun bir-biri ilə necə əlaqəli olmaları haqqındadır.

DMK-nın inkişafı açıq şəkildə, bir mövzu kimi, orta məsuliyyət çərçivəsində məktəblərdə baş verən ümumi təlim-tədris proseslərinə inteqrasiya olunan bir transversal narahatlıq kimi başa düşülə bilər.

Təhsil üçün ortaq məsuliyyət, uşaqlar üçün nəyin öyrənilməsinin vacibliyini müəyyənləşdirir və ortaq hədəflər üzərində işləmək üçün bir çox maraqlı tərəfləri cəlb etmək mümkündür: valideynlər, təhsil müəssisələri, vətəndaş cəmiyyəti və gənclər

özləri əməkdaşlıq edir və müəyyən bir zamanda uşaqlara və gənclərə tanıtmaq üçün aktual və vacib olan dəyərlərin, yanaşmaların, bacarıq, bilik və tənqidi anlayışlar ilə bağlı qərarların verilməsində iştirak edirlər.

Aşağıda göstərilən pedaqoji yanaşmalar təkcə DMK-nın inkişafı üçün əlverişli deyil, həm də daha xoş və təhlükəsiz öyrənmə mühiti yaratmağa kömək edir və yerlərdə zorakı, ayrışdırıcı və anti-demokratik quruluşu aradan qaldırmaq yollarını tapır. Müəllimlər asanlıqla DMK ilə işləyə bilər. Onlar bunun sayəsində təcrübələrini və dəyərlərini daha yaxşı birləşdirir və mümkün ayrışdırıcı təcrübələrini əbədləşdirməkdən çəkinirlər. Hətta ola biləcək hər hansı bir xurafat və qərəz barədə məlumatlılıqlarını artırmağa bilər və öyrənənlər üçün fərqli, daha təfərrüatlı bir fikir əldə edə bilirlər. Müəllimlər və digər aidiyyəti tərəflər bu pedaqoji yanaşmalardan gündəlik təcrübələrində nə etdiklərini yoxlamaq üçün istifadə edə bilirlər:

- ▶ işlərini hansı səviyyədə etdiklərini qiymətləndirmək;
- ▶ nə etdiklərini düşündüklərini, lakin əslində etmədiklərini müəyyənləşdirmək;
- ▶ əvəzinə nə edə biləcəyini əks etdirmək;
- ▶ nəyi daha yaxşı edə biləcəklərinə diqqət yetirmək.

Aşağıdakı suallar təlim proseslərini necə təşkil etməyi əks etdirə bilər.

- ▶ Təhsilinizin şagirdlərin fəal vətəndaş olmalarına, insan hüquqlarına hörmət etmələrinə nə dərəcədə kömək etdiyini deyə bilərsiniz?
- ▶ Şagirdlərinizin tez-tez öz fikirlərini ifadə etmək, fərqli fikirləri dinləmək, sinifdəki fərqləri müzakirə etmək imkanı varmı?
- ▶ Tədris etdiyiniz siniflərdə insan hüquqları, demokratik vətəndaşlıq, ədalət, bərabərlik və ya qanunun aliliyi ilə bağlı suallar nə dərəcədə tez-tez olur?
- ▶ Hazırkı təcrübəniz, öyrənənlərin aktiv vətəndaş kimi iştirak etmələrini təmin edəcək intellektual, şəxsi və sosial mənbələrin inkişafına necə kömək edir?
- ▶ Öyrənənlərin anlayışlarını gücləndirmək üçün bir-birləri ilə işləmələrinə, habelə həm fərdi, həm də sosial prosesləri və nəticələri artıran sosial bacarıqları tətbiq etmək üçün necə vaxt ayırırsınız?
- ▶ Nə qədər praktik fəaliyyət və təcrübə yanaşmaları daxil edirsiniz?
- ▶ Öyrənənlərin əvvəlki təcrübələrini tədrisinizə səmərəli şəkildə daxil edirsiniz?

DMK üçün pedaqoji yanaşma və metodlar şagirdləri təcrübə, kəşf, sınaq, təhlil, müqayisə, əks əlaqə və əməkdaşlıqda fəal olmağa təşviq edir. Bu, şagirdlərə bütöv bir şəxsiyyət kimi müraciət edir və onları idraklı, emosional və təcrübələrində (ağılları, ürəyi və əlləri ilə) cəlb edir. Tətbiq olunan metodlar, ünsiyyət tərzləri və strategiyaların özü demokratik kompetensiyaları inkişaf etdirmək üçün çox böyük potensiala malikdir. Buna baxmayaraq, müəllimlərin DMK-nın inkişafında iştirak edə biləcəkləri bir çox yol var. Müəllimlər və təhsil işçiləri tədris planlaşdırılmasında və qiymətləndirilməsində DMK-dan fəal şəkildə istifadə edə bilirlər; mövcud kurikulumun məzmunu üzrə mədəniyyətlərə anlaşıma, insan hüquqları, ədalət və s. ölçülərini kurs daxilində dəyişdirməklə və ya birlikdə mövzu sahələrini birləşdirməklə həll edə biləcəkləri tədris yanaşmalarından istifadə edərək tədrisin məzmununa diqqət ayıra bilirlər. Bütün məktəb fənləri DMK-nın daxil edilməsinə töhfə verir.

Demokratik vətəndaşlıq kompetensiyaları tədris prosesinə yönəlmiş yanaşmalar, eləcə də tədrisin məzmununa yönəlmiş yanaşmalar vasitəsilə inkişaf etdirilə bilər. Çox vaxt bir təhsil fəaliyyəti həm məzmun, həm də proseslə əlaqəli elementlərin birləşməsi yolu ilə DMK-nı inkişaf etdirir. Buna görə də öyrənənlər arasında DMK-nin inkişafını planlaşdırmaq və həyata keçirmək bütün fasilitatorlar üçün vacibdir. Bir çox hallarda bəzi planlaşdırma prinsipləri mövcuddur. Müəllimlər, tədrisin fasilitatorları olaraq, tədris fəaliyyətlərini aşağıdakı imkanları daxil edəcək şəkildə planlaşdıracaqlar:

- ▶ **Təcrübə.** Hörmət və açıqlıq, empatiya kimi yanaşmaları inkişaf etdirməyin uyğun bir yolu, təcrübə yolu ilə öyrənmək üçün real və ya təsəvvür edilə bilən imkanları təmin etməkdir; öyrənənlər bu münasibətləri, məsələn, oyunlar, fəaliyyətlər, ənənəvi media və sosial media, başqaları ilə üz-üzə və ya yazışma yolu ilə təcrübədən keçirə bilərlər. Müəllimlər tələbələri üçün kitablar seçə bilər və ya daha geniş ictimaiyyət, digər icma, bölgə və ölkələrlə, fiziki və ya onlayn kontekstdə əlaqə qurmağı təşkil edə bilər; gənclər üçün tədbirlər və beynəlxalq görüşlər təşkil edə bilərlər; məsələn, tarix müəllimləri teatr rekonstruksiyaları və ya multiperspektivliyi inkişaf etdirmək məqsədi ilə fəaliyyət planlaşdırıla bilər. Bu nümunələrin hamısı müqayisə və təhlil yolu ilə öyrənmə imkanları təmin edə bilər.
- ▶ **Müqayisə.** Şagirdlər «fərqə» məruz qalmadan faydalana bilərlər. Şagirdlər çox vaxt tanış olmayanlarla müqayisə edirlər və tanımadıqlarını “qarıbə”, “pis” və ya hətta “qeyri-sivil” kimi qiymətləndirirlər. Müəllimlər bu cür dəyər müqayisəsindən xəbərdar olmalı və oxşarlıqları və fərqləri digərinin perspektivini nəzərə alaraq qərəzsiz şəkildə görməyi tələb edən anlayışla əvəz etməlidirlər. Başqa sözlə, şagirdlər onlar üçün normal olanın başqasına qaribə gələ biləcəyini və hər ikisinin sadəcə bəzi aspektlərdə eyni və digər aspektlərdə fərqli olduğunu anlamaya təşviq edilə bilər. Şagirdlər beləcə idraki həqiqəti necə qurduqlarını daha yaxşı bilmək üçün öz dəyərlərini və yanaşmalarını onlarla fərqli olanlarla şüurlu müqayisə etməklə düşünür və bununla məşğul olurlar.
- ▶ **Təhlil.** Bənzərlik və fərqliliklərin arxasındakı təcrübə, düşüncə, dəyər və inancların izahları var. Fasilitatorlar, şagirdlərə başqalarının etdiyi və söylədiklərinin arxasındakı şeylərin təhlilində dəstək ola bilərlər. Buna, məsələn, diqqətli müzakirə və təhlil, sorğu əsaslı metodlar, yazılı və ya audio/video mənbələr vasitəsilə nail olmaq olar. Təhlil daha sonra öyrənənlərə refleksiya oluna bilər, beləliklə onlar öz təcrübələrini, dəyərlərini və inanclarını sorğulaya bilərlər.
- ▶ **Refleksiya.** Müqayisə, təhlil və təcrübə, düşüncə və tənqidi məlumatlılıq və anlayışın inkişafı üçün zaman və məkanla müşayiət olunmalıdır. Xüsusilə formal və qeyri-formal təhsildə fasilitatorlar belə vaxt və məkanın qəsdən və planlı şəkildə təmin edilməsini təşkil etməlidirlər. Məsələn, müəllimlər şagirdlərdən təcrübələrini, onların öyrənmələrini izləmək üçün bir qeyd dəftərini tərtib etmələrini və yazdıqları, çəkdikləri, paylaşıqları və ya öyrəndiklərinə verdikləri cavabı müzakirə etmələrini xahiş edə bilərlər. Valideynlər də bir təcrübə haqqında danışmaq üçün uşaqları ilə sakit otura bilərlər.
- ▶ **Fəaliyyət.** Refleksiya hərəkətə keçmək, dialoq yolu ilə başqaları ilə ünsiyyət qurmaq və başqaları ilə birgə fəaliyyətlərdə iştirak etmək üçün əsas ola bilər və olmalıdır. Fasilitatorlar birgə fəaliyyətin təşviqi və hətta idarə edilməsi kimi məsuliyyəti öz üzərlərinə götürə bilərlər. (Məsələn, “bütün məktəb” yanaşmaları və ya məktəb əməkdaşlığı ilə sosial və fiziki mühitin yaxşılaşdırılması)

Metodlar və yanaşmalar

Bu fəsildə müəllimlərin və təhsil işçilərinin tədrislərinə DMK-ni tətbiq etmək istədikləri təqdirdə tədbir kimi həyata keçirə biləcəkləri səkkiz ətraflı nümunə sahəsi təqdim olunur.

Prosesyönümlü metod və yanaşmalar

- Demokratik yanaşma və davranışların modelləşdirilməsi
- Sınıfdəki demokratik proseslər
- Birgə öyrənmə
- Layihəyönümlü təlim
- Xidmət əsasında öyrənmə.

Məzmunə əsaslanan metod və yanaşmalar

- Mövcud kurikulumdan istifadə etmək - fənlər daxilində
- Komanda tədrisi və integrativ kurikulum yanaşmaları
- «Gizli kurikulum» a müraciət etmək.

Hər hansı bir müəllim xarici institusional müdaxilə və ya dəstəyə ehtiyac duymadan, şagirdlərin demokratiya mədəniyyəti kompetensiyalarını inkişaf etdirmək üçün bu səkkiz metod və yanaşmadan istifadə edə bilər. İlk beşlik DMK-nı əsasən tədris prosesinin təşkili vasitəsi ilə inkişaf etdirir, digər üçü isə spesifik məzmunə aiddir.

Prosesyönümlü metod və yanaşmalar

DMK Çərçivəsini həyata keçirərkən müəllimlər rəhbərlik etdikləri və ya tələbələrə təklif etdikləri tədris prosesinin strukturuna diqqət edə bilərlər. DMK-nın inkişafına töhfə vermək üçün təlim proseslərinin effektivliyinə, səmərəliliyinə və bərabərliyinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Demokratik yanaşma və davranışların modelləşdirilməsi

Müəllimlərin şagirdlərlə ünsiyyət və qarşılıqlı münasibətləri, öyrənmələrin əldə etdiyi dəyərlərə, yanaşma və bacarıqlara böyük təsir göstərir. Demokratik dəyərlər, yanaşma və bacarıqlar yalnız demokratiya haqqında rəsmi tədris yolu ilə əldə edilə bilməz, bunlar həmçinin tətbiq edilməlidir. Dəyərlər müəllimlərin hərəkət və ünsiyyət yolu ilə açıq şəkildə ötürülür. Təhsil işçiləri, çatdırdıqları və tətbiq etdikləri dəyərlər, fərdin inkişaf etdirməli olduğu dəyərlər, yanaşmalar, bacarıqlar, bilik və tənqidi anlayışlar haqqında daha çox məlumatlılığı artırır bilərlər. Müəllimlər tərəfindən edilən seçimlər, öyrənmələr ilə demokratiya mədəniyyətinin inkişafına dəstək verə bilər və ya mane ola bilər. Sınıf səviyyəsində Avropa Şurasının davamlı demokratik cəmiyyətləri dəstəkləyən dəyər və prinsiplərinin ötürülməsi kurikulumun gücündən daha çox müəllimlərlə münasibətlərdən irəli gəlir. Öyrənmə yolu ilə yanaşma və təcrübə öyrənmə, DMK-nın inkişafı üçün vacib potensiala malik olan təcrübə, problem və refleksiya prosesinə şagirdləri cəlb edir. Yanaşma, davranış və təcrübələri sayəsində müəllimlər

təhlükəsiz təlim mühiti yarada, ayrışeçkilikdən danışa, geniş baza və ya əsas humanist komponentlərin fərdi şəkildə öyrənilməsinə dəstək ola bilərlər.

Təlim prosesində iştirak edən bütün iştirakçılar tərəfindən məqsədlərin, məzmunun, tədris materiallarının, qiymətləndirmə və proqram dəyərləndirməsinin planlaşdırılması və müzakirəsi müəllim və şagirdlərin rollarının dəyişdirilməsinə və bu rolların ənənəvi sinif otaqlarına keçmələrinə şərait yaradır. Bu yolla, demokratiya üçün və onun vasitəsilə öyrənmə baş verir, müəllimlər demokratik davranışlarını nümayiş etdirir və buna görə də şagirdlərdə DMK-nın inkişafına öz töhfələrini verirlər.

Müəllimlər DMK modelindəki bütün dəyərlərin praktikada necə dəstəkləndiyini əks etdirə bilərlər. Məsələn, tələbələrə gündəlik fəaliyyətdə «ədalət» dəyərinin necə qiymətləndirildiyini araşdırmağı seçən müəllim bu dəyərə əsaslanan yeni bir təcrübə tətbiq edə bilər, onu idarə edə və əks etdirə bilər. Daha da irəli getmək istəyən müəllimlər yeni bir təcrübənin sinif şəraitini necə dəyişdiyini sorğu-sual etməklə və ya şagirdlər arasında sorğu keçirməklə məlumat toplaya bilər və təcrübəsində növbəti araşdırmalar aparmaq üçün bu məlumatları təhlil edə bilərlər. Tədqiqatların bu dövrü müəllimlərə təcrübələrini inkişaf etdirmək məqsədiylə düşünmək və hərəkət etmək üçün şərait yaradır və beləliklə şagirdlərə müstəqil demokratik vətəndaş olmağa imkan verən demokratik məktəb mədəniyyətinə doğru dəyişikliyə yardımçı olur.

Öyrənmə mühitləri şagirdlərin fəallığına və öyrənməsinə təsir göstərir. İnküziv və effektiv öyrənmə üçün öyrənənlərin fikirlərini və fikir ayrılıqlarını səsləndirməkdə inamlı olduqları çətin dialoqları və ya emosional mübadiləni idarə etmək üçün açıq təhlükəsiz məkanların yaradılması vacibdir. Bütün məktəb yanaşmasında şagirdlərin təhlükəsizliyi və rifahı əsas yer tutur (bütün məktəb yanaşması haqqında fəsil 5-ə baxın). Müəllimlər birlikdə fəaliyyətdən faydalanacaq və tədrisən mübahisəli məsələlərin öhdəsindən gəlmək və risk almaq üçün özlərində və tələbələrində DMK-nı inkişaf etdirmək üçün kifayət qədər inamlı olacaqlar (bax: müəllim təhsili üzrə 4-cü fəsilə). DMK modelinə daxil olan dəyərləri, yanaşma və bacarıqları öyrətmək üçün sinif idarəetməsi, münaqişələrin qarşısının alınması, ortaq qərarın qəbul edilməsi, öyrənmə üçün ortaq məsuliyyət, sinifdaxili əlaqələrdə hörmət və s. vahid bir yanaşmada, tədrisin təşkili funksiyasını üstələmək üçün istifadə olunur. Vahid perspektiv tədris və qiymətləndirmə prosedurları arasındakı uyğunluqda özünü göstərir.

Beləliklə, «vasitə bir mesajdır». Seçilmiş vasitə qəbuledicinin mesajı necə qəbul etdiyinə təsir göstərir. Məzmunundan və fokusundan əlavə olaraq istifadə olunan metodlar müəyyən dəyərləri və yanaşmaları öyrədir. Müəllimlər, məsələn, inküziv metodları mənimsədikdə, şagirdlərə mənalı bir mesaj göndərirlər: onlar «hamınız vacib və dəyərlisiniz», «hamımız bir-birimizdən öyrənə bilərik» deyirlər. Bu, xüsusən də öyrənənlərin özünəməxsus mədəni mənşələrini qiymətləndirən pedaqoji yanaşmaların tələb olunduğu mədəni və dil baxımından fərqlənən siniflərdə çox vacibdir. Digər tərəfdən, müəllimlər vaxtının çoxunu şagirdlər dinləyərkən və yazını köçürərkən sinifin qarşısında dayanaraq mühazirə oxuduqda və lövhədə yazarkən də, güclü bir mesaj verirlər: «Mən də bilirəm», «sən passiv şəkildə öyrənəcək və izləyəcəksən «- hansı ki, bu mesaj mədəniyyətlərarası və demokratik dəyərlərin, yanaşmaların, bacarıqların, bilik və tənqidi anlayışların inkişafı üçün təsirsiz bir mesajdır.

Bir insanın öz təcrübəsindən tam xəbərdar olması üçün maraq, motivasiya və qabiliyyət tələb olunur. Müəllimlərin əksəriyyəti inküziv olmağı və öyrənənləri üçün əllərindən

gələni etməyi arzulayır. Onlar başa düşürlər ki, bütün öyrənmə münasibətlər daxilində olur, mənalı öyrənmə isə bir-biri ilə əlaqəli münasibətlərdə olur. DMK-nın inkişafı ilə müəllimlər özlərini fərd və müəllim kimi tanımaqla, peşələri, şəxsiyyətləri və məqsədləri barədə məlumatlılığı artırmaqla tələbələrə qarşılıqlı əlaqə qurmaq və dəyərlərini təcrübə ilə uyğunlaşdırmaq yollarını müzakirə etməyə daha hazır hiss edə bilirlər.

Demokratik yanaşma və davranışların modelləşdirilməsini gündəlik təcrübələrinə daxil etdikdə müəllimlər DMK dəyərlərini tətbiq edəcəklər. Onlar şüurlu şəkildə öz dəyərləri haqqında məlumatlılığı inkişaf etdirəcək, təcrübə və dəyərləri uyğunlaşdıracaq və aşağıdakı kompetensiya klasterlərinin inkişafını dəstəkləyəcəklər:

- İnsan ləyaqətini və insan hüquqlarını dəyərləndirmək
- Mədəni müxtəlifliyi dəyərləndirmək
- Demokratiyanı, haqqı, ədaləti, bərabərliyi və qanunun aliliyini dəyərləndirmək
- Empatiya, hörmət və digər insanlara müsbət münasibət
- Qərəzsiz bir şəkildə dinləmək və müşahidə etmək
- Başqalarına açıq fikirlə yanaşmaq
- Qeyri-müəyyənliyə dözümlülük

Sinifdəki demokratik proseslər

DMK-nın geniş formada inkişafının çox təsirli bir yolu birbaşa demokratik prosesləri yaşamaqdır. Demokratik proseslərin birbaşa təcrübəsi də şagirdlərə səlahiyyət verəcək və bu kompetensiyalardan sinifdə, məktəbdə və cəmiyyətdə istifadə etmələrini stimullaşdıracaqdır. Ümumilikdə məktəb həyatına daxil edilməli olan demokratik proseslərin bu cür təcrübələri (ümumtəhsil məktəbi yanaşmasına dair 5-ci fəsilə təklif olduğu kimi) sinif rəhbərliyi və tədris prosesinin bir hissəsi olaraq sinif şəraitində də baş verə bilər.

Sinifdə seçim edilməli və qərar verilməli olduğu bir çox gündəlik vəziyyət var. Qərarlar avtoritar bir şəkildə, müəllim tərəfindən və ya «ən güclü» və ya «ən yaxşı» öyrənənlər tərəfindən və ya demokratik prosedurlara əməl olunmaqla qəbul edilə bilər. Münaqişə və ya fikir ayrılığı ən güclü tərəfindən həll edilə bilər və ya danışıqlar, vasitəçilik yolu ilə hər iki tərəfin qazanması üçün həll yolu axtarıla və əldə edilə bilər. Sinif qaydaları müəllim tərəfindən tətbiq edilə bilər və ya şagirdlərlə refleksiya və müzakirə yolu ilə demokratik şəkildə qəbul edilə bilər. Sinifdə xüsusi vəzifələri olan şagirdlər müəllim tərəfindən təyin edilə və ya yaşlıları tərəfindən demokratik şəkildə seçilə bilər. Tələbələrin fikirlərini səsləndərmələri, hətta anonim bir şəkildə də paylaşa bilmələri «təklif qutusu» (onlayn vasitə də ola bilər) kimi sadə vasitələrlə artırıla bilər. Bununla müəllimlər ədalətlik, bərabərlik, qeyri-ayrıseçkililiyi və inklüzivliyi təmin edən, bütün gənclərə imkanlar yaradan prosedurlardan istifadə edərək şagirdlərin DMK baxımından inkişafına səmərəli töhfələr verirlər.

Demokratik proseslər müxtəlif fənn mövzularında istifadə olunan təlim-tədris metodlarının bir hissəsi kimi də tətbiq edilə bilər. Təhsil fəaliyyətlərinə seçki simulyasiyaları, parlament modelləri, məhkəmə modelləri, kompetensiyaların sınaqdan keçirilməsi mövqeləri də daxil olmaqla müxtəlif seçimlər, rollu oyunlar və simulyasiyalar

arasında seçim etmək qərarının verilməsi üçün ədalətli prosedurların müəyyənləşdirilməsi və istifadə edilməsi daxildir. Bütün bu metodlar DMK inkişaf edərəkən tədris planında müəyyən təlim məqsədlərinə xidmət edə bilər.

Demokratik prosesləri yaşayarkən öyrənənlər aşağıdakı kompetensiyalar klasterini inkişaf etdirəcəklər:

- Demokratiyanı, ədaləti, bərabərliyi və qanunun aliliyini dəyərləndirmək
- Məsuliyyət və vətəndaş düşüncəsi
- Kommunikativ, əməkdaşlıq və münaqişələrin həlli bacarıqları
- Demokratiya və siyasət haqqında bilik və tənqidi anlama.

Birgə öyrənmə

Sınıfdə birgə təlim prinsiplərinə əsaslanan öyrənmə fəaliyyətləri və prosesləri ilə müəllimlər şagirdlərdə birgə fəaliyyət bacarıqları, eyni zamanda mədəni müxtəlifliyə, hörmətə, məsuliyyətə, qeyri-müəyyənliliyə dözümlülüyə olan bacarıqları, həmçinin dinləmə və müşahidə bacarıqlarını, ünsiyyət bacarıqları və münaqişələrin həlli bacarıqlarını inkişaf etdirir. Təkcə müəllimlər və ya kiçik müəllim qrupları təcrübəyə təşviq olunan bir mühtdə əməkdaşlıq və təcrübə mübadiləsi yolu ilə öyrənmək və sınaqdan keçirməklə təcrübələrini dəyişməyə başlaya bilərlər. Əməkdaşlıq prosesi açaqlığın inkişafına və dəyişiklikləri qəbul etmək motivasiyasına, müəllimlər üçün gücləndirici bir prosesə imkan verir.

İşlərində birgə təlim prinsiplərini tətbiq etməklə müəllimlər ənənəvi sinif praktikasını dağdır, öyrənmə və öyrənənlər haqqında irsi və dərin köklü fikir və inancları pozur, iyerarxik, mühakimə və antidemokratik sistemləri aradan qaldırır və sinif praktikasını dəyişdirirlər. Belə struktur dəyişiklikləri yalnız müəllimlərin yanaşma, bacarıq, bilik və tənqidi anlayışdakı dəyişikliklərə deyil, həm də şagirdlərin nailiyyətləri və münasibətlərində dəyişikliklərə səbəb olacaq və bu da öz növbəsində nəticələrə kömək edəcəkdir. Əməkdaşlıq sosial birliyin vacib bir hissəsidir: insanlar arasındakı əlaqələri inkişaf etdirir. Əməkdaşlığın artması şəxsi inkişafa və dəyişikliyə imkan yaradacaq, digərlərinə hörmət və dözümlülük formalaşdıracaqdır.

Bunun baş verməsi üçün strukturları yerində qoymaq lazımdır. Sınıfdə qruplarla və ya cütlərlə işləmək şagirdlərin əməkdaşlıq bacarıqlarını inkişaf etdirmələrini təmin etmək üçün bu qruplar arasında baş verən həqiqi qarşılıqlı əlaqələrə diqqət yetirilərsə artırılacaqdır. Effektiv birgə öyrənmə üçün təlim prosesi öyrənmə fəaliyyətini araşdırmağa, qiymətləndirməyə və inkişaf etdirməyə kömək edə biləcək xüsusi əməkdaşlıq prinsiplərinə uyğun olaraq qurulmuşdur.

Müsbət qarşılıqlı asılılıq: hamı töhfə verməlidir

Birgə fəaliyyət quruluşu olmayan bir sınıfdə bir müəllimin iş vərəqlərində fərdi işləyən şagirdləri ola bilər. Fərdi işləyarkən rəqabət şəraitində şagirdlər həmyaşıdlarına kömək etmirlər. Hətta, onlar gizli şəkildə başqalarının zəif olmasına ümid edə bilərlər, çünki bu onları müqayisədə daha yaxşı edir. Bu vəziyyətdə şagird bir şey öyrənmək və ya bir bacarıq əldə etmək üçün təkbaşına

mübarizə aparır. İşləyərkən şagird məyusluq və həmyaşd dəstəyinin olmamasını hiss edə bilər. Birgə fəaliyyət quruluşundan istifadə edən bir sinifdə işləyən şagirdlər ortaq tapşırıq yerinə yetirərkən hər bir problemi həll etmək üçün növbəli şəkildə birlikdə işləyirlər. Həll yollarına, cavablara və izahatlara çatmaqda ortaq bir məqsəd var; birinin qazanmasının digərlərinin də qazanmasını ifadə etdiyini bilirlər. Bu vəziyyətdə öyrənməkdə çətinlik çəkən bir şagird daha çox səy göstərir və nailiyyət mərhələsinə daxil olur.

Fərdi hesabatlılıq: gizlətmək olmaz!

Müəllim yönümlü sual-cavab yanaşmalarında müəllim bütün sinfə tək bir sual ünvanlayır. Ardınca şagirdlərin bir qismi çağırılmaq ümidi ilə işarə edir. Müəllim yalnız bir neçə şagirdi cavab verməyə çağırır. Fərdi çıxışa çağırılan şagirdlərdən başqa heç kim cavab verə bilməz, belə olduğu təqdirdə digər şagirdlər başqalarının cavab verdiyi üçün rahatlıq hissi keçirirlər. Əməkdaşlıq edərək müəllim bir sual verdikdə və ya bir tapşırıq verdikdə, hər bir şagird tapşırığın tamamlanmasında iştirak etmək imkanı verilir, buna görə şagirdin gücü və zəhməti fərdi qiymətləndirilir. Bu proses hər bir şagirdə hər bir mərhələdə fərdi fəaliyyət hazırlamasını tələb edir. Utancaq hiss edən hər hansı şagird dəstəklənir və çağırılmazdan əvvəl cavablarını yaxşılaşdırması üçün qrup üzvləri ilə birlikdə düşünmək şansına malikdir. Əvvəlki fəaliyyətdə iştirak etməyən şagirdlər növbəti mərhələdə iştirak edirlər.

Bərabər çıxış: ayırı-seçkilik olmadan iştirak

Müəllim mövzunu təqdim edir və şagirdlərdən məsələni komanda şəklində müzakirə etmələrini xahiş edir. Nəticə proqnozlaşdırıla bilər: daha yaxşı ifadə qabiliyyəti olan, özgüvənli şagirdlər mövzunun çox hissəsini və ya hamısını danışıcaqlar. Daha az özgüvənli və nitqi səlis olmayan şagirdlər müzakirəyə az töhfə verəcəklər. Bunun əksinə olaraq, fəaliyyətini birgə əməkdaşlıq şəkildə quran müəllim, hər bir şagirdə bərabər töhfə verməyə imkan yaradır. Beləliklə, iştirak etməyən şagirdlər fəaliyyətə cəlb edirlər.

Sinxron qarşılıqlı əlaqə: hər bir şagirdin iştirakının artırılması

Müəllim 30 şagirdə ibarət sinifdə bir-bir şagirdləri çağırırdıqda, nəticə odur ki, otaqdakı 30 şagirdə yalnız biri öyrənməyə fəal məşğul olur, digər 29 şagird isə yalnız izləyir. Məsələn: müəllim şagirdlərin oxuma bacarıqlarını yoxlamaq istəyir, şagirdlərin hər biri bir-bir, müəllimin qiymətləndirə və izləyə bilməsi üçün ucadan oxuyur. 30 şagirdə ibarət bir sinifdə 50 dəqiqəlik bir müddətdə hər bir şagird üçün bir saatda şifahi oxu miqdarı iki dəqiqədən də azdır! Birgə şəraitdə müəllim şagirdlərdən cütlüklər yaradır və onlar növbə ilə oxuyurlar. Müəllim qrupları gəzir, qiymətləndirir və izləyir. Bu vəziyyətdə, hər bir şagird oxumaq üçün xeyli vaxt qazana bilər, müəllim isə dəyərləndirmə və praktika imkanlarını artırır.

Müəllimin şagirdlərə «qərəz və ayriseçkilik pis şeylərdir» deməsi ilə şagirdlər bir-biri ilə yola getməyəcəklər. Tədqiqatlar təhsil fəaliyyətində məsələn, bu fəslin əlavələrində təsvir olunan «Jigsaw sinifi» kimi birgə prinsiplərdən məktəbdə gündə ən azı iki saat ərzində istifadə şagirdlər arasındakı gərginliyi, aqressiyanı azaldacağını və zorakılığın

qarşısını alacağını, həmçinin münaqişələri uğurla azaltdığını və müsbət nəticələrin artdığını göstərir. Bu yanaşmanı tətbiq edən müəllimlər, metodun şagirdlərə sinifin akademik məzmununu daha yaxşı mənimsəmələrinə köməkçi olması ilə yanaşı, sinifdəki düşmən və dözümsüz davranışları da azaltdığını qeyd edirlər.

Birgə prinsiplər eyni zamanda müxtəlif tərkibli sinif otaqlarında tədrisin yaxşılaşdırılmasına kömək edir. Şagirdlər kiçik qruplarda işləyəndə qarşılıqlı əlaqə

qururlar və bir-birlərinə mənbə rolunu oynayırlar. Gözlənilən səviyyədə oxumayan və ya tədris dilini yaxşı bilməyən şagirdlər tapşırıqları anlamaq və tamamlamaq üçün daha geniş çıxış əldə edə bilirlər, buna görə də qrup işində iştirak etmək üçün daha çox imkanlara sahib ola bilirlər. Buna baxmayaraq, birgə öyrənmə akademik dərəcədə uğurlu olmayan və ya sosial cəhətdən təcrid olunmuş şagirdlərin qrupdakı qarşılıqlı əlaqələrdən kənarlaşdırıldığı vəziyyətlərə səbəb ola bilər. Buna görə də, belə hallarda, birgə təhsil bərabərliyi təmin etmək və mövcud təhsil və sosial bərabərliyi gücləndirməkdən çəkəndirmək üçün müəllim tərəfindən şüurlu şəkildə dəstəklənməlidir.

Öyrənmə fəaliyyətinin şagirdlərin cəlb olunmasının bu prinsiplərinə əməl etdiyini müəllim necə bilə bilər? Aşağıdakı suallardan bəziləri təlim və tədris fəaliyyətlərinin qiymətləndirilə biləcəyi və planlaşdırmada müəllimlərə kömək edə biləcək bir sıra meyarlara uyğundur:

- ▶ Öyrənmələrin bir-biri ilə əməkdaşlıq etmədən tapşırıqlarını yerinə yetirib məqsədlərinə çatması mümkün deyilmi?
 - İştirakçılar və fərqli kiçik qruplar bir-birlərinin işlərini, fikirlərini əsas götürə biləmi?
 - Bu qarşılıqlı asılılıq hədəf təyin etmə, vəzifə, rol, resurs və ya digər vasitələrlə əldə edilə biləmi?
- ▶ Öyrənmə fəaliyyətləri öyrənmələrin ehtiyac və istəklərinə cavab veririmi?
 - Hər bir şagirdin fərdi vəzifəsi hamıya aydındır və müəllim / fasilitator hər bir şagirdin təlim prosesində nə edəcəyini / etdiklərini dəqiq izləyə biləmi?
 - Tədris prosesində bir-birini tamamlayan və tərəfdaş əsaslı birgə rollar planlaşdırılırmı?
- ▶ Tədris prosesi hər bir şagird üçün bərabər iştirakı təmin edəcək şəkildə qurulubmu?
 - Hər bir şagird rahat şəkildə qoşula və tədbirlərdə fəal iştirak edə biləmi?
 - Bərabər çıxış imkanlarını asanlaşdırmaq üçün fəaliyyətlərin və mənbələrin xarakteri kifayət qədər müxtəlifdirimi?
- ▶ Hər bir şagird iştirak edib fərdi öyrənmə məqsədlərinə nail ola biləmi?
 - Planlaşdırılan öyrənmə zamanı bir neçə paralel qarşılıqlı əlaqə varmı?
 - Qarşılıqlı əlaqələrin sayı artırıla biləmi?
 - Bütün öyrənmələr təlim prosesinin bütün addımlarında şəxsən iştirak edirmi?

Bu proseslərdə iştirak etməklə öyrənənlər kompetensiyalar klasterini inkişaf etdirir:

- Başqalarının inanclarına və düşüncələrinə açıq olmaq
- Öz hərəkətlərinə görə məsuliyyət
- Müstəqil öyrənmə bacarıqları
- Empatiya və başqalarının düşüncələrinə, inanclarına və hisslərinə yanaşma
- Çeviklik və uyğunlaşma
- Əməkdaşlıq bacarıqları
- Münaqişələrin həlli bacarıqları
- Özünü tənqidi anlama.

Layihəyönümlü öyrənmə

Layihə işi və ya layihələr vasitəsilə öyrənmə, DMK-nin inkişafı üçün xüsusilə uyğun bir pedaqoji yanaşmadır, çünki yanaşmaların, bacarıqların, biliklərin və tənqidi anlayışların birləşməsinə, habelə dəyərlərin inkişafına kömək edir. Müəyyən bir mövzu sahəsi daxilində istifadə edilə bilər. Eyni zamanda, bu, məktəblərarası bir yanaşma və kəşif məsələlərin həlli üçün də çox uyğundur.

Layihəyönümlü öyrənmə kiçik qruplarda və ya bütün sınıfdə aparılıqda ən yaxşı potensialını təklif edir. Ümumiyyətlə bir neçə həftə ərzində yayılan addımlar ardıcılığı ilə qurulur:

- ▶ təhsil mövzusunun və ya açıq bir sualın seçilməsi və işin planlaşdırılması;
- ▶ məlumatların toplanması, toplanmış məlumatların təşkili və qərarın qəbul edilməsi (həm fərdi məsuliyyəti, həm qrup halında əməkdaşlıq, ideyaların, fikir ayrılıqlarının potensial fərqlərini tənzimləmək);
- ▶ məhsulun hazırlanması (afişə, video, podkast, nəşr, veb sayt, portfel, mətn, performans və ya tədbir kimi müxtəlif formalarda ola bilər);
- ▶ məhsulun təqdimatı;
- ▶ öyrənmə praktikasında refleksiya.

Seçilən mövzudan asılı olaraq DMK modelindəki bilik və dünyanı tənqidi anlama elementləri də inkişaf etdirilə bilər. Mövzu dil və mədəni müxtəlifliyə aid olduqda proses müxtəlif və fərqliliklərə açıqlığı da artır bilər.

Layihəyönümlü öyrənmə prosesində müəllimin rolu təlim prosesinin fasilitatoru olmaqdır. Şagirdlər müəyyən mərhələləri keçmək üçün müəllimin verdiyi təlimatlara əməl edirlər, lakin məzmun baxımından qərar əsasən şagirdlərdə qalmalıdır.

Müəllimin əsas vasitəsi cavab deyil, sualdır. Yuxarıda təsvir olunan prinsiplər hələ də tətbiq olunur və müəllim qruplarda əməkdaşlığın necə baş verdiyini izləyir. Müəllim şagirdləri əməkdaşlığa, bir-birinə dəstək olmağa, əksəlaqə bildirməyə və aşkar etdikləri, eləcə də qarşılıqlı münasibətləri barədə refleksiya etmələrinə təşviq etməlidir.

Seçilən mövzudan asılı olmayaraq, bu prosesdə iştirak etməklə mövzu ilə bağlı bilik və bacarıqlar əldə etməklə, şagirdlər kompetensiyalar klasterini özlərində inkişaf etdirir:

- Müstəqil öyrənmə bacarıqları və səriştəliliyi: öyrənənlər məlumat mənbələrini müəyyənləşdirmək, etibarlılığını yoxlamaq və məlumat toplamaq prosesini və məhsulun dizaynını özləri təşkil etmək üçün formalaşdırırlar;
- analitik və tənqidi düşünmə bacarıqları: məlumatı anlamaq, emal etmək və təşkil etmək, eyni zamanda öyrənmə praktikasında refleksiya ilə əlaqədardır;
- xüsusilə məlumat toplamaq mərhələsində dinləmə və müşahidə bacarıqları;
- empatiya, çeviklik və uyğunlaşma, əməkdaşlıq bacarıqları və münaqişələrin həlli bacarıqları, həmçinin hörmət, məsuliyyət və qeyri-müəyyənliyə dözümlülük;
- ünsiyyət bacarıqları: şifahi, yazılı, ictimai nitq, kommunikativlik;
- Özünü, dilini və ünsiyyətini, xüsusən də öyrənmə praktikasının refleksiya mərhələsində bilik və tənqidi anlama.

Xidmət əsaslı öyrənmə

Xidmət əsaslı öyrənmə həm də DMK-nın hərtərəfli inkişafının effektiv bir yoludur, çünki bu, şagirdlərə sinif şəraitində əldə olunan bilik, tənqidi anlama və bacarıqları real dünyanı hədəf alan mənalı fəaliyyətlə bağlamaq imkanı verir. Bu əlaqə vasitəsi ilə təkcə bilik, tənqidi anlama və bacarıqlar inkişaf etdirilmir, həm də yanaşma və dəyərlərin inkişafı və tənqidi fərqişdəliyi stimullaşdıran proseslər qurulur.

Xidmət əsaslı öyrənmə icma xidmətindən daha çoxu əhatə edir. Bu, müəllimin təşkilatçı və fasilitator kimi mühüm rol oynadığı, güclü öyrənmə mərkəzli bir yanaşmanı qoruyub saxlamağı və öyrənənlərə qərar vermək və həmyaşdrları ilə əməkdaşlıq çərçivəsində öz iradələri ilə hərəkət etmələrini təmin etmək üçün qurulmuş bir sıra addımlarla icma xidmətinin verilməsini nəzərdə tutur.

Xidmət əsaslı öyrənmə layihəyə əsaslanan bir təlim forması olduğundan, oxşar addımlar ardıcılığı proses üçün istinad rolunu oynayacaq:

- ▶ İcma ehtiyaclarının qiymətləndirilməsi və nəzərdə tutulacaq yaxşılaşdırma və ya dəyişikliyin müəyyənləşdirilməsi;
- ▶ Məlumat toplamaq, icmanın əsas tərəfdaşlarını müəyyənləşdirmək və onlarla əlaqə qurmaq, məsələni həll etmək üçün variantları təhlil etmək və müdaxiləni planlaşdırmaqla görüləcək işin hazırlanması;
- ▶ Şagirdlər üçün mənalı olan, öyrənmə və dəyərlərin, yanaşmaların, bacarıqların, biliklərin, bilik və tənqidi anlamanın inkişaf etdirilməsini təmin edən bir icma xidməti ilə məşğul olmaq. Fəaliyyətin bir neçə növü ola bilər:
 - ehtiyacı olan bir qrupa birbaşa dəstək (məsələn, yaşlı vətəndaşlar üçün bir mərkəzə baş çəkmək, əlverişsiz ərazidə kiçik uşaqlar üçün maarifləndirmə işlərini təşkil etmək, könüllü iş verən vətəndaşlara hədiyyələr vermək);
 - icmada dolayı dəstək və ya dəyişiklik (məsələn, aztəminatlı uşaqları dəstəkləyən bir QHT üçün oyuncaqlar toplamaq, uşaqlar üçün daha səmimi bir mühit yaratmaq məqsədiylə oyun meydançası yaxınlığında bir divarı rəngləmək,

cəmiyyətin yaşlı vətəndaşlarının könüllülərdən dəstək alması üçün veb platforma və ya tətbiqin yaradılması, yerli təşəbbüsə dəstək üçün maliyyə vəsaiti yığımaq);

- Dəyişikliyin təbliğatı (məsələn, yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən qəbul olunan dövlət siyasətinin təbliği, yerli vətəndaşlara müəyyən risklər barədə xəbərdarlıq və ya vətəndaşların müəyyən davranışlarında dəyişikliklərin təşviqi);
- ▶ İş və onun nəticələrini cəmiyyətə təqdim etmək və qazanılan uğurları qeyd etmək;
- ▶ Təlim təcrübəsinə, bütün proses boyu üstünlük verilməsi və gələcək oxşar fəaliyyətlərin effektivliyini artırmaq üçün nəticələrə və tövsiyələrə səbəb olan işin qiymətləndirilməsi.

Effektiv xidmət tədrisinin DMK modelinə daxil olan dəyərlərin, yanaşmaların, bacarıqların, bilik və tənqidi anlayanın inkişafına kömək edən bir neçə xüsusiyyəti vardır:

- vətəndaş düşüncəsi, eyni zamanda məsuliyyət, açıqlıq, empatiya, müşahidə bacarıqları, həqiqi icma ehtiyaclarına cavab verən mənalı məsələlərə diqqət yetirməklə dünyanı bilmək və tənqidi anlama;
- Kompetentlik, analitik və tənqidi düşünmə bacarıqları: fəaliyyət və qərarlar vasitəsilə şagirdlərə prosesin müxtəlif elementlərini planlaşdırmaq və təşkil etmək imkanı verir;
- qeyri-müəyyənliyə dözümlülük, müstəqil öyrənmə bacarıqları və tənqidi anlama: şagirdlərə fərqli seçimləri araşdırmaq və təcrübədən keçirmək, səhvlərindən öyrənmək və ən yaxşı həll yollarını tapmağa səy göstərməyə imkan verir;
- elastiklik, uyğunlaşma və ünsiyyət bacarıqları ilə birlikdə əməkdaşlıq və münasiblərin həlli bacarıqları: şagirdlərdən birlikdə işləmələrini, bir-birlərini dəstəkləmələrini və fikir ayrılıqlarını aradan qaldırmağı tələb edir;
- bilik və dünyanı tənqidi anlama: icmanın müdaxilə ehtiyacları ilə sinif tədrisində inkişaf etdirilən anlayışlar, bilik və bacarıqlar arasındakı əlaqəni açıq şəkildə göstərir;
- Mədəni müxtəlifliyə açıqlıq, dinləmə, dil və ünsiyyət bacarıqları: müxtəlif yerli tərəfdaşlarla ünsiyyət üçün imkan yaradır və nailiyyətlərin ictimaiyyətə təqdimatını da əhatə edir;
- Dəyərlər, bilik və özünü tənqidi anlama: bütün öyrənmələrin prosesin onlara nə qazandırdığını, motivasiya və təhsili gələcək təcrübələrinə hansı yolla köçürə biləcəklərini əks etdirmələrini dəstəkləmək.

Məzmunu əsaslanan metod və yanaşmalar

DMK-nın inkişafı dil, riyaziyyat, təbiətşünaslıq və tarix, coğrafiya, bədən tərbiyəsi və müasir dillər kimi digər bütün fənnlərin əsas bacarıqlarının öyrədilməsində rəqabət kimi qəbul edilməməlidir. Bu gün Avropada uşaq və gənclərə gələcək nəsillərdə həm fərdi, həm də kollektiv olaraq həyatlarını yönləndirmək və tarixin yanlışlarını, bədbəxtliklərini təkrarlamadan yayınmaq üçün vacib olan dəyər, yanaşma, bacarıq,

bilik və tənqidi anlayışların verilməsi çox vacibdir. Müəllimlər DMK-nı inkişaf etdirmədə vacib olan mövzuları daxil etmək üçün geniş imkanlardan istifadə edə bilirlər. Aşağıdakı nümunələrin həyata keçirilmə qaydası şagirdlərin yaşına, sinif səviyyələrinə və seçimlərinə, habelə sinif məzmununa görə dəyişə bilər.

Mövcud kurikulumdan istifadə - fənn sahələri daxilində

Şüurlu və məqsədyönlü şəkildə tədris olunan bütün fənlər mövcud kurikulum daxilində, şagirdlərin demokratiya mədəniyyətinə töhfə verə biləcəkləri dəyərləri, yanaşmaları, bacarıqları, bilik və tənqidi anlayışları öyrədən tədris fəaliyyətlərinə malik ola bilər. Mədəniyyətlərarası kompetensiya və ya demokratik vətəndaşlıq kimi mövzularda ildə bir neçə saat ayrılan DMK üçün tədris labüd bir səthiliyin mənfi nəticələrini verə bilər. Kurikulum üzrə və fənn yönümlü kurikulumların kəsişməsində DMK modelini əhatə edən komanda tədrisi və inkişaf prosesləri əvvəlcədən gözlənilən bir yanaşmadır.

Bütün məktəb fənlərinin qısa müddətdə motivasiya, qruplaşdırma texnikaları və digər komanda yaratma və qiymətləndirmə fəaliyyətlərindən yaxşı istifadə edə bilmələri, sinifi daha sonra birlikdə öyrənməyə və töhfə verməyə təşviq olunan və bir-birinə güvənən, əməkdaşlığa maraqlı şagirdlərin icmasına çevrilir.

Müəllimlər mövcud kurikulumda fürsətlər tapmaq üçün metodlar əldə edə bilirlər. Tarix, sosial araşdırmalar və vətəndaşlıq kimi bəzi fənlər daxilində mədəniyyətlərarası təhsil, demokratik vətəndaşlıq və insan hüquqları təhsilinə dair mövzularda toxunula bilər, lakin dil və ədəbiyyat, riyaziyyat, təbiətşünaslıq tarix, coğrafiya, incəsənət, dram, müasir dillər, bədən tərbiyəsi, musiqi və ya informasiya və rabitə texnologiyası və s. daxil olmaqla bütün məktəb fənnləri DMK-nın inkişafına dəstək ola bilər.

Aşağıda dil və ədəbiyyat, riyaziyyat, coğrafiya və təbiətşünaslığın fənn sahələrindən konkret nümunələr təqdim olunur.

Dil və ədəbiyyat

Dil və ədəbiyyat müəllimləri ayrı-seçkilik, irq, gender və zorakılıq kimi ictimai mövzularda toxunan yazıçı və şairlərin ictimai və siyasi məsələlərə yanaşma tərzinə baxaraq, sosial və mənəvi araşdırmalara yönələn mətnləri seçə bilərlər. Oxu və anlama çalışmaları məsələlərin müxtəlif perspektivlərdən araşdırılmasını dəstəkləyən mətnlərə əsaslanırlar. Digər mətnlər şagirdlərə bilmədən təsir göstərə biləcəkləri psixoloji hadisələr barədə məlumatlı olmalarına kömək edə bilər, məsələn, onlara hakimiyyətə, qrup və ya zorakı dəstə davranışlarına və ya həmyaşıdlarının təzyiqlərinə münasibətlərini əks etdirməyə kömək edə bilər. Yazılı tapşırıqlar və debatlar sosial məsələlərə də yönəldə bilər.

Riyaziyyat

Riyaziyyat müəllimləri fərqli sivilizasiyaların töhfələrinin tarixi əhəmiyyətini çatdırırlar. Və ya riyazi hesablama təcürbəsini mövcud demoqrafik məlumatlardan götürülmüş nümunələrlə əsaslandırma bilərlər. Onlar şagirdlərdə insanın mürəkkəb bir varlıq kimi cinsi, etnik, maddi vəziyyət, cinsi oriyentasiya, din və ya peşəyə görə təsnif olunmayacağını anlamalarına xidmət edən fəaliyyətləri daxil etmək istəyə bilərlər.

Şagirdlərimə hər cərgənin fərqli bir funksiya olduğu bir masa verdim. Hər bir sütunda, funksiyanın bərabər, tək, artan, azalan, sonsuz, 1-dən -1-ə, başlanğıcdan keçən və ikidəyişənli funksiya kimi təsnif edilə bilən bir əlaməti var: $f(ab) = f(a) f(b)$.

Cədvəl «bəli» və ya «xeyr» ilə doldurulduqdan sonra şagirdlər vahid sadə uyğunluğu tapmaq və ya hər hansı bir əlaməti ilə bənzərsiz bir sıra tapmağın nə qədər çətin olduğunu qeyd etdilər. Hələ də dözümsüzlüklərin bir çoxu «Y qrupundakı bütün insanların X xüsusiyyətinə malikdir» şəklində fərziyyələrdən irəli gəlmir?

Riyaziyyat tənlikləri tolerantlığı öyrətməyə kömək edəcəkdir. Bu fəaliyyət cədvəldəki sıra və sətun başlıqlarını dəyişdirərək digər riyaziyyat siniflərinə asanlıqla uyğunlaşdırıla bilər. Aşağı siniflərdə oxuyan şagirdlərə funksiyalar əvəzinə sadə ədədlərdən (yəni 1 ilə 10) istifadə edərək bir versiya verilə bilər.

Coğrafiya

Coğrafiya müəllimləri tolerantlıq mövzusunda innovativ üsullarla müraciət edə bilərlər: məsələn, şagirdlər ölkəsini daha yaxşı bir həyat üçün tərək edən bir insanın səyahətini edərkən vətəni haqqında (iqtisadiyyat, topoqrafiya, demoqrafiya) öyrənə bilərlər və səyahətlərini izləyə, səyahət etdiyi ölkələrin xəritələrini və topoqrafiyasını öyrənə bilərlər. Bu fəaliyyətlər öyrənmələri öz ölkələrinin bir çox insanın mübarizəsi ilə necə qurulduğunu qiymətləndirməyə həvəsləndirə bilər. Coğrafi məlumatlarımız olmadan təbii olaraq özümüzü mərkəz olaraq qəbul etməyə meyilliyik və beləliklə dünyanın qalan hissəsini özümüzdən kənar qoyuruq. Orta əsrlərdə xəritə tərtib edənlərin bilinməyən geniş torpaqları xəyal etdikləri kimi təsvir etdiyi köhnə xəritələrə nəzər salmaq stereotipləşmə və perspektivlərimiz kimi məsələlərdə məlumatlılığımızı artırma bilər. Sonrakı fəaliyyətlər şagirdlərin etnik və sosial-iqtisadi fərqlərini, görünməz sərhədlərini və yaranma tarixlərini müəyyənləşdirmək və anlamaq üçün şəhər və məhəllələrini araşdırmalarını təklif edə bilər.

Təbiətşünaslıq

Təbiətşünaslıq fənni müəllimləri ayrı-seçkiliyə və sosial ədalətə aid mövzu və məsələlərə toxunmaq üçün kurikulumun müxtəlif sahələrini birləşdirə bilər. Ətraf mühit problemləri bu cür məsələləri əks etdirməyə meyillidir. Məsələn, havanın keyfiyyətinə dair bir tədris bölməsi şagirdlərə harada yaşadığımızı, işlədiyimizi və məktəbə getdiyimizi müəyyən edən sinif və irq kimi amillərə əsaslanan hava çirkliliyi ilə əlaqəli xəstəlik və ölüm arasındakı fərq, bərabərsizlikləri müqayisə və təhlil etməyə imkan verə bilər. Şagirdlər hava keyfiyyəti indeksi kimi elmi anlayışları öyrənə bilər, fərqli şəhərlərdə tədqiqatlar apara bilər, temperaturla əlaqələndirə bilər, səbəb-nəticə əlaqəsinin və ya əlaqənin olub-olmadığını və s. əks etdirə bilər. (Şagirdlər ədalət və bərabərliyin sosial məsələlərinə dair bütün üsulların müqayisə və təhlilini keçə bilər.)

Komanda tədrisi və inteqrasiya olunmuş kurikulum yanaşmaları

Hər bir müəllimin müəyyən bir mövzu kontekstində edə biləcəyi işlərdən əlavə, bir neçə fənn müəllimləri arasında əməkdaşlıq DMK-nın inkişafı üçün dəyərli və təsirli əlavə nəticələrə səbəb ola bilər. Bu əməkdaşlıq eyni siniflə işləyən, DMK-nı inkişaf etdirmək üçün müdaxilələrini əlaqələndirən bir neçə müəllim arasında ola bilər, eyni

zamanda DMK-nin inkişafına səbəb olan öyrənmə fəaliyyətlərinə dair ortaqlıq və əməkdaşlıq etmək üçün dəstəklənən fərqli siniflərlə işləyən müəllimlər arasında da ola bilər.

Eyni siniflə işləyən müəllimlər DMK elementlərini üst-üstə düşməməsi və diqqətdən kənar qalmaması üçün onun bütün elementlərini əhatə etməsində bir-birini tamamlamalarını təmin etmək üçün birlikdə tədris prosesini planlaşdırma bilərlər. Onlar insan hüquqları, gender bərabərliyi, dayanıqlı inkişaf, sosial-mədəni və dil müxtəlifliyi, ayrışdırıcı və zorakılığın qarşısının alınması və s. kimi DMK üçün xüsusilə aktual olan transversal mövzularda fərqli fənlər baxımından daha böyük layihəyönümlü tədris fəaliyyətlərini birlikdə planlaşdırma və ya əhatə edə bilərlər.

«Gizli kurikulum» a müraciət

Gizli kurikulum çox vaxt şübhəsiz status-kvoddur. Çərçivə şəffaflığının, ardıcılığının və hərtərəfliyin üç prinsipi üzərində qurulduğuna və demokratik tədris proseslərinə vahid perspektivdə olduğuna görə məktəblərin gizli təcrübələrinə və mesajlarına baxmaları və məktəbin etikasını DMK-nin dəyər və yanaşmalarına uyğunlaşdırması vacibdir.

İnsanın öyrətdiyi heç nə sosial fikirdən azad deyil. Cinsi, etnik və irqi qərəz, mədəni üstünlük kurikulum və məktəblərdə istifadəsində ən çox rast gəlinən “xəstəlik”lərdir.

Müəllimlər bundan xəbərdar olmalı və təyin etdikləri yerlərdə tədris olunan təsadüfi dərslərin aşkarlanmasına fəal yanaşmalıdırlar. Müəllimlər qadağan olunmuş mənbələrdən resurslar seçməyə meyli edə bilərlər, bununla da sosial bərabərsizliyi və ya mədəni hökmranlığı, həmçinin stereotipləri və ayrışdırıcı gücləndirirlər.

Məsələn, bir çox riyaziyyat və təbiətşünaslıq müəllimləri öyrətdiklərinin sosial anlayışlardan uzaq olduğunu iddia edirlər. Şagirdlərə nadir hallarda real həyatdan bir şeylə əlaqəli olan problemləri həll etmək üçün riyazi «problemlər» verilir. Bu cür gizli və ya üstüörtülü təsadüfi mesajların nəticəsində bir sıra şagirdlər kontekstin real həyatları ilə əlaqəli olmadığını düşünürlər. Göründüyü kimi gerçəkliyimizlə əlaqəsi olmadığına görə, yalnız işə deyil, həm də bütövlükdə riyaziyyata maraqlarını itirə bilərlər. Bir çox tədqiqatlar riyaziyyatın sosial kontekstdə yenidən hazırlanmasının bu «gizli kurikulum» a qarşı çıxmağın bir yolu olduğunu iddia edir.

Gizli kurikulumun gizli mesajlarına nəzarətin başqa bir yolu materiallarda hansı mənbələrdən və təsvirlərdən istifadə olunduğuna diqqət yetirməkdir. Məsələn, ədəbiyyat dərslərinə heç vaxt fərqli həyat tərzlərindən və coğrafi məkanlardan olan müəllimlər daxil edilmirsə və ya dil kitablarında yalnız turistik görməli yerləri ziyarət edən ağdərili orta sinif ailələrin şəkilləri və hekayələri varsa, şagirdlərin gizli kurikulumuna məruz qaldıqlarını düşünmək olar. Bilik və mədəniyyətin güc strukturları vasitəsi ilə müəllimlər ayrışdırıcı tətbiqinə davam etmək məcburiyyətində qalırlar.

Kompetensiya deskriptorlarından istifadə

Həm prosesə, həm də məzmunə diqqət yetirən dərslər və ya fəaliyyətlər tərtib edərkən müəllimlərin təsdiqlənmiş və ölçülmüş kompetensiya deskriptorları qrupu vardır. Deskriptorlardan istifadə yolları, onların mümkün sui-istifadəsinin qarşısını almaq

üçün Çərçivənin əsas sənədində təfərrüatlı təsvir edilmişdir və deskriptorların siyahısı 2-ci cilddə verilmişdir. Bunlar DMK-nın pedaqogikası üçün xüsusilə aktualdır, çünki deskriptorlar öyrənmə nəticələrinin dilindən istifadə etməklə tərtib edilmişdir və müxtəlif öyrənmə fəaliyyətlərinin nəticələrinin müəyyənləşdirilməsində istinad kimi götürülə bilər. Əksər hallarda bir klasterə uyğun deskriptorların öyrənmə fəaliyyətinin inkişafında birləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Əlavələrdə deskriptorların müxtəlif tədris təcrübələri və öyrənmə fəaliyyətləri ilə necə əlaqələndirilə biləcəyinə dair nümunələr verilmişdir.

Gələcəklə bağlı nəticə

Müəllimlər DMK-nın inkişafı üçün uyğun müxtəlif pedaqoji yanaşmaları təşkil edə bilər və beləliklə sinif şəraitində zorakı, ayrışdırıcı və anti-demokratik quruluşlara müraciət edərkən daha xoş və təhlükəsiz öyrənmə mühiti yaratmağa kömək edə bilərlər. Planlaşdırma, öyrənmələr arasında DMK-nın inkişafını izləmək və fəaliyyətlərini qiymətləndirməklə, tədrisin fasilitatoru kimi müəllimlər Çərçivə prinsiplərinə diqqət yetirəcək və şagirdləri təcrübə, kəşf, təhlil, müqayisə, refleksiya və əməkdaşlıqda fəal olmağa təşviq edən pedaqoji yanaşma və metodları tətbiq edəcəklər. Şagirdlərə bütöv bir şəxsiyyət kimi daha yaxşı müraciət etmək və şagirdlərin avtonomluğunu və demokratiya mədəniyyətinə qarşı məsuliyyət məsələlərini həll etmək üçün ən uyğun olan təcrübələri inkişaf etdirmək məqsədilə sinifdəki rollarını yenidən nəzərdən keçirirlər.

Istinadlar

<https://rm.coe.int/16802f726a>

www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf

www.tolerance.org/exchange/using-objects-object-objectification

Mənbələr

Avropa Şurası

Məktəblərin demokratik idarəçiliyi (2007)

<https://rm.coe.int/democratic-governance-of-schools/16804915a4>

Bütün müəllimlərin vətəndaşlıq və insan hüquqları təhsili necə dəstəklənə bilər: kompetensiyaların inkişafı üçün Çərçivə (2009)

<https://rm.coe.int/16802f726a>

Dayanıqlı demokratiya üçün məktəb-icma-universitet tərəfdaşlığı: Avropa və Amerika Birləşmiş Ştatlarında demokratik vətəndaşlıq təhsili (2010)

<https://rm.coe.int/16802f7271>

Demokratiyanın yaşanması üzrə təlimatlar (2007-11)

www.coe.int/en/web/edc/living-democracy-manuals

Gənclər sektoru

Hamı bərabərdir, hamı fərqlidir, təhsil paketi
www.eycb.coe.int/edupack/

Əlfəcinlər: İnsan hüquqları təhsili ilə onlayn nifrət nitqinə qarşı mübarizə üçün bir təlimat (2014):
<https://rm.coe.int/168065dac7>

Kompasito: uşaqlar üçün insan hüquqları ilə bağlı təlimat:
www.eycb.coe.int/compasito/

Kompas: gənclərlə insan hüquqları təhsili mövzusunda təlimat:
www.coe.int/compass

T-dəstlər, təlim kitabları seriyası:
<http://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/t-kits>

Pestalozzi Proqramı

Təhsil mütəxəssisləri üçün Pestalozzi Proqramından təlimçi təlim modullarından təlim bölmələrinin seçimi:
www.coe.int/en/web/pestalozzi/training-resources

Fəaliyyət tədqiqatçılarının onlayn icmasının yaradılması (Pestalozzi seriyası № 5) (2017):
<https://book.coe.int/eur/en/pestalozzi-series/7244-creating-an-online-communityof-action-researchers-pestalozzi-series-no-5.html>

Təhsil vasitəsilə mədəniyyətlərarası kompetensiyaları inkişaf etdirmək (Pestalozzi seriyası № 3) (2014):
<https://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Source/Documentation/Pestalozzi3.pdf>

Dəyişiklik üçün təhsil - Təhsil üçün dəyişiklik: konfransın 21-ci əsr üçün müəllim manifesti Müəllimlərin Peşəkar imici və etikası (2015):
<https://edoc.coe.int/en/index.php?controller=get-file&freeid=6733>

Demokratiya üçün tapşırıqlar: Transversal yanaşma, bacarıq və bilikləri öyrənmək və qiymətləndirmək üçün 60 fəaliyyət (Pestalozzi seriyası № 4) (2015):
www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Source/Documentation/Pestalozzi4_EN.pdf

Digər faydalı linklər

<http://teach4diversity.ca/multicultural-childrens-literature/>

<http://wegrowteachers.com>

<https://euroclio.eu/resource-centre/educational-resources/>

www.edutopia.org

www.learnchange.eu/blog/

www.salto-youth.net

www.teachthought.com

www.tolerance.org

Təcrübə nümunələri

Bu bölmədə mənbələr vurğulanır. Həmçinin, yanaşmaları, bacarıqları, bilik və tənqidi anlayışları öyrətmək və inkişaf etdirmək, onların quruluşlarını, məzmununu və ya fəaliyyətlərini yaxşılaşdırmaq məqsədi ilə fəaliyyətlərin effektivliyini qiymətləndirmək üçün təlim ardıcılığını dəyərləndirmək məqsədi daşıyan bir sıra təlim-tədris fəaliyyətləri təklif edilir.

- ▶ Birgə öyrənmə nümunəsi: Jigsaw sinif otağı
- ▶ Layihəyönümlü tədris nümunəsi: vətəndaş layihəsi
- ▶ Tənqidi düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün nümunə

Jigsaw Sinifi: birgə öyrənmə strukturu nümunəsi

Jigsaw sinifi, məktəblərdə irqi və etnik qarşıdurmanı uğurla azaltmaq və müsbət nəticələri artırmaq üçün qırx illik təcrübəsi olan bir birgə təlim metodudur. Buradakı nümunə dörd şagirddən ibarət qruplar üçündür, ancaq üç nəfərlik və ya cütlükdən ibarət qruplara uyğunlaşdırıla bilər. Müəllimlər, şagirdlərin bərabər məşğul olmalarına və iştirak etmələrinə imkan verməyən çox böyük qruplar yaratmamalıdırlar. Prosesə hazırlaşarkən müəllimlər dərsin məzmununu nəzərdə tutulan qrupların sayına bərabər bir sıra seqmentlərə bölürlər (bu misalda dörd).

Addım 1 (10-15 dəqiqə)

- ▶ Sinifləri “əsas qruplara” ayırın: bunlar ən çox üç və ya dörd şagirddən ibarət qruplardır. Bu nümunədə dörd üzvdən ibarət dörd qrup olacaq: A qrupu, B qrupu, C qrupu, D qrupu. Aşağıdakı hissədə göstəriləyi kimi hər bir qrup daxilində vəzifələr təyin edin və şagirdlərə tapşırıq üzərində deyil, eyni zamanda bir qrupda işləyərkən də rollarına da diqqət etmələri lazım olduğunu söyləyin.
- ▶ İş vəzifələrini istədiyiniz öyrənmə məzmunu ilə bölüşdürün: bir “əsas qrup” üzvlərinin hər biri fərqli bir tapşırıq seqmenti əldə edir.
- ▶ Hər şagirdə öz seqmentini öyrənmək üçün tapşırıq verin: şagirdlər əvvəlcə öz tapşırıq vəzifələrini fərdi qaydada oxusunlar.

Addım 2 (20 dəqiqə)

Müvəqqəti “mütəxəssis qrupları” yaradın: bunlar hər bir “əsas qrupun” bir üzvündən ibarət yeni şagird qruplarıdır (bu nümunədə dörd). Bu nümunədə qruplar aşağıdakı kimidir:

- ▶ mütəxəssis qrupu 1, seqment 1-i öyrənən A1, B1, C1, D1 üzvlərindən ibarətdir
- ▶ mütəxəssis qrupu 2, seqment 2-ni öyrənən A2, B2, C2, D2 üzvlərindən ibarətdir.
- ▶ mütəxəssis qrupu 3, seqment 3-ü öyrənən A3, B3, C3, D3 üzvlərindən ibarətdir.
- ▶ mütəxəssis qrupu 4 seqment 4-ü öyrənən A4, B4, C4, D4 üzvlərindən ibarətdir.

Addım 3 (15 dəqiqə)

- ▶ Şagirdləri A, B, C və D "əsas qruplara" qaytarın. Müəllim hər bir "mütəxəssisi" (müəyyən bir məzmun üzərində işləyən qrupun üzvü) öz işlərini və "mütəxəssis qrupu" təcrübəsindən əldə etdikləri nəticələri əsas qrupun digər üzvlərinə təqdim etməyə dəvət edir. Bu yolla əsas qrupun bütün üzvləri məzmun barədə daha dərin bilik əldə edirlər. İşin bu mərhələsi bütün qrup üzvlərinə öz materiallarını, habelə "mütəxəssislər qrupu" müzakirə nəticəsində ortaya çıxan nəticələr barədə məlumat verir.
- ▶ Qrupları yaxından izləyin və qarşılıqlı əlaqələri müşahidə edin: müəllim müstəqil fəaliyyətə təşviq edir və yalnız lazım olduqda müdaxilə edir. İş prosesini, bütün şagirdlərin daxil olmasını və cəlb edilməsini yalnız çətinlik müşahidə etdikdə asanlaşdırır.

Addım 4 (20 dəqiqə)

Müzakirə: hər qrup fikrini bildirir. Bunu qruplardan bir nümayəndə seçməklə və ya birlikdə etmək olar. Bir sıra suallarla müzakirə edin. Sürətli test də keçirə bilərsiniz.

Qruplarda rolların təyin edilməsi

Kiçik qruplarda təlimatçı çox vaxt sadəcə sinif iştirakçılarında sinif tapşırığını yerinə yetirmək üçün qruplar yaratmağı söyləyir. Strukturlaşdırılmış qarşılıqlı əlaqə yoxdur, fərdi hesabatlılıq və ünsiyyət bacarıqları ya yoxdur, ya da nəzərə alınmır. Bəzən qrup və ya təlimatçı vahid lider təyin edə bilər. Diqqəti öyrənən və sosial prosesə deyil, tapşırıqə yönəldir və buna görə də birgə şəkildə qurulmuş qrup işləri ilə müqayisədə DMK-ni inkişaf etdirmək üçün daha az potensiala malikdir. Rolların qurulması üçün bir prosedür:

- a. Hər qrup üçün qrup üzvlərinin sayına bərabər olan müxtəlif rəngli işarələr toplusu hazırlayın (yuxarıdakı nümunədə, məsələn, qırmızı, mavi, yaşıl və qara). İştirakçılardan markerlərdən birini seçmələrini xahiş edin.
- b. Müəyyən bir rəng seçmiş iştirakçılardan əllərini qaldırmalarını xahiş edin: onlara rol/tapşırıqlar verəcəkdir. Hər bir rəng qrupuna öz növbəsində aşağıdakı rollardan birini təyin edin. Tapşırığın hamının başa düşdüyünə əmin olmaq üçün tapşırıqlarını bütün qrupun qarşısında təkrar etmələrini xahiş edin. Aşağıdakı rəng / rol / vəzifələrin hər biri üçün eyni prosesi təkrar edin:

Həvəsləndirənlər: onların vəzifəsi qrup üzvlərinin hamısına bərabər çıxış və iştirak təmin etməkdir. Məsələn, bu şəxslər səssiz üzvləri özlərini ifadə etməyə və lazım olduqda danışan üzvləri sakit dayanmağa təşviq edə bilər.

Vaxta nəzarət edənlər: onların vəzifəsi kiçik qrupun ümumi həlləri vaxtında tapmalarına kömək etmək, qrupun tapşırığın yerinə yetirilməsinin və vaxtında bitirməsinin səmərəli yollarını tapmasına kömək etməkdir. Məsələn, bu şəxslər kiçik qrupun üzvlərinə fəaliyyətin daha sürətli başa çatması yollarını yaratmağa kömək edir.

Yazıcılar: onların vəzifəsi hər qrup üzvünün fikirlərinin nəzərə alınmasını və yazılmasını təmin etməkdir.

Tədqiq olunan mövzudan və mövzu ilə bağlı əldə olunan əlavə biliklərdən asılı olmayaraq, bu proses müxtəlif kompetensiyaların inkişafına kömək edir.

Kompetensiya	deskriptorlar
Məsuliyyət-	Tələb olunan işləri vaxtında təqdim edir. Vaxt limitini qarşılıyır.
Şəxsi səmərəlilik-	Öz problemlərini anlamaq bacarığına inamını ifadə edir. Planlaşdırdığı işləri həyata keçirə biləcəyinə inamını ifadə edir.
Qeyri-müəyyənliyə dözümlülük-	Yeni vəziyyətlərdə rahatdır. Ziddiyyətli və ya natamam məlumatı avtomatik olaraq rədd etmədən və ya vaxtından əvvəl nəticəyə gəlmədən düşünməyə hazır olduğunu bildirir.
Müstəqil öyrənmə bacarıqları-	tədris tapşırıqlarını müstəqil edir. Lazım olduqda digər insanlardan yeni məlumatların aydınlaşdırılmasını istəyir.
Analitik və tənqidi düşünmə bacarıqları-	Təhlil olunan materiallarda məntiqi əlaqələri müəyyən edə bilər. Bir dəlilin təhlilindən nəticə çıxara bilər.
Dinləmə və müşahidə etmə bacarıqları-	Başqalarını fəal dinləyir. Digər insanları diqqətlə dinləyir.
Elastiklik və uyğunlaşma-	Bir şey plana uyğun getmirsə, cəhdlərini və məqsədə çatmaq üçün hərəkətlərini dəyişir. Tələb olunduqda, digər insanlarla qarşılıqlı əlaqə tərzini daha təsirli bir şəkildə tənzimləyir. Vəziyyət bunun tələb edəcəyi təqdirdə bir fikri izah etmək yolunu dəyişdirir.
Linqivistik, kommunikativ və çoxdillilik bacarıqları -	qarşısındakının dediklərini anlaya bilir. Nətiqələrdən dediklərini ona aydın olmadığı halda təkrar etmələrini xahiş edir.
Əməkdaşlıq bacarıqları-	digər qrupdakı insanlarla müsbət münasibətlər qurur. Bir qrupun üzvü kimi işləyərkən qrupdakı işlərdən öz öhdəsinə düşəni yerinə yetirir.
Münaqişəni həll etmə bacarığı-	Mövcud variantları başa düşməklə başqalarına münaqişələrin həllində kömək edə bilər.
Dil və ünsiyyət haqqında bilik və tənqidi anlama-	dildən istifadənin müxtəlif üslublarının sosial və iş mühitlərinə ola biləcək bəzi təsirlərini təsvir edə bilər. Müxtəlif ünsiyyət üslublarına malik olanlara sosial təsirləri təsvir edə bilər. Səs tonu, göz təması və bədən dilinin ünsiyyətə necə kömək etdiyini izah edə bilər.

Layihə yönümlü tədris nümunəsi: Və təndəş Layihəsi

Vətəndaş Layihəsi, vətəndaş tərbiyəsi kontekstində bir çox ölkədə istifadə edilən və çox sayda DMK ünsürünün inkişafına kömək edən layihəyönümlü bir üsuldur.

Bir sinif və ya qrup öyrənən 10-12 həftə müddətində aşağıdakı addımlardan ibarət olan və yerli səviyyədə qəbul edilən bir dövlət siyasəti ilə həll edilə bilən yerli icma məsələsinin həllinə diqqət yetirəcəkdir.

- ▶ Dövlət siyasəti anlayışını başa düşmək və yerli icmaya təsir edən məsələlərin siyahısını tərtib etmək.
- ▶ Yerli dövlət siyasəti ilə həll oluna bilən bir məsələni dərinəndən araşdırmaq. Seçim demokratik qərar qəbuletmə prosedurlarından istifadə edən şagirdlər tərəfindən edilir.
- ▶ Seçilən məsələ ilə bağlı müxtəlif mənbələrdən, o cümlədən müvafiq vəzifələri olan yerli idarəetmə orqanlarından, məsələdən təsirlənən vətəndaşlardan, ekspertlərdən, vətəndaş cəmiyyətinə maraqlı tərəflərdən, internetdən və s. məlumat toplamaq. Məlumat mümkün həllərin təhlil edilməsi, problemin həlli üçün təklif olunan bir dövlət siyasəti barədə qərar vermək və seçilmiş həlli təşviq etmək üçün bir təbliğat planı hazırlamaq məqsədilə təşkil edilmişdir.
- ▶ Portfel və dörd hissədən ibarət bir təqdimatın hazırlanması:
 - məsələnin təsviri, bunun nə üçün vacib olduğunu və onun həllinə kimin cavabdeh olduğunu izah etmək;
 - müsbət və mənfə cəhətləri göstərərək bir neçə mümkün həllin təhlili;
 - təklif olunan dövlət siyasətinin təsviri, gözlənilən təsiri, dəyəri, qəbul qaydası və insan hüquqlarının prinsiplərinə, habelə milli və Avropa qanun çərçivələrinə uyğun olması;
 - vətəndaşların cavabdeh qurumları təklif olunan dövlət siyasətini qəbul etmələrinə inandırmaq üçün nə edə biləcəyini izah edən bir təbliğat planının təsviri.
- ▶ Nəticənin öyrənənlər tərəfindən təşkil edilən yerli görüşdə və mümkün olduqca daha böyük ictimai tədbirlərdə təqdim olunması.
- ▶ Proses ərzində inkişaf etdirilən dəyərlərə, yanaşmalara, bacarıqlara, bilik və tənqidi anlayışlara münasibət.

Müxtəlif mərhələlərdə öyrənənlər kiçik qruplarda birlikdə işləməli, müxtəlif icmadan tərəfdaşlar ilə fərqli şəkildə qarşılıqlı əlaqədə olmalı, tapdıqları məlumat və təkliflərini digərlərinə izah etməli və bu prosesi birlikdə idarə etməlidirlər.

Bu proses layihəyönümlü tədris üçün qeyd olunan DMK-nın bütün elementlərini inkişaf etdirir. Bundan əlavə, demokratik qərar qəbuletmə prosedurlarının istifadəsini, dövlət siyasətinə diqqətin artırılmasını və konstitusional, leqal və insan hüquqları standartlarını yerinə yetirmək üçün açıq tələbi inkişaf etdirir. O, aşağıdakı kompetensiyaların inkişafını stimullaşdırır:

- İnsan ləyaqətini və insan hüquqlarını qiymətləndirmək
- Demokratiyanı, ədaləti, bərabərliyi və qanunun aliliyini qiymətləndirmək

- Vətəndaş düşüncəsi və insan hüquqları, demokratiya, ədalət və siyasət haqqında bilik və tənqidi anlayış
- Dünyanın bilik və tənqidi anlayışı: şagirdlərin seçdiyi mövzudan asılı olaraq ətraf mühit, dayanıqlı inkişaf, mədəni müxtəliflik, miqrasiya, media və s. ilə əlaqəli ola bilər.

Analitik və tənqidi düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək

Analitik və tənqidi düşünmə bacarıqları yüksək səviyyədə idraki sahələrdən ibarətdir. Bu cür bacarıqlar bütün mövzular üçün vacibdir və transversal olur. Tənqidi düşünmə olmaq şəxsi səyahətdir. Hər bir şəxs öz proseslərindən keçəcəkdir. Tənqidi düşünmə öyrənənlərin bir arqument yaratmaq, bir problemi həll etmək və ya bir nəticəyə gəlmək üçün məlumatları yaşayarkən, təhlil edərək, qiymətləndirərək, şərh, sintez və yaradıcı düşüncəni tətbiq edərək meydana gəlir. Bu prosesin nəticəsi şagirddən öyrənənə qədər dəyişir: "Mən biliyi özüm üçün yaradıram".

Bir sıra pedaqoji yanaşmalar

Məhz tədris prosesində analitik və tənqidi düşünmə bacarıqlarının xüsusiyyətlərini, şagirdin individual öyrənmə ehtiyaclarını düşüncəyə müəllimlər aşağıdakıları nəzərə almaq istəyə bilərlər:

- ▶ Analitik və tənqidi düşünmə bacarıqları müxtəlif yanaşmalardan və öyrənmə strategiyalarından ibarətdir; burada məqsəd məlumatın və ya təcrübənin emalı yolu ilə öyrənməyə kömək etmək, məlumat və faktların yadda saxlanılmasından kənara çıxmaqdır.
 - Öyrənmə nəticələrini müəyyənləşdirmək sadə bir yanaşmadır. Bunun üçün deskriptorlara müraciət edin, məsələn, "185 - qərar qəbul etməzdən əvvəl seçimlərə üstünlük verir"; öyrənilə bilən/öyrədilə bilən əməliyyatlarda, məsələn, fikirlərin "siyahılaşdırılması", "seçilməsi", seçilmiş fikirlərin "sıralanması", "qərar" ilə əlaqəli seçim və sıralanmanın "əsaslandırılması".
 - Daha mürəkkəb bir yanaşma isə iki deskriptoru birləşdirməkdir. Məsələn, "203 – maddələrin əsaslandığı təzadlı anlayışları və fərziyyələri qiymətləndirə bilər"; "180 - məlumatı tənqidi qiymətləndirə bilər"; müxtəlif yazılı, vizual, səsli və ya rəqəmsal materialları seçir; və aydın bir sual verir, şübhə yaradır və yerində istifadə edir. Bu yanaşmada öyrənənlər a) fərqli maddələrin təsnifatına, b) məzmunun mənasını açmağa və əsas fərziyyələri araşdırmağa c) çatdırılan məlumatların düzgünlüyünə dair mülahizələr verməyə fokuslanacaq.
- ▶ Yanaşma nə olursa olsun, öyrənənin fərdi öyrənmə maraqları və güclü cəhətləri nəzərə alınmaqla fərqli təlim strategiyaları tətbiq olunur.
- ▶ Öz təcrübələrindən xəbərdar olmaq müəllimlərə inamlı olmağa, inkişaf etdirməyə və öyrənənlərə faydalı və mənalı rəy verməyə imkan verir. əsas təhlükə şagirdlərin əməyinin qiymətləndirilməsi prosesində qərəzli yanaşmanın tətbiqi; öz fərziyyələri (ehtimal olunan/qəbul edilmiş inanclar) sonrakı mülahizələri qərəzli edə bilər.

Tətbiq edən şəxslərin gizli qərəzləri barədə məlumatlılığını inkişaf etdirmələri, empatiya və empatik ünsiyyəti artırmaq üçün çalışması və öyrənənlərlə neqativ yolla qarşılıqlı münasibət yaratmaması vacibdir. Düşünmək üçün faydalı suallar:

- Gizli qərəzlərimin daha çox fərqiində necə ola bilərəm?
- Mən etməməli olduğum bir şeyi üzərimə götürürəm?
- Fərziyyələrim məntiqli və ədalətli dirmi?

3-cü fəsil

DMK və qiymətləndirmə

Məzmunun icmalı

- ▶ Fəsil kimlər üçün nəzərdə tutulub?
- ▶ Məqsəd və ümumi baxış
- ▶ Qiymətləndirmə nə üçün vacibdir?
- ▶ Qiymətləndirmədə bəzi məsələlər
- ▶ Qiymətləndirmənin prinsipləri
- ▶ Qiymətləndirməyə yanaşmalar
- ▶ DMK-da qiymətləndirmə üçün kontekstin əhəmiyyəti
- ▶ Kompetensiya klasterlərinin dinamik xarakteri
- ▶ Deskriptorlardan istifadə
- ▶ Qiymətləndirmə metodları
- ▶ Kompetensiyaların dinamik klasterlərinə dair nümunələr
- ▶ Nəticə
- ▶ Əlavə oxu

Bu fəsil kimlər üçün nəzərdə tutulub?

Bu fəsil aşağıdakı oxucu kütləsinə yönəldilmişdir:

- ▶ Təhsilin bütün səviyyələrindəki müəllimlər;
- ▶ Müəllim təlimçiləri;
- ▶ Təhsildə qiymətləndirmə üçün məsuliyyət daşıyan siyasətçilər;
- ▶ Demokratiya Mədəniyyəti üçün İstinad Çərçivəsi (bundan sonra Çərçivə) ilə əlaqədar qiymətləndirmələr hazırlayan peşəkar test tərtibatçıları üçün.

Məqsəd və ümumi baxış

Bu fəsil bəzi konseptual dəqiqləşdirmələrdən və demokratiya mədəniyyəti (DMK) kompetensiyalarını qiymətləndirərkən nəzərə alınması lazım olan əsas prinsiplər toplusu ilə başlayır. Bu, daha sonra qiymətləndirmə təcrübələri üçün Çərçivənin dəyər təməllərinin təsirlərini araşdırır. Ardınca güclü cəhətlər, çətinlik və riskləri əhatə edən bir sıra qiymətləndirmə yanaşmaları və metodologiyalarının təsviri verilir. Fəsil, kompetensiyaların dinamik klasterlərinin qiymətləndirilməsinin necə aparılacağına dair bir neçə nümunə və əlavə tövsiyələr ilə yekunlaşır.

Qiymətləndirmə nə üçün vacibdir?

Çərçivə təhsil sistemlərində istifadə edilərsə, məktəblərdə və sinif otaqlarında tədris təcrübəsi ilə sistemə şəkildə tətbiq olunarsa, şagirdlərin inkişafını, nailiyyətlərini və səriştəliliyini qiymətləndirmək vacibdir. Çünki qiymətləndirmə, müəllimlərin şagirdlərin daha da irəliləməsini asanlaşdırmaq üçün istifadə edilə biləcəyi təlim prosesi haqqında vacib məlumat verir. Bundan əlavə, qiymətləndirmə daha çox əhəmiyyət verilən və qiymətləndirilən kurikulum sahələrinə diqqət yetirən şagirdlərin və müəllimlərin davranışlarına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Buna görə DMK-nın qiymətləndirilməsi Çərçivənin formal təhsilə effektiv daxil edilməsi və təşviqi üçün vacibdir.

Çərçivə, şagirdlərin inkişafı üçün təhsil təcrübələrinin təkmilləşməsinə töhfə vermək məqsədi daşıyır və bu səbəbdən uyğun qiymətləndirmə yanaşması və metodlarının seçimi xüsusi diqqət tələb edir. Bəzi qiymətləndirmə metodları digər sahələrdə şagird nailiyyətlərini ölçmək üçün faydalı olsalar da, demokratik təcrübələrə və insan hüquqlarına hörmətə yönəlmiş tədris və öyrənmə ilə uyğun gəlmir. Bəzi metodlar şəffaflığın olmaması, şagirdlərə hörmətsizlik, şagirdlərin şəxsi toxunulmazlığına və gələcək perspektivlərinə zərər verə bilər. Bu səbəbdən Çərçivə istifadəçilərinə uyğun qiymətləndirmə yanaşması və metodlarını seçmək çox vacibdir.

Qiymətləndirmədə bəzi məsələlər

Qiymətləndirmə və dəyərləndirmə

Gündəlik qiymətləndirmə ilə bağlı ən böyük problem “qiymətləndirmə”nin “test” ilə sinonim kimi qəbul edilməsidir, lakin test qiymətləndirmənin yalnız bir formasıdır. İkinci bir problem isə, “qiymətləndirmə”nin “dəyərləndirmə” ilə qarışdırılmasıdır, çünki

bəzi dillərdə, məsələn fransız dilində “dəyərləndirmə” - eyni söz kimi həm qiymətləndirmə, həm də dəyərləndirmə üçün istifadə olunur.

Bu fəsildə “qiymətləndirmə” bir şagirdin kompetentlik və müvəffəqiyyət səviyyəsinin sistemli təsvirinə və ya ölçülməsinə, “dəyərləndirmə” isə təhsil sisteminin, təşkilatın və ya proqramın (bir neçə il davam edən bir təhsil kursundan, bir neçə gündən, bir neçə dərstdən və ya sadəcə bir dərstdən və ya öyrənmə fəaliyyətindən ibarət ola bilər) sistemli təsvirinə və ya səmərəliliyinin ölçülməsinə aiddir. Qiymətləndirmə və dəyərləndirmə bir-biri ilə əlaqəlidir, çünki qiymətləndirmənin nəticələri dəyərləndirmənin bir elementi kimi istifadə edilə bilər. Qiymətləndirmə müəllimlərə tədris prosesinin planlaşdırılan kompetensiyaları inkişaf etdirməkdə hansı dərəcədə dəstək verdiyini başa düşməyə kömək edir və bununla da tədrisdə növbəti addımların planlaşdırılması və tənzimlənməsi barədə məlumat verir. Dəyərləndirmə ilə bağlı daha çox məlumat almaq üçün bu cilddəki pedaqogika, müəllim təhsili və ümumi məktəb yanaşması ilə əlaqədar bölmələrə baxın.

Qiymətləndirmənin məqsədləri

Qiymətləndirmə müxtəlif məqsədlərə xidmət edə bilər. Aşağıda bu məqsədlərin hər biri tək və ya digərləri ilə birləşdirilə bilər, tam olmayan bir siyahısı verilmişdir:

- ▶ Şagirdlərin kompetensiyalarının inkişafında irəliləyişləri haqqında məlumat və anlayış əldə etmək.
- ▶ Şagirdlərin nəzərdə tutulmuş kompetensiyalara yiyələnmələrində gözlənilən irəliləyişlərin olub olmadığına qərar vermək.
- ▶ Şagirdlərin hazırkı irəliləyişini və gələcək tədris məqsədlərini müəyyənləşdirmək üçün, sonrakı tədris prosesi şagirdlərin bu hədəflərə çatacağı şəkildə tərtib edilə bilər.
- ▶ Şagirdlərin öyrənmədə üzləşə biləcəyi hər hansı xüsusi çətinliyini müəyyənləşdirmək üçün sonrakı tədris prosesi bu çətinliklərin öhdəsindən gəlməkdə şagirdlərə kömək edəcək şəkildə planlaşdırıla bilər.
- ▶ Daha yüksək effektivlik əldə etmək üçün tədrisin necə tənzimlənməsinə dair əksəlaqəni təmin etmək məqsədiylə müəllimlərin təcrübələrini dəyərləndirmək.
- ▶ Müəyyən bir müdaxilənin və ya tədris-təlim proqramının effektivliyini dəyərləndirmək.
- ▶ Vahid qiymətləndirmənin nəticəsi birdən çox məqsədə xidmət etmək üçün istifadə edilə bilər və qiymətləndirmədən əldə edilən nəticələr müxtəlif yollarla və tədris-təlim proseslərinin bütün mərhələlərində istifadə edilə bilər.

Qiymətləndirmə öyrənlərin imkanlarını artırmaq vasitəsi kimi

Çərçivə demokratik vətəndaşlıq və insan hüquqları təhsilinə dair ümumi Avropa Şurası yanaşmasına əsaslandırılır və öyrənlərin aktiv demokratik vətəndaş kimi yetişdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Çərçivə şəffaflığın, ardıcılığın və hərtərəfliyin üç prinsipinə əsaslanır və demokratik tədris prosesləri (pedaqogika üzrə fəsil 2) və institusional kontekstlərdə bütöv bir perspektivdən yanaşır. (bax: bütün məktəb yanaşması üzrə 5-ci fəsil). Bu o deməkdir ki, təhsil prosesləri və kontekstlər demokratiyanın və insan hüquqlarının dəyərlərini əks etdirməli və bütün DMK-larda

təcrübə əsaslı təlim üçün çalışmalıdırlar. Gücləndirmənin bu ölçüləri DMK-nın qiymətləndirilməsi üçün xüsusi təsir göstərir. Çərgivə şəffaflığın, ardıcılığın və hərtərəfliyin üç prinsipinə əsaslanır və demokratik tədris prosesləri (pedaqogika üzrə fəsil 2) və institusional kontekstlərdə bütöv bir perspektiv götürür (bax: bütün məktəb yanaşmasına dair fəsil 5). Bu o deməkdir ki, təhsil prosesləri və kontekstlər demokratiyanın və insan hüquqlarının dəyərlərini əks etdirməli və bütün DMK-larda təcrübəyə yönümlü tədris üçün çalışmalıdır. Təkmilləşdirmənin bu aspektlərinin DMK-nın qiymətləndirilməsinə xüsusi təsirləri var.

əvvəla, DMK-nın tədrisinə, öyrənilməsinə və qiymətləndirilməsinə vahid bir proses kimi baxılmalı və təşkil edilməlidir. Tədris və öyrənmə metodlarının qiymətləndirilməsi istənilən kompetensiyaların inkişafına uyğun olmalıdır. Məsələn, əməkdaşlıq bacarıqları, ən yaxşı şəkildə, öyrənənlərin əməkdaşlığa imkan verən və təşviq edən öyrənmə fəaliyyətləri vasitəsilə inkişaf etdirilə bilər. Bu o deməkdir ki, əməkdaşlıq da qiymətləndirmə prosesinin bir hissəsi olmalıdır. Başqaları ilə ünsiyyət qurmaq, müzakirələrdə iştirak etmək və qərar qəbul etmə prosesində iştirak etmək imkanları, öyrənənin əməkdaşlıq bacarıqlarının göstərdiyi və qiymətləndirənin müşahidə etdiyi kontekstlər yaradır.

İkincisi, vahid perspektiv tədris və qiymətləndirmə metodologiyaları arasındakı uyğunluğa istinad edir. Məsələn, birgə təlim metodologiyasına əsaslanan tədris vahidi (bax: pedaqogika ilə bağlı 2-ci bölmə) şagirdlərin öz nailiyyətləri barədə individual fikirlərinin qarşılıqlı dəstək və etibar atmosferini qorunması üçün həmyaşdlarının qiymətləndirmələri ilə birləşdirildiyi qiymətləndirmə növü ilə izlənilə bilər. Empatiya başqa bir nümunədir. Empatiya və hörməti inkişaf etdirmək üçün öyrənənlər "özlərini başqa bir insanın yerinə qoymalıdırlar" və bu qiymətləndirmə praktikasından xəbər verir.

Yuxarıda göstərilən nümunələr kompetensiyaların təkmilləşdirilməsi məsələsi ilə əlaqələndirilir. Birincisi, qiymətləndirmə şagirdlərə nəinki DMK-da qazandıqları nailiyyətlər və ya kompetentlik səviyyələrinin fərqi olmağa imkan verməlidir, həm də bu xüsusi nəticəyə səbəb olan tədris prosesini əks etdirməlidir. İkincisi, qiymətləndirmə bu kompetensiyaları daha da inkişaf etdirmək üçün nəyin lazım olduğunu müəyyənləşdirməlidir. Üçüncüsü, qiymətləndirmə şagirdlərə öz öyrənmələri ilə bağlı müvafiq tədbirlər görmələrinə imkan yaratmalıdır. Başqa sözlə, qiymətləndirmə şagirdlərin öyrənmə proseslərinə sahib olmalarına kömək etməlidir.

Bu məqsədlə, qiymətləndirmə şagirdlərə proseduru etibarlı, dayanıqlı, ədalətli, şəffaf və hörmətli olmağa imkan verən bir sıra prinsiplər ilə məlumatlandırılmalıdır. Bu prinsiplər aşağıdakı hissədə təqdim olunur.

Qiymətləndirmə prinsipləri

Təhsil qiymətləndirmələrinin öyrənənlər üçün məqbul olması və gənc öyrənənlər, valideynləri və ya tərbiyəçiləri üçün bir sıra meyarlara cavab vermələri vacibdir. Bu meyarlara validlik (etibarlılıq), dayanıqlılıq, bərabərlik, şəffaflıq, praktiklik və hörmətlik daxildir.

Validlik (etibarlılıq)

Validlik o deməkdir ki, qiymətləndirmə bəzi digər gözlənilməyən nəticələr və ya kənar amilləri deyil, şagirdin kompetentlik səviyyəsini və ya planlaşdırılmış tədris nəticələrindən

əldə etdiyi nailiyyətləri dəqiq təsvir etməli və ya ölçməlidir. Etibarlı qiymətləndirmə, dəyərləndirilməsi nəzərdə tutulan qiymətləndirməkdir. Məsələn, DMK-nı qiymətləndirmək üçün hazırlanmış qiymətləndirmə tapşırığı öyrənəndən linqvistik materialı anlamasını və verbal cavab verməsini tələb edə bilər. Belə bir tapşırıq, əslində şagirdlərin demokratik kompetensiyalarını deyil, linqvistik kompetensiyalarını qiymətləndirə bilər və nəticədə isə, yalnız daha çox linqvistik bacarığa malik şagirdlər yüksək səviyyədə demokratik kompetensiyaya sahib olacaq. Eynilə, şagirdlərin hər hansı prosesə töhfə vermək tezliyi şagirdlərdən əməkdaşlıq, qarşılıqlı əlaqə və həmyaşıdları ilə danışmaq tələb edən qiymətləndirmə tapşırığı ilə ölçüldükdə, həmin şagirdlərin demokratik kompetensiyaları yox, şəxsiyyətləri qiymətləndirilə bilər.

Şagirdlərin planlaşdırılmamış faktorları deyil, demokratik kompetensiyalarını qiymətləndirən Çərçivə ilə əlaqəli qiymətləndirmə metodlarından istifadə etmək çox vacibdir. Yalnız etibarlı qiymətləndirmələr şagirdin kompetentlik və nailiyyət səviyyəsi ilə bağlı düzgün və ədalətli nəticələr çıxarmağa imkan verir. Etibarsız qiymətləndirmə metodlarından istifadə edilməməlidir, çünki bu cür metodlar müəyyən kompetensiyalarda şagirdlərin səviyyəsini yanlış izah edir. Bu, şagirdlərin gələcək tədrislərini uyğun olmayan bir istiqamətə yönəldə, təhsil prosesinə inamını sarsıda, hətta təhsilə davam etmək istəklərini də dəyişə bilər.

Ümumi yanlış düşüncələrdən biri də etibarlılığın yalnız kəmiyyət qiymətləndirməsinə aid olmasıdır. Eyni zamanda, bu yalnız etibarsız ola biləcək bal və ya dərəcələr deyil. Qiymətləndirmə uyğunsuz faktorların təsiri altındadırsa, keyfiyyət qiymətləndirmələri də etibarsız ola bilər.

Müvafıqlıq (relevantlıq)

Müvafıqlıq o deməkdir ki, qiymətləndirmə ardıcıl və sabit olan nəticələr verməlidir. Müvafiq qiymətləndirmə nəticədən asılıdır. Eyni qiymətləndirmə proseduru yenidən eyni şagirdə fərqli qiymətləndirən tərəfindən həyata keçiriləndə bu nəticələr təkrarlana bilən olmalıdır.

Qiymətləndirməni uyğunsuz edə biləcək müxtəlif səbəblər var. Məsələn, bir qiymətləndirən şəxs yorğun ola bilər və ya qiymətləndirilən şəxs öyrənmə nəticələrinin dəqiq mənalı barədə məlumatlı deyildir. Eyni qiymətləndirən daha az yorğun olsaydı və ya bütün öyrənmə nəticələrinin mənalı haqqında daha çox məlumatlı olsaydı, fərqli nəticələr əldə edilə bilərdi.

Müvafıqlıq validlikdən fərqlidir. Qiymətləndirmə metodunun uyğun olduğu bilinsə də, etibarlı olmaya bilər (yəni nəzərdə tutulan öyrənmə nəticələrinin əldə olunmasını dəqiq təsvir etməyə bilər, yuxarıda təsvir olunduğu kimi, öyrənmə şəxsin linqvistik imkanları və ya şəxsiyyəti kimi bəzi planlaşdırılmamış faktorlar). Digər tərəfdən, qiymətləndirmə uyğunsuzdursa, etibarlı ola bilməz. Çünki qiymətləndirmə proseduru müvafiq deyilsə, şagirdin kompetentlik səviyyəsindən başqa bir şey (məsələn, qiymətləndirənin zirklik səviyyəsi) qiymətləndirmənin nəticəsinə təsir edir.

Validlikdə olduğu kimi, tez-tez müvafıqlıqın da yalnız kəmiyyət qiymətləndirmələrinə aid olduğu düşünülür. Bu səhv fikirdir. Keyfiyyətli qiymətləndirmələrin nəticələri müvafiq və ya uyğunsuz ola bilər. Məsələn, qiymətləndirənin verdiyi qərarlar zaman keçdikcə dəyişirsə və uyğunsuz olsalar, müvafiq olmazdı.

Bərabərlik

Bərabərlik o deməkdir ki, qiymətləndirmə ədalətli olmalıdır və hər hansı bir qrupa və ya şəxsə üstünlük verilməməlidir. Düzgün qiymətləndirmə metodu demoqrafik və ya digər xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq bütün şagirdlərin kompetensiya səviyyələrini nümayiş etdirmək üçün bərabər imkanların olmasını təmin edir.

Qiymətləndirmədə bərabərsizlik müxtəlif səbəblərdən yarana bilər. Məsələn, öyrənlərin evdə geniş məlumat mənbələrinə çıxış əldə etmələrini tələb edən qiymətləndirmə bu cür imkanları olmayanlara qarşı ayrı-seçkilik edə bilər. Şagirdlərdən çoxluq qrupların mədəniyyəti haqqında əsas biliklərə sahib olması tələb edən qiymətləndirmə azlıq qruplardan olan şagirdlərə qarşı ayrı-seçkilik edə bilər. Hər hansı məhdudiyəti olan şagirdlərə və ya fərqli azlıqlara mənsub olanlara qarşı ədalətsiz və ayrıseçkilik mövqeyində olan qiymətləndirmə metodlarından istifadə edilməməlidir.

DMK-nın qiymətləndirilməsi demokratik dəyərləri əks etdirən və öyrənləri təkmilləşdirən tədris proseslərinin ayrılmaz bir hissəsini təşkil etməli olduğundan bərabərlik prinsipinə hörmət edilməsi vacibdir.

Şəffaflıq

Şəffaflıq, öyrənlərin qiymətləndirmə barədə əvvəlcədən dəqiq, düzgün və aydın məlumat almaları deməkdir. Şəffaf qiymətləndirmə proseduru şagirdlərin qiymətləndirmənin məqsədi, qiymətləndirilməli olan təlim nəticələri, istifadə ediləcək qiymətləndirmə prosedurunun növləri və qiymətləndirmə meyarları barədə əvvəlcədən məlumatlandırıldığı prosedurdur. Öyrənlərin qiymətləndirmədə yaxşı nəticə göstərmələri üçün onlardan nə tələb olunduğunu təxmin etmələrini tələb edən metodlar şəffaf deyildir. Şəffaflıq demokratik prosesləri və demokratiya mədəniyyətini məlumatlandıran vacib bir prinsipdir. Bu səbəbdən DMK-nın qiymətləndirilməsi həmişə bu prinsipə əməl etməli və öyrənlər üçün başa düşülən metodlardan istifadə etməlidir.

Praktiklik

Praktiklik prinsipi tətbiq olunan resurslar, vaxt və praktik məhdudiyətlər nəzərə alındıqda istifadə olunan hər hansı bir qiymətləndirmə metodunun tətbiq oluna bilməsi zəruriliyini ifadə edir. Praktik qiymətləndirmə proseduru öyrənən və ya qiymətləndirən üçün mövcud olan mənbələrə və ya vaxta dair əsassız tələblər yaratmır. Bir metodu praktik etməyən məhdudiyətlərin bu metodu etibarsız və uyğunsuz göstərməsi ehtimalı var.

Hörmətliklik

Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyalarının inkişafı kontekstində xüsusi əhəmiyyət daşıyan daha bir prinsip hörmətdir. Hörmətlə bildirilən qiymətləndirmə qiymətləndirilənləri qiymətləndirməni, məqsədlərini qəbul etməyə və anlamağa sövq edə bilər. Bu prinsip Çərçivə ilə əlaqədar bütün qiymətləndirmələrə tətbiq

olunur. Hörmətlilik prinsipi ümumiyyətlə qiymətləndirmə prinsipləri arasında yer almadığı üçün burada digər prinsiplərə nisbətən daha geniş şəkildə nəzərdən keçirilmişdir.

Qiymətləndirmə prosedurları hər zaman qiymətləndirilən şagirdin ləyaqətinə və hüquqlarına hörmətlə yanaşmalıdır. Şagirdlərin hüquqları Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası və Uşaq Hüquqları Konvensiyası ilə müəyyən edilir və bunlara, xüsusən də fikir, vicdan və din azadlığı, ifadə azadlığı və ayrı-seçkilikdən azadlıq hüquqları daxildir. Şagirdlərin bu və ya digər hüquqlarını pozan qiymətləndirmə metodları və ya prosedurları (və hər hansı digər təhsil təcrübələri) istifadə edilməməlidir.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasının şərhində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ifadə olunan fikirlərin təhqiredici, sarsıdıcı və ya narahatedici kimi qəbul edildiyi hallarda belə ifadə azadlığına açıq şəkildə icazə verir, çünki ifadə azadlığı demokratik cəmiyyətin əsas təməllərindən birini təşkil edir. Bununla yanaşı, AIHM dözümsüzlüyə əsaslanan nifrəti yayan, təşviq edən, təhrik edən və ya ona haqq qazandıran ifadə formalarının qarşısını almaq və ya sanksiya tətbiq etməyin lazım olduğunu bildirir. Çünki tolerantlıq və bütün insanların ləyaqətinə bərabər hörmət mədəni baxımdan fərqli demokratik cəmiyyətin daha bir əsas təməlini təşkil edir.

Buna görə hörmətlilik prinsipi o deməkdir ki, öyrənənlər yalnız qiymətləndirmədə ifadə etdikləri fikirlər təhqiramiz, sarsıdıcı və narahatedici olduğu üçün qiymətləndirmədə cəzalandırılmamalı və ya mühakimə olunmamalıdır. Şagirdlərin fikirlərinin ifadəsi dözümsüzlüyə əsaslanan nifrət yayır, təşviq edir, təhrik edir və ya haqq qazandırırsa, onlar qiymətləndirmədə mühakimə edilə bilər. Əgər nifrət nitqi söyləyirlərsə, buna etiraz edilməlidir və bu ifadələr şagirdin empatiya, qarşılıqlı hörmət və hamı üçün insani ləyaqət hissini inkişaf etdirməsini öyrənmək məqsədilə bir fürsət olaraq istifadə edilməlidir. Beləliklə, qiymətləndirmə hörmət çərçivəsində aparılarsa, problemli davranış təhsil prosesində dönüş nöqtəsinə çevrilə bilər.

Çərçivəyə əsaslanan qiymətləndirmələrdə, təhsil mütəxəssisləri şagirdlərin insan ləyaqətini və insan haqlarını, mədəni müxtəlifliyi və demokratiyanı, ədaləti, bərabərliyi və qanunları qiymətləndirməyə qarşı olan fikirlər ifadə etdikdə həmin qiymətləndirmələrə dair diqqətli qərarlar qəbul etməlidirlər. Qiymətləndirmədə bu cür müxalif fikirlərin yalnız dözümsüzlüyə əsaslanan nifrət yaydığı, təşviq etdiyi, təbliğ etdiyi və ya haqq qazandırdığı zaman nəzərə alınması çox vacibdir.

Hörmətlilik prinsipinə yalnız öyrənənlərin insan hüquqlarına hörmət edilməsi deyil, həm də öyrənənlərin ləyaqətinə hörmət edilməsi daxildir. Beləliklə, Çərçivə ilə əlaqəli qiymətləndirmələrdə aşağıdakı ümumi qaydalara da əməl edilməlidir:

- ▶ Şagirdlər daim qiymətləndirilməklə davamlı stres altında olmamalıdır.
- ▶ Şagirdlər, xüsusən də dəyər və yanaşmaları ilə əlaqədar məxfilik və konfidensiallıq hüququna malikdirlər.
- ▶ Şagirdlərə qiymətləndirmə nəticələrini açıqlayarkən həssaslığa ehtiyac var.

- ▶ Şagirdlərə qiymətləndirmə ilə bağlı əks-əlaqələr mənfi nəticələrə deyil, müsbətlərə, əsasən nöqsanlara deyil, şagirdlərin uğurlarına yönəlməlidir.
- ▶ Şagirdlər üçün çox həssas olduğuna görə qiymətləndirmələrin aparılmaması lazım olan bəzi məsələlər və ya hallar ola bilər.
- ▶ Şagirdin növbəti təhsil səviyyəsinə davam edib-etməyəcəyinə qərar vermək üçün qiymətləndirmə nəticələrindən istifadə olunacağı təqdirdə xüsusi ehtiyat tədbirləri görülməlidir.

Bundan əlavə, Çərçivə istifadəçiləri öyrənənlərin ləyaqətinə hörmət etmək üçün inkişaflarında əvvəllər nümayiş etdirdikləri dəyər, yanaşma, etiqad və davranışların unudulmağa haqqı olduğunu düşünə bilər. Şagirdlərin dəyər, yanaşma və inancları ilə əlaqəli daimi bir istiqamətlərinin olmamasının zəruriliyi iddia edilə bilər, çünki bu onların məxfilik hüququnu pozur. Alternativ olaraq, qiymətləndirmə qeydləri vasitəsilə yalnız məqbul və ya müsbət dəyərlərin, yanaşmaların və inancların izləyə biləcəyi iddia edilir (və bu qeydlər digər insanların ləyaqətini və ya insan hüquqlarını poza bilər və ya bu məqsədi daşıyan qəbul ediləməz nitq və davranışları sənədləşdirməməlidir; çünki bu sənəd sonradan şagirdə zərər verə bilər). Üçüncü bir ehtimal budur ki, əgər şagirdlər yalnız davranış göstərilərsə və ya demokratik cəhətdən qəbul ediləməz olan dəyər, yanaşma və inancları sahibdirlərsə, lakin daha sonra inkişaflarında irəliləyiş olarsa, əvvəlki davranış, dəyər, yanaşma və ya inanclarının təhsil qeydlərindən çıxarılması hüquqları olmalıdır. Çərçivə istifadəçiləri bir sıra imkanları nəzərdən keçirməli və qiymətləndirmənin hər zaman qiymətləndirilən şagirdin ləyaqətinə və hüquqlarına hörmət etməsinin vacibliyini nəzərə alaraq öz təhsil kontekslərinə ən uyğun olanı müəyyənləşdirməlidirlər.

Sonda qeyd etmək lazımdır ki, bu altı qiymətləndirmə prinsiplərindən dördü yalnız qiymətləndirmə metodlarına tətbiq edilmir. Qiymətləndirmələrin nəticələrindən alınan mülahizələrin adekvatlığına və uyğunluğuna da müraciət edirlər. Şagirdlər haqqında etibarsız, uyğunsuz, qeyri-adekvat və ya hörmətsiz nəticələr heç vaxt Çərçivə ilə əlaqədar aparılan qiymətləndirmədən çıxarılmamalıdır. Məsələn, şagirdin həmyaşdalarına nisbətən daha az və ya daha çox kompetent olması iddiası üçün bir şagirdin qiymətləndirməsindən əldə edilən nəticələrdən istifadə eyni qiymətləndirmə üzrə nümunə şagirdin performansını haqqında məlumat yoxdursa, etibarsız bir nəticədir. Eynilə, kişilərin və qadınların və ya çoxluq və azlıq təşkil edən etnik qrupların kompetensiyaları arasındakı fərqlər barədə geniş iddialar irəli sürmək üçün bir sinifdən olan şagirdlərin qiymətləndirilmə nəticələrini həddən artıq ümumiləşdirmək həm etibarsız, həm də ədalətsiz olardı.

Qiymətləndirməyə yanaşmalar

Bu altı qiymətləndirmə prinsiplərinin təsiri haqqında düşünməkdən əlavə Çərçivə istifadəçiləri DMK-nı qiymətləndirmək üçün istifadə edə biləcəkləri xüsusi yanaşmanı da nəzərdən keçirməlidirlər. Qiymətləndirməyə ziddiyyətli yanaşmalar mövcuddur, bunlardan bəziləri bir-biriylə ziddiyyət təşkil edir və bəziləri isə davam edir. Ümumiyyətlə qiymətləndirmə növləri bu ziddiyyətli və davamlı proseslərdən istifadə edərək xarakterizə edilə bilər.

Cədvəl 1. Anlayışlar və təzadlar

Yüksək riskli (milli imtahanlar)	Aşağı riskli (məsələn, məxfi portfeller)
Nailiyyət (buraxılış imtahanı)	Kompetentlik (məsələn, məktəbdənkənar real dünya kontekstində test)
Normaya əsaslanan (məsələn, təhsilin növbəti mərhələsinə seçim üçün imtahanlar)	Meyarlara əsaslanan (məsələn, kompetensiyaların profilini göstərən portfel)
Summativ (məsələn, yarımillik (illik) imtahan)	Formativ (məsələn, təlim prosesinin hər hansı mərhələsinin qiymətləndirilməsi)
Obyektiv (məsələn, kompüter əsaslı imtahan)	Subyektiv (məsələn, davranışın müşahidəsi)

Yüksək riskli və aşağı riskli qiymətləndirmələr

Vacib bir dayanıqlılıq yüksək və aşağı riskli qiymətləndirilmə arasındadır. Yüksək riskli qiymətləndirmələr şagird haqqında vacib qərarlar qəbul etmək üçün istifadə olunan və nəticədə şagird üçün əhəmiyyətli nəticələrə səbəb olan qiymətləndirmələrdir. Əlavə təhsil və ya iş imkanları üçün imkan yaradan sertifikatlaşdırmaya aparən milli test imtahanı bu dayanıqlılığın ən yüksək pilləsindədir. Şagirdlər və icazəsi olanlar üçün şəxsi olan portfeller və ya jurnallar aşağı risklidir, çünki onlardan qərar vermək üçün istifadə edilmir. Müəllimin yalnız şagirdə əks-əlaqə verdiyi qiymətləndirmələr - qiyməti olan və ya olmayan - dayanıqlılığın mərkəzində dayanır. "Həmyaşlıqların qiymətləndirilməsi" - fərdi qiymətləndirmələrdə müşahidələr və əks-əlaqələr "özünü qiymətləndirmə" də olduğu kimi aşağı riskli qiymətləndirməyə daha yaxındır.

Sınaqlarda cavabları ictimai açıqlanmış "Müəllim qiymətləndirmələri", xüsusən də təhsil sistemi və digər həyat şansları ilə irəliləməyə təsir edirsə, davamlılığın yüksək riskli qiymətləndirməsində yerləşir.

Çərçivə istifadəçiləri yüksək riskli qiymətləndirmələrdən nə dərəcədə istifadə edəcəklərini nəzərə almalıdırlar. Demokratik vətəndaşlıq təhsili üçün təhsildə daha az prioritet olan bir situasiyanı qaldırmaq vacibdir və yüksək riskli qiymətləndirmələrdən istifadə etməklə ən yaxşı nəticəyə gəlmək olar. Yüksək riskli qiymətləndirmələr həm müəllimlərin, həm də şagirdlərin davranışlarına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Bir şeyin yüksək riskli qiymətləndirilməsi aparılmırsa, deməli, daha az dəyər verilir və müəllim və şagirdlərdən tələb etdiyi diqqəti almır. Ancaq qiymətləndirmə yüksək risklidirsə, istifadə olunan qiymətləndirmə metodlarının yüksək etibarlılığa və relevantlığa sahib olması vacibdir. Etibarsız və ya uyğunsuz qiymətləndirmə nəticələri əsasında şagirdin gələcəyi ilə bağlı əhəmiyyətli qərarlar qəbul etmək qeyri-etik olardı. Beləliklə, yüksək riskli qiymətləndirmələrdən istifadə ilə bağlı hər hansı bir qərar yalnız etibarlı və müvafiq qiymətləndirmə metodlarının mövcudluğu barədə qərar verildiyi təqdirdə qəbul edilməlidir.

Əksinə, Çərçivə üçün yeganə uyğun qiymətləndirmə növlərinin aşağı risklilərin olması və hörmətliklik prinsipinin təmin edilməsi üçün yüksək riskli qiymətləndirmələrdən heç vaxt istifadə edilməməsinin uyğun olduğu iddia edilə bilər. Bu arqument, xüsusən

də yuxarıda müzakirə olunan şagirdlərin düşüncə, vicdan və din azadlıqlarına dair narahatlıqlarını nəzərə alaraq, şagirdlərin dəyərlərini qiymətləndirməyə aid edilə bilər. Məhz eyni arqument şagirdlərin yanaşmalarının qiymətləndirilməsində də tətbiq oluna bilər, çünki yanaşmalar çox komponentdən və onlar arasındakı qarşılıqlı əlaqədən ibarətdir, mürəkkəb və fərdi xarakter daşıyır. Buna görə qiymətləndirmə yanaşmaları şəxsin kompetensiyalarından çox, fərdi qiymətləndirilməsi kimi qəbul edilə bilər və beləliklə yüksək riskli qiymətləndirmə insana və gələcək perspektivlərinə zərər verə bilər. Çərçivə istifadəçiləri dəyərlər və yanaşmalarda yalnız aşağı riskli qiymətləndirmələrin istifadə edildiyi, lakin yüksək riskli qiymətləndirmələrin bacarıq, bilik və tənqidi anlayışda istifadə edildiyi qiymətləndirmə növlərinin qarışıq qrupunu tətbiq etməyi düşünə bilər.

Çərçivə istifadəçiləri bu müxtəlif imkanları nəzərdən keçirməli və hörmətlik prinsipinə riayət olunmasının vacibliyini nəzərə alaraq öz təhsil kontekstlərinə ən uyğun olan fəaliyyət istiqamətləri barədə qərar verməlidirlər.

Nailiyyət və kompetentliyin qiymətləndirilməsi

Müəllimlər tərəfindən qiymətləndirmə ümumiyyətlə müəllimin şagirdin nəyi və nə qədər öyrəndiyini müəyyənləşdirmək istədiyi nailiyyət qiymətləndirməsidir. Bu, adətən bir dərlikdə göstərilədiyi kimi, kurikulum və ya tədris proqramı ilə sıx bağlıdır. Nailiyyət qiymətləndirməsi, müəyyən bir öyrənmə mərhələsinə istinad edilmədən ümumiyyətlə bir şagird tərəfindən nümayiş etdirilən fəaliyyət səviyyəsi barədə məlumat verən kompetentlik qiymətləndirməsi ilə ziddiyyət təşkil edir. Kompetentliyin qiymətləndirilməsi tez-tez sinifdən kənar vəziyyətlərə tətbiq edildikdə bilik, anlayış və bacarıqların nümayişi, məsələn, yerli cəmiyyətdə baş verən simulyasiya və ya layihə fəaliyyətləri ilə əlaqələndirilir. Bu səbəbdən, kompetensiya qiymətləndirməsi işəgötürənlər üçün faydalıdır və buna görə də yüksək riskli qiymətləndirmə ola bilər. Kompetentlik qiymətləndirməsi tədris və öyrənmə nəticəsində əldə olunan nailiyyətləri nəzərə alaraq eyni zamanda sinif xaricində öyrənmənin nəticələrini də özündə cəmləşdirir.

Həm nailiyyət, həm də kompetentlik qiymətləndirməsi DMK üçün uyğun ola bilər, çünki onların fərqli məqsədləri var: müəllimlər və şagirdlərə öyrənmə müddətində şagirdlərin uğurları barədə məlumat vermək və müəllimləri, potensial işəgötürənləri və ya digər maraqlı tərəfləri şəxslərin daha geniş imkanları barədə məlumatlandırmaq. Bununla birlikdə, xarici maraqlı tərəfləri şagirdlərin daha geniş imkanları barədə məlumatlandırmaq üçün kompetentlik qiymətləndirməsindən istifadə ediləcəksə, qiymətləndirmənin nəticələrinə bağlı olan yüksək riskli qiymətləndirmə səbəbiylə yüksək etibarlı və relevant qiymətləndirmə metodlarından istifadə etmək vacibdir. Yüksək riskli metodlardan istifadə edərək hörmətlik prinsipini də nəzərə almaq vacibdir, çünki bu cür metodlar yalnız şagirdin ləyaqətinə və hüquqlarına hörmətlə yanaşdıqda istifadə olunur.

Norma və meyarlara əsaslanan qiymətləndirmə

Test və ya digər qiymətləndirmə növlərində qiymətləndirmə tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi norma və ya meyarla istinadən qiymətləndirilə bilər. Birincisi, bir şəxsin

performansını həmin şəxsin yaşadlarının istinad qrupunun performansı ilə müqayisə etməyi əhatə edir. Bir fərdin qiymətini istinad qrupunun qiymətləri ilə müqayisə edərək fərdin performansını mümkün olan tam fəaliyyət səviyyəsinə görə yerləşdirmək olar. Bunu etmək üçün, fərdin bölgünü yaratması məqsədlə həmyaşid qrupuna verilən şərtlərlə eyni vəzifələrin verilməsi vacibdir. Bundan əlavə, bölgünü yaratmaq üçün tam qabiliyyət aralığında tərtib edilmiş böyük bir nümunənin istifadə olunması vacibdir. Nəhayət, həmyaşidlar yoxlanacaqları şəxslərlə eyni demoqrafik xüsusiyyətlərə sahib olmalıdırlar. Bu səbəbdən normaya əsaslanan metoddan istifadə edilməzdən əvvəl çox sayda hazırlıq işi tələb olunur.

Normaya əsaslanan qiymətləndirmənin bir növü qrupa əsaslanır. Bu, bir şagirdin qiymətləndirmədə göstərdiyi performans qrupdakı digər şagirdlərin performansları ilə müqayisə edildiyi zaman baş verir və qiymətləndirilməsi aparılan qrup yalnız sabit qrupun müəyyən qiymətlər almasına icazə verilir (məsələn, yalnız 30% orta səviyyədən yuxarı qiymət ala bilər, 40% orta qiymət ala bilər, qalan 30% isə aşağı qiymət almalıdır). Şagirdin nəticəsi nəinki özünün nə qədər yaxşı çıxış etməsindən, həm də qrupdakı digərlərinin nə qədər yaxşı çıxış etmələrindən də asılıdır, eyni səviyyəli performans bir qrup üzvündən digərinə əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənə bilər.

Meyarlara əsaslanan şagirdlərin performansının əvvəlcədən müəyyən edilmiş bir sıra meyarlara görə qiymətləndirilməsini tələb edir. Nəticə digər şagirdlərin qiymətləndirmə tapşırığını necə yerinə yetirmələri ilə əlaqəli deyil, yalnız şagirdin öz fəaliyyətinə əsasən müəyyən edilir. Peşə səviyyəsinin qiymətləndirilməsində meyarlara istinaddan istifadə artan kompetentliyinin təsvirini tələb edir, hər bir kompetentlik səviyyəsi üçün aydın və təfərrüatlı meyarlar müəyyənləşdirilir. Peşəkarlıq tamamilə təsvir edilə və ya müxtəlif elementlər hissəsinə bölünə bilər.

Çərçivə üçün hazırlanmış deskriptorlar kompetentliyin üç əsas səviyyəli - əsas, orta və yüksək səviyyələrinin qiymətləndirmə meyarı kimi istifadə edilə bilər. Deskriptorlar etibarlı və müvafiq olmaq üçün geniş bir sınaq prosesindən keçirilə və buna görə də, meyarlara istinad üçün düzgün bir təməli təmin edə bilərlər.

Bu metodların şagirdə, mövcud imkanlarına və sonrakı tədris prosesində nəyi gücləndirə biləcəyinə diqqət yetirmədiyi üçün norma və ya qrupa istinad yolu ilə şagirdlərin qiymətləndirilməsinin hörmət prinsipinə zidd olduğu iddia edilə bilər. Ayrı-ayrı şagirdlərə öz qabiliyyətləri barədə fikir vermək əvəzinə, norma və qrupa istinad etmək çatışmazlıq anlayışına və rəqabət perspektivinə səbəb ola bilər. Xüsusilə aşağı performanslı şagirdlər üçün bu, son dərəcə ruhdan düşürücü ola bilər. "Sonuncu söhbətimizdən bəri ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirmisən" mesajı "ancaq yenə də orta səviyyədən aşağısan" məlumatı ilə dəyərdən salına bilər.

Birgə təlim prinsipləri baxımından normaya və qrupa istinad etmə, hər kəsdə ən yaxşısını tapmağa təşviq etməkdənsə, şagirdlərin özlərini bir-biri ilə müqayisə etməsi və rəqabət aparması kimi mənfi cəhətlərə malikdir. Bu narahatlıqları nəzərə alaraq, Çərçivə istifadəçiləri DMK qiymətləndirməsi ilə əlaqədar norma və ya qrupa istinaddan istifadə edib-etməmələri barədə düşünə bilərlər.

Formativ və summativ qiymətləndirmə

Formativ qiymətləndirmə (yəni, öyrənmə üçün qiymətləndirmə) fərdin və ya müəllimin daha sonra öyrənmə hədəflərini təyin etməsi və gələcək tədris fəaliyyətlərini planlaşdırması üçün istifadə ediləcək öyrənmə dərəcəsi və uğuru barədə məlumat toplamaq və şərh etmək prosesidir. Formativ qiymətləndirmənin məqsədləri əks-əlaqə şəklində verildikdə şagirdlərin nəticələrdən faydalanması mümkündür. Bunun üçün şagirdlərin öyrənmələri, əldə ediləcək kompetensiyalar və öyrənmə imkanları barədə məlumatlılığının artırılması tələb olunur. Meyarlar sonrakı planlaşdırma üçün faydalı olan bir formada göstərilməlidir, yəni aradan qaldırılmalı olan zəif cəhətləri və inkişaf etdiriləcək güclü tərəfləri müəyyən etmək məqsədilə kifayət qədər konkret olmalıdır.

Formativ qiymətləndirmə məqsədi müəyyən vaxtda şagirdin qazandığı nailiyyəti və ya kompetentliyini ümumiləşdirmək olan summativ qiymətləndirmə (yəni öyrənmə qiymətləndirməsi) ilə ziddiyyət təşkil edir. Summativ qiymətləndirmədən əksər vaxtlarda bir tədris proqramının sonunda istifadə olunur. Bununla yanaşı şagirdlərə və ya onların müəllimlərinə proqramın bu nöqtəsində nailiyyətlərini və ya kompetentliklərini nəzərə almağa imkan verən proqram zamanı da istifadə edilə bilər. Summativ qiymətləndirmədə meyar, normaya və ya qrupa istinad edilə bilər. Bəzən summativ qiymətləndirmənin yüksək riskli qiymətləndirməyə bərabər olduğu ehtimal olunur. Bu, məsələn, bir proqram zamanı yalnız summativ qiymətləndirmədən şagirdin hazırkı nailiyyət səviyyəsi və ya kompetentliyi haqqında məlumat vermək üçün istifadə edildikdə mütləq deyil.

“Formativ” və “summativ” terminlərindən çox vaxt fərqli qiymətləndirmələri təsvir edirmiş kimi istifadə olunsada, tək qiymətləndirmənin nəticəsi birdən çox məqsədə xidmət etmək üçün istifadə edilə bilər. Bu səbəbdən, bu iki termin müxtəlif qiymətləndirmələrin təsviri deyil, qiymətləndirmədən yaranan məlumatların fərqli istifadələridir. Eyni qiymətləndirmə metodundan istifadə etməklə toplanan eyni məlumat öyrənməyə və öyrətməyə xidmət edərsə, “formativ” adlanır. Tədris prosesinin ümumiləşdirilməsi və hesabatlandırılması üçün istifadə olunarsa, “summativ” adlanır. Həm formativ, həm də summativ qiymətləndirmə xidmət edəcəyi məqsədlərindən asılı olaraq DMK üçün uyğun ola bilər.

Subyektiv və obyektiv qiymətləndirmə

Dəyərlərin və yanaşmaların qiymətləndirilməsinin həssaslığı nəzərə alınmaqla, subyektiv və obyektiv qiymətləndirmə arasındakı ziddiyyət çox vacibdir. Birincisi, ümumiyyətlə subyektivliyin mühakiməsinə təsir edə biləcək bir şəxs (müəllim, şagirdin özü, həmyaşıl və ya kənardan qiymətləndirən ola bilər) tərəfindən qiymətləndirmə kimi düşünülərkən, obyektiv qiymətləndirmə isə şüurlu olub-olmamasından asılı olmayaraq qiymətləndirmə edən şəxsə subyektivliyi və mümkün qərəzliliyi aradan qaldırmaq kimi düşünülür.

Subyektiv qiymətləndirmə, adətən, meyarların əksinə olan müəllim və ya qiymətləndirən tərəfindən müşahidə olunan və ya qurulan bir mətnə görə şagird performansından əldə edilən keyfiyyətli məlumatlarla əlaqələndirilir. Həmçinin, subyektiv qərarlar kəmiyyət məlumatları toplandıqda da yarana bilər, məsələn reyting şkalalarından istifadə etməklə. Subyektiv qiymətləndirmə müəllimlərdən və ya digər

qiymətləndirənlərdən istifadə ediləcək qiymətləndirmə metodlarından düzgün təlimatlandırılmalarını tələb edir. Əgər belə deyilsə, qiymətləndirmələrin relevantlığının pozulması təhlükəsi var.

Obyektiv qiymətləndirmə, adətən, yalnız bir cavabın düzgün olduğu və asanlıqla düzgün sayıla biləcəyi suallara cavab verən şagirdlər və ya oxşar stimullar tərəfindən hazırlanan kəmiyyət məlumatları ilə əlaqələndirilir; bir çox hallarda bunu bir şəxs (müəllim, şagird, həmyaşd və ya kənardan qiymətləndirən) edir, həmçinin, bəzi hallarda bu da mexaniki olaraq edilə bilər (məsələn, kompüter proqramı ilə). Bununla yanaşı, obyektiv qiymətləndirmə yalnız kəmiyyət məlumatlarından deyil, həm də keyfiyyət məlumatlarından da edilə bilər. Bu keyfiyyət materiallarını şərh etmək və ya kodlaşdırmaq üçün istifadə edilən kateqoriyalar dəqiq və aydın şəkildə müəyyənləşdirildikdə və qeyri-müəyyənlik və ya şəxsi şərh üçün az yer ayrıldıqda tətbiq olunur (məsələn, portfel qiymətləndirməsində aydın və şəffaf meyarlar tətbiq olunarsa, qiymətləndirmə obyektiv ola bilər).

Çərçivə tərəfindən təmin edilən deskriptorlardan şagirdlərin qiymətləndirilməsi meyarları haqqında ümumi bir anlayış yaratmaq üçün istifadə edilə bilər. Bu səbəbdən, onlar relevantlığın artırılmasına və fərqli qiymətləndirənlər tərəfindən edilən qiymətləndirmələrin obyektivliyinə öz töhfələrini verə bilərlər.

Məntiqi etibarlılıq və uyğunluq

Əksər təhsil qiymətləndirmələrində, əvvəllər müzakirə olunduğu kimi, tədris, öyrənmə və qiymətləndirmə arasındakı əlaqənin bir hissəsi olaraq məntiqi etibarlılığa ehtiyac var. Bu o deməkdir ki, şagirdlərə verilən qiymətləndirmə tapşırıqları öyrəndikləri tapşırıqlara bənzəməlidir və həmçinin kompetensiyaların sinif xaricində necə istifadə ediləcəyi ilə əlaqəli olmalıdır. Şagirdlər bunu özləri üçün görə bilməlidirlər. Məntiqi etibarlılıq DMK qiymətləndirməsində xüsusilə vacibdir. Şagird öyrəndikləri ilə cəmiyyətdəki həyatlarında uyğunluğu görməyə ümid edəcək. "Real həyatda" qiymətləndirmə tapşırıqlarının yaxşı məntiqi etibarlılığından istifadə etdikdə qiymətləndirmə prinsiplərindən bəzilərinə təmin etmək çətin ola bilər, lakin buna baxmayaraq məntiqi etibarlılıq prinsipinin qorunması vacibdir.

Yekun

Çərçivə istifadəçiləri qiymətləndirmə yanaşmalarının seçilməsində çox sayda məsələni nəzərə almalıdırlar. Bu seçimlərdə dəyər, yanaşma, bacarıq, bilik və tənqidi anlayışların qiymətləndirilməsi ilə bağlı müxtəlif məsələlər nəzərə alınmalıdır. Bir sıra kompetensiyalar üçün uyğun olan məqamlar digəri üçün uyğun olmaya bilər. Bundan əlavə, qiymətləndirmə metodlarının hamısının etibarlı, müvafiq, ədalətli, şəffaf, praktik və qiymətləndirilən şagirdlərin ləyaqət və hüquqlarına hörmətli olması lazımdır.

DMK-da qiymətləndirmə üçün kontekstin əhəmiyyəti

Əvvəlki ümumi mülahizələrə əlavə olaraq qiymətləndirmə metodlarının seçimi, Çərçivəyə daxil edilmiş kompetensiyaların xüsusiyyətlərindən və bu kompetensiyaların öyrənenlər tərəfindən əldə edilməsinin yollarından irəli gələn daha xüsusi mülahizələrlə əsaslandırılmalıdır.

Bu kompetensiyalar öyrənənlər tərəfindən addım-addım əldə edilir, onlar müəyyən bir anda bir insanın qazandığı və ömrü boyu sahib olacağı şeylər deyil. Çərçivədə kompetensiya, müəyyən bir kontekstdə təqdim olunan tələblərə, problemlərə və imkanlara düzgün və effektiv cavab vermək üçün müvafiq dəyərləri, yanaşmaları, bacarıqları, bilik və ya anlayışları təşkil və istifadə etmək bacarığı kimi müəyyən edilir. Bu o deməkdir ki, qiymətləndirmə üçün kontekst həmişə vacibdir.

Təhsil parametrləri DMK-nın toplana, inkişaf etdirilə və nümayiş etdirilə biləcəyi bir çox müxtəlif kontekstləri təmin edir. Bundan əlavə, kompetensiyalar müxtəlif kontekstlərdə fərqli şəkildə ifadə edilə bilər. Bu səbəbdən kompetensiyaların vahid bir kontekstdə qiymətləndirilməsi yetərli deyil. Müəllimlər və digər qiymətləndirənlər müxtəlif vaxtlarda və fərqli vəziyyətlərdə kompetensiyaları müşahidə etməlidirlər. Onlar, həmçinin, müəyyən bir tapşırıq və ya təhsil parametrinin fərdi olaraq qiymətləndirilməyən bir sıra kompetensiyaların qarşılıqlı əlaqələrini aktivləşdirəcəyini nəzərə almalıdırlar. Bu, o deməkdir ki, bütün 20 kompetensiyanın ümumi qiymətləndirilməsini, hətta təkrar qiymətləndirilməsini təşkil etmək əvəzinə, müəllimlər bir çox kontekstdə şagirdlərin kompetensiya profillərini qurmağı hədəfləməlidirlər.

Bundan əlavə, burada nailiyyət qiymətləndirməsi ilə kompetentlik qiymətləndirməsi arasındakı fərq də aktualdır. Gördüyümüz kimi, nailiyyət qiymətləndirməsi xüsusi bir təhsil fəaliyyəti, tapşırıq və ya proqramla əlaqəli olaraq şagirdlərin performansına diqqət yetirir, kompetentlik qiymətləndirməsi isə öyrənmə mənbəyindən asılı olmayaraq kompetensiyaların əldə edilməsini əks etdirən bir qiymətləndirmədir. Müəllimlər tez-tez nailiyyətlərin qiymətləndirilməsində daha çox maraq göstərsələr də, Çərçivə istifadəçiləri qiymətləndirmənin kompetentlik səviyyəsinə yönəldilməməsi barədə düşünə bilər, çünki məktəbdən kənar daha geniş sosial, mülki və ya siyasi dünyadakı kontekstlər Çərçivə ilə əlaqədar qiymətləndirmə üçün xüsusilə vacib və relevantdir.

Qiymətləndirmə üçün istifadə olunan bütün kontekstlər qiymətləndirmənin baş verdiyi yer üçün konkret olacaqdır. Qiymətləndirmə kontekstləri abstraktda göstərilə bilməz və buna görə Çərçivə istifadəçiləri özləri üçün qiymətləndirmə məqsədlərinə ən uyğun olan kontekstləri öz yerlərində müəyyənləşdirməlidirlər.

Kompetensiya klasterlərinin dinamik xarakteri

DMK-nın qiymətləndirilməsində daha bir mürəkkəblilik, fərdlərin müəyyən bir kontekstdə təqdim olunan tələb və imkanlara lazımı və effektiv şəkildə cavab verməsi üçün kompetensiyalarını təşkil və dinamik şəkildə tətbiq etmələrinə ehtiyac var. Demokratik və mədəniyyətlərarası vəziyyət stabil deyil. İnsanlar bir-biri ilə qarşılıqlı olaraq davranışlarını vəziyyətin dəyişən tələblərinə uyğun olaraq tənzimlədikcə, onlar axıcı bir şəkildə dəyişir və inkişaf edirlər. Bu tənzimləmələri edərkən, çox vaxt davranışlarını daha çox kompetensiyaları təşkil və tətbiq etməklə uyğunlaşdırmaq məcburiyyətində qalırlar, bəlkə də vəziyyət dəyişdiyinə görə artıq başqalarından istifadə etmirlər. Kompetensiyaların klasterlər vasitəsilə çevik və dinamik şəkildə tətbiq edilməsinin bəzi nümunələri Nümunələr bölməsində 70 və 71-ci səhifələrdə göstərilmişdir.

Şagirdlərin kompetensiyalarına bu baxış qiymətləndirmə üçün çətinlik yaradır. Bu, şagirdlərin yalnız öz kompetensiyalarını demokratik və mədəniyyətlərarası vəziyyətlərdə

tətbiq etmək bacarığı ilə deyil, həm də tətbiq olunduğunu ortaya çıxan yeni situasiyalara uyğunlaşdırma qabiliyyəti ilə təchiz edilməsini tələb edir. Nəticə olaraq qiymətləndirmə bir şagirdin bir sıra kontekstlərdə müvafiq kompetensiya klasterini təşkil və tətbiq etmək, həmçinin bu kompetensiyaları bu kontekstdəki dəyişən hallarda uyğunlaşdırmaq üçün nə qədər kompetent olması barədə bir təsvir təqdim etməlidir. Bu, bir anda şagirdin kompetensiyalarının yalnız statistik təsvirini təmin edən qiymətləndirmə metodlarının adekvat olmaması deməkdir.

Çərçivə istifadəçiləri kompetensiyaların dinamik istifadəsini kontekstlərdən və kontekst üzərindən müəyyənləşdirməyə uyğun olan və şagirdin performansının profilini yarada biləcək qiymətləndirmə metodlarını seçməlidirlər.

Deskriptorlardan istifadə

Çərçivədə bütün 20 kompetensiya üçün deskriptorlar hazırlanmışdır. Bu deskriptorlar, müşahidə olunan davranışların müsbət təsviri toplusunu təqdim edir, bu da müəyyən bir kompetentlik səviyyəsində bir insanın müəyyən bir səviyyəyə çatdığını göstərir. Onlar “təlim nəticələri” dilindən istifadə edilərək tərtib olunmuşdur. Bu o deməkdir ki, bunlar təkcə qiymətləndirmə məqsədləri üçün deyil, həm də tədris proqramlarının hazırlanması və pedaqoji planlaşdırma məqsədləri üçün istifadə edilə bilər və buna görə də əlaqə yaratmağa kömək edir.

Deskriptorlarda göstərilən davranışların müşahidəsinə əsaslanan qiymətləndirmələr, əgər ağılabatan müddət ərzində və müxtəlif yerlərdə keçirilərsə, öyrənənlərin kompetentliyini müəyyən edə bilər. Bu cür qiymətləndirmələrdə müəllimlərin müdaxilələrinə diqqət yetirməli olduqları mövzuları da göstərmək olar və təhsil fəaliyyətinin tərtib olunmasını əsaslandırmaq üçün istifadə edilə bilər. Başqa sözlə, deskriptorlara əsaslanan qiymətləndirmələrdən həm summativ, həm də formativ qiymətləndirmələrin məqsədləri üçün istifadə edilə bilər.

Qiymətləndirmədə deskriptorlardan sui-istifadə hallarının qarşısını almaq vacibdir. Deskriptorların siyahısı, bir şagird tərəfindən göstərilən davranışların qeyd ediləcəyi yoxlama siyahısı kimi və ya bu əsasda ümumi bir bal hesablanması üçün istifadə edilməməlidir. Məqsəd öyrənənlərin hər an deskriptorlar tərəfindən təyin olunan davranışların maksimum sayını göstərməməsidir. Əksinə, deskriptorlar, dinamik şəkildə toplandığı, tətbiq olunduğu və bir çox kontekstdə tənzipləndiyi üçün onların klasterlərini əhatə edə biləcək metodlardan istifadə edərək öyrənənlərin kompetentlik və inkişafını qiymətləndirmək üçün istifadə edilməlidir.

Qiymətləndirmədə deskriptorların istifadəsi və sui-istifadəsi barədə əlavə məlumat Çərçivənin 1-ci Cildində verilmişdir (bax: “Deskriptorlar - onların istifadəsi və məqsədləri” bölməsində 7-ci Fəsil).

Qiymətləndirmə metodları

Şagirdlərin dəyərlərini, yanaşmalarını, bacarıqlarını, bilik və tənqidi anlayışlarını qiymətləndirmək üçün mümkün olan bir çox qiymətləndirmə metodu mövcuddur. Bunlara yoxlama siyahıları, sıralama və çeşidləmə tapşırıqları, Likert tərziləri (fikir və yanaşmaları ölçmək üçün istifadə olunan metod), çox seçimli suallar, qurulmuş cavab

sualları (cavab üçün ayrılmış hissədə fikirləri yazı, şəkil və s. qeyd etmək), situasiya mühakiməsi testləri, kompüter əsaslı qiymətləndirmələr, açıq gündəliklər, reflektiv jurnallar, qurulmuş avtobioqrafik refleksiyalar, müşahidəyə əsaslanan qiymətləndirmə, dinamik qiymətləndirmə, layihə əsaslı qiymətləndirmə və portfel qiymətləndirməsi daxildir.

Bununla birlikdə, bu üsulların bəziləri dinamik yerləşdirmə və kontekstlər arasındakı kompetensiya klasterlərinin çevik tənzimlənməsini təsvir edə bilmir. Bu, onları şagirdlərin kompetensiyalarını Çərçivədə təsvir olunduğu kimi qiymətləndirmək üçün yararsız hala gətirir. Bu səbəblərdən kənarlaşdırıla bilən üsullar yoxlama siyahıları, sıralanma və çeşidləmə tapşırıqları, Likert tərziləri, çox seçimli suallar, qurulmuş cavab sualları və situasiya mühakiməsi testləridir. Prinsipcə, kompüter əsaslı qiymətləndirmələr uyğun ola bilər, lakin lazımı proqram təminatına sahib olmaq lazımdır. Qalan metodların hamısı aktivləşdirmə, tətbiqetmə və çoxsaylı kontekstdə kompetensiya klasterlərinin çevik tənzimlənməsini qiymətləndirmək ehtiyaclarını ödəyə bilər.

Çərçivə tərəfindən verilmiş deskriptorlar qiymətləndirməni sistemləşdirmək üçün istifadə edilə bilər. Bunun səbəbi, bir şagirdin davranışının 20 kompetensiyanın hər biri üçün üç fərqli səviyyəni təyin edən meyarlara görə qiymətləndirilə biləcəyi əlaqəli istinad bazası təmin etməsidir.

Açıq gündəliklər, reflektiv jurnallar və qurulmuş avtobioqrafik refleksiyalar

Bu üsullar şagirddən öz davranışlarını, öyrənmə proseslərini və fərdi inkişaflarını qeyd etmələrini və əks etdirmələrini tələb edir. Qeyd adətən yazılı bir mətn olur, lakin qeyri-verbal özünü ifadə və ya incəsənət nümunələrini də əhatə edə bilər. Refleksiyalar öyrənən tərəfindən sərbəst şəkildə və ya qiymətləndirilməkdə olan xüsusi tədris nəticələrinə dair sübutlarla təmin etmək üçün hazırlanmış, əvvəlcədən müəyyən edilmiş formatdan istifadə olunaraq qurula bilər. DMK-nı qiymətləndirmək üçün bu metodlardan istifadə edərkən, formatda şagirdlərdən hekayələrini və ya refleksiyalarını bir sıra hallar və ya kontekstlərdə tətbiq etdikləri kompetensiyaları yazdıqları və əks etdirdikləri şəkildə tərtib etmələrini tələb oluna bilər.

Bununla birlikdə, gündəliklərdən, jurnallardan və avtobioqrafik refleksiyalardan istifadə etməkdə çətinlik çəkənlər sosial baxımdan arzu olunan cavablara həssas olmalarıdır. Başqa sözlə, öyrənənlər yalnız qiymətləndirən şəxs tərəfindən müsbət qəbul olunacağını düşündükləri məzmunu qeyd edə bilərlər. Bu səbəbdən qiymətləndirmələr öyrənəndən başqa istənilən şəxs tərəfindən həyata keçirilməli olduqda qiymətləndirmə məqsədləri üçün gündəliklərdən, jurnallardan və ya tərcümeyi-hallardan istifadə edərkən qənaətbəxş etibarlılığın təmin edilməsi çətin ola bilər.

Müşahidəyə əsaslanan qiymətləndirilmə

Müşahidəyə əsaslanan qiymətləndirmə, şagirdin kompetensiyalar klasterlərini nə dərəcədə düzgün şəkildə yerləşdirdiyini və dəyişən situasiyaya uyğun olaraq bu klasterləri aktiv şəkildə tənzimləmək üçün müxtəlif vəziyyətlərdə şagirdlərin davranışlarını müşahidə edən bir müəllim və ya qiymətləndirəni əhatə edir. Belə bir metoddan istifadə etmək qiymətləndirəndən şagirdin məruz qalacağı bir sıra vəziyyətlər

planını hazırlamağı və bu vəziyyətlərdə şagirdin davranışlarını qeyd etməyi tələb edir. Bu ya planlaşdırılmış bir müşahidə vərəqindən və ya şagirdin davranışının təsvirini verən daha açıq jurnaldan istifadə edərək hazırlanmış yazılı bir qeyd ola bilər. Alternativ olaraq, səs və ya video qeydlərindən istifadə edərək müşahidə olunan davranışdan birbaşa qeyd hazırlana bilər, beləliklə hadisədən sonra qiymətləndirmə aparıla bilər.

Müşahidəyə əsaslanan qiymətləndirilmənin potensial zəif cəhəti, qiymətləndirənin diqqətlilik, qərəzli fikir və gözləntilərindən təsirlənə bilər və bu, şagird haqqında seçici qavrayışa və uyğunsuz nəticələrə səbəb ola bilər. Burada sinif ölçüsü də vacib bir amil ola bilər. Fərqli vəziyyətlərdə və ya kontekstdə edilən qiymətləndirmələrdə uyğunsuzluq da ola bilər. Başqa sözlə, qənaətbəxş etibarlılığın təmin edilməsi müşahidəyə əsaslanan qiymətləndirilmə üçün bir problem ola bilər.

Dinamik qiymətləndirmə

Dinamik qiymətləndirməyə, müəllimin və ya digər qiymətləndirənin, şagirdin ən yüksək kompetensiya səviyyəsini ortaya qoymasına imkan yaratmaq üçün qiymətləndirmə prosesində şagirdə fəal dəstəyini əhatə edir. Bu, müəllimin şagirdlə qarşılıqlı əlaqədə olduğu bir sıra kontekst və vəziyyətlərdə həyata keçirilir. Şagird davranışları, istifadə etdiyi kompetensiyalar və vəziyyət dəyişdikcə kompetensiyalarını necə tənzimlədiyi barədə davamlı bir şərh verməlidir. Qiymətləndirən suallardan və açıq-aydın göstərişlərdən istifadə edərək öyrənənin şərhini sınaıyır; qiymətləndirən, həmçinin şagirdin fəaliyyətini təhlil edir, şərh edir və lazım olduqda əks-əlaqə verir. Qiymətləndirənin davranışı, heç bir dəstək verilmədiyi təqdirdə şagirdin nümayiş etdirdiyi kompetensiya səviyyəsindən daha yüksək səviyyədə performans göstərməsinə səbəb ola bilər.

Bu metod müşahidəyə əsaslanan qiymətləndirmədən daha çox məhdud istifadəyə malikdir, çünki dinamik qiymətləndirmə üçün istifadə edilə bilən vəziyyətlər qiymətləndirən ilə qarşılıqlı əlaqənin yaranmasına imkan verən vəziyyətlər olmalıdır. Bundan əlavə, meydana çıxan performans qiymətləndirənin dəstəyini tələb edərsə, metodun ümumi etibarlılığı məhdudlaşdırıla bilər. Dinamik qiymətləndirmə də müşahidəyə əsaslanan qiymətləndirilmədə olduğu kimi relevantlığı ilə bağlı çətinliklərə məruz qalır.

Layihəyönümlü qiymətləndirmə

Bu fəslin məqsədləri üçün layihəyönümlü qiymətləndirmə bu sahədə təlimin ayrılmaz hissəsi kimi müəyyən edilmişdir (şagird layihələrinin sonunda edilən qiymətləndirmədən fərqli olaraq). Bu, şagirdlərin yalnız sinifdə deyil, daha geniş sosial, vətəndaş və ya siyasi aləmdə fəaliyyət göstərməsini təmin etmək üçün istifadə edilə bilər. Beləliklə, layihəyönümlü öyrənmə (DMK və pedaqogika haqqında bu cildə 2-ci fəsilə baxın) eyni proses daxilində tədris və qiymətləndirməni birləşdirmək üçün çox uyğun bir yanaşmadır. Şagirdlərin fəaliyyətini maksimum dərəcədə artırmaq məqsədilə layihələr şagirdlərin özləri üçün mənalı və cəlbedici olan məsələlərə və situasiyalara əsaslanmalı, məntiqi etibarlılığa malik olmalıdırlar. Onlar elə qurulmalıdır ki, şagirdlər dəyərlər, yanaşmalar, bacarıqlar, bilik və tənqidi anlayışları geniş şəraitdə tətbiq etsinlər. Layihələr ya müstəqil olaraq, ya da digər öyrənənlərlə birlikdə həyata keçirilə bilər və şagirdlərdən layihənin bir hissəsi olaraq planlaşdırma və tərtib işləri, qərar qəbuletmə, araşdırma

fəaliyyətləri və problemlərin həllini tələb edə bilər. Bir layihə, adətən, mühüm məhsulların yaradılmasına gətirib çıxarır. Şagirdlərdən həm layihənin aparılması, həm də təlim prosesi ilə bağlı sənədləşmə həmçinin tənqidi refleksiya tələb oluna bilər. Bu metoddan istifadə etmək üçün layihənin elə bir şəkildə qurulması lazımdır ki, məhsullar və müşayiət olunan sənədləşmə kompetensiya klasterlərinin kontekstlərdə necə toplandığı, yerləşdirildiyi və layihə zamanı qarşılaşdığı vəziyyətlərin ehtiyaclarına uyğun olaraq zamanla necə tənzimləndiyi haqqında məlumat versin.

Bununla birlikdə, layihəyönümlü qiymətləndirmənin də mənfi cəhətləri var. Məsələn, layihə müddətində tətbiq olunan kompetensiyaların öyrənən tərəfindən layihənin özündən kənar vəziyyətlərdə tətbiq olunduğunu bilmək çətinlikdir. Bu, etibarlılıq problemi. Bundan əlavə, müəllimlər və qiymətləndirənlər layihələr nəticəsində məsul və sənədləşməni qiymətləndirməkdə çətinlik çəkə bilər və qiymətləndirmələr də çox vaxt apara bilər. Müəllimlər onları həyata keçirmək üçün yetərli hazırlıq görmədikdə qiymətləndirmələr aşağı relevantlığa malik ola bilər.

Portfolio qiymətləndirməsi

Portfolio şagirdin öyrənməsinin, irəliləyişinin, performansının, səylərinin və kompetentliyinin sübutu olaraq hazırlanan sistemik, toplanmış və davamlı materiallardır. Materiallar daxil edilmək üçün bir sıra qaydalara əsasən seçilir və şagirdin portfolionun məzmununu izah etməli və əks etdirməlidir. Təlimatlarda qiymətləndirilən kompetensiyalar, həmçinin portfolionun sübut kimi təqdim etməsi üçün öyrənmə nəticələri və qiymətləndirmə meyarları göstərilmişdir. Portfolio məzmununun alınması lazım olan kontekstlərin dairəsini də müəyyənləşdirə bilər. Bundan əlavə, təlimatlar portfolio məlumatlarının müəyyən bir formata uyğun olduğunu və müəyyən bir sübut növlərini ehtiva etdiyini göstərə bilər. Beləliklə, təlimatlar şagirdlərin toplanma, yerləşdirmə və bir sıra kontekstlərdə və vəziyyətlərdə kompetensiyaların çevik tənzimlənməsi barədə dəlil təqdim etmələrini təmin etmək üçün qurulur. Elektron bir portfolionun istifadəsi, şagirdlərə audio və multimedia faylları kimi elektron resursları daxil etmək üçün əlavə fayda verir. Portfoliolar hər bir şagirdin ehtiyaclarına, təhsil səviyyəsinə, təhsil proqramına və təhsil kontekstlərinə uyğunlaşdırıla bilər.

DMK ilə əlaqədar qiymətləndirmə məqsədləri üçün portfoliolardan istifadə edilməsinin bir sıra üstünlükləri var:

- ▶ onlar şagirdləri eyni zamanda gələcək inkişafalarını asanlaşdırmaqla yanaşı tədris texnikaları ilə təmin edərkən kompetentliklərini nümayiş etdirmələrinə kömək edir;
- ▶ şagirdləri öz performansları haqqında tənqidi düşünməyə təşviq edir;
- ▶ şagirdlərə öz sürətləri ilə davam etmələrinə imkan verir;
- ▶ onlar şagirdlərə sinif və ya məktəb daxilində və xaricində tətbiq olunan, tənzimlənən və müxtəlif kontekstlərdə icra olunan kompetensiyalarının inkişafını sənədləşdirmələrində kömək edə bilər;
- ▶ şagirdlərin öz qiymətləndirmə materiallarına sahib olmalarına imkan yaradır;
- ▶ həm formativ, həm də summativ qiymətləndirmə məqsədləri üçün istifadə edilə bilər.

Portfoliolarla əlaqəli bir çatışmazlıq, şagirdlərin portfoliolarının məzmununu seçdikdə və ya dəyişdirdikdə, yalnız bir qiymətləndirənin müsbət baxacağını düşündükləri materialı ehtiva etdikləri halda, sosial cəhətdən arzuolunan təsirlərə qarşı həssas olmalarıdır.

Portfellərin qiymətləndirilməsi qiymətləndirənlər üçün xüsusi təlim tələb edir, buna görə də müəllimlər üçün təlim olmadan, bu, çox çətin ola bilər və relevantlığın aşağı olması ilə nəticələnə bilər. Portfolio qiymətləndirmələri də çox vaxt apara bilər.

Qiymətləndirmədə etibarlılığı və relevantlığı artırmaq

DMK-nın qiymətləndirilməsində istifadə olunan metoddan asılı olmayaraq qiymətləndirmələrin etibarlılığı və relevantlığını artırmaq üçün tədbirlər görülməlidir. Bunlara daxildir:

- ▶ qiymətləndirmə prinsipləri və qiymətləndirmənin hər bir fərdi metodu ilə əlaqəli etibarlılıq və relevantlığa qarşı təhdidlər barədə müəllim hazırlığının təmin edilməsi;
- ▶ tam kompetentlik səviyyəsində qiymətləndirilən nümunə banklarının təmin edilməsi;
- ▶ Kor-koranə qiymətləndirmədən istifadənin moderasiyası üçün nəzərdə tutulmuş görüşlər (qiymətləndirən şəxs performansını və ya məhsulu qiymətləndirilən şagirdin şəxsiyyətini bilmirsə);
- ▶ Müəllim mülahizələrini kompetentlik səviyyəsində müqayisə etmək, müzakirə etmək və həll etmək.

Bundan əlavə, qiymətləndirmələrdən yüksək səviyyəli məqsədlər üçün istifadə edildikdə, əlavə tədbirlərə daxildir:

- ▶ Təcrübə və qiymətləndirmə standartlarını müqayisə etmək üçün müxtəlif müəssisələrin müəllimləri arasında müzakirələr;
- ▶ Dəyişən kontekstlərə, təhsil parametrlərinə uyğunlaşmaq üçün qiymətləndirmə vasitələrini, formaları, metodlarını müntəzəm və dövrü olaraq nəzərdən keçirmək; qiymətləndirilmiş nümunələri müəssisələr arasında bölüşmək;
- ▶ kənardan moderasiya.

Qiymətləndirmələri kim aparmalıdır?

Tez-tez qiymətləndirmələrin müəllimlər və ya xüsusi təlim keçmiş qiymətləndirənlər tərəfindən aparılmalı olduğu güman edilir. Bununla yanaşı, qiymətləndirmələr bir və ya daha çox həmyaşıdlar və ya şagirdlərin özləri tərəfindən də həyata keçirilə bilər və ya birgə qiymətləndirmədən istifadə edilə bilər (həmyaşıdlara və ya şagirdə qiymətləndirməni aparmağa imkan verir, lakin müəllim yekun qiymətləndirmə üzərində müəyyən nəzarəti saxlayır).

Həmyaşıdların qiymətləndirməsi və özünü qiymətləndirmənin üstünlükləri var, çünki onlar şagirdlərin qiymətləndirmə meyarlarını (bununla da öyrənmə nəticələrini) və gözlənilən işin keyfiyyətini daha yaxşı və daha aydın başa düşmələrinə səbəb ola bilər və onlar təlim prosesi ilə şagird əlaqəsini yaxşılaşdırmağa bilər. Bununla birlikdə, təlim keçmiş müəllim və ya qiymətləndirəndən başqa şəxslər qiymətləndirmə apararkən

etibarlılıq və relevantlığın pozulmamasını təmin etmək vacibdir, buna görə birgə qiymətləndirmə cəlbedici seçim təqdim edir.

Kompetensiyaların dinamik klasterlərinə aid nümunələr

Bu bölmədə, demokratik kompetensiyaların demokratik vəziyyətlərin ehtiyaclarını ödəmək üçün çevik və dinamik şəkildə tətbiq olunan və tənzimlənən kompetensiya klasterlərinin dinamik şəkildə yerləşdirilməsini necə əhatə etdiyini göstərmək üçün iki nümunə təqdim edirik. DMK-nın tədrisi kompetensiyaların dinamik klasterlərinin əldə edilməsini və istifadəsini təşviq etməlidir, həmçinin DMK-nın qiymətləndirilməsində situasiyaya uyğun olaraq kompetensiya klasterlərinin çevik toplanmasını, yerləşdirilməsini və tənzimlənməsini aparan metodlardan istifadə etməlidir.

Nümunə 1 (Claudia Lenz tərəfindən Norveç İlahiyyat Məktəbində həyata keçirilmişdir)

Daha geniş icma ilə əlaqəli fəaliyyətlər və proqramlar xüsusilə yeni biliklərin əldə edilməsini və tənqidi anlayışları təcrübəyə əsaslanan bacarıq, yanaşma və dəyərlərin inkişafı ilə birləşdirən kompetensiya klasterlərinin inkişafına çox uyğun gəlir. Tanımadığınız insanlar və hadisələrlə qarşılaşma həm də özünü əks etdirmək və yanaşmalarını tənzimləmək üçün bir şansıdır.

İlk nümunədə məktəb yerli icmada dini müxtəliflik mövzusunda bir layihə keçirir. Şagirdlər bir həftə ərzində oxuduqları şəhərdə təmsil olunan dinlərdən birini seçirlər. Əvvəlcə, bu konkret dinə aid bəzi ədəbiyyatlarla məşğul olurlar və bu dinin müxtəlif kütləvi informasiya vasitələrində necə təmsil olunduğunu tənqid edirlər. Sonra, kiçik şagird qrupları diqqət etdikləri dinə bağlı bir ibadət yerini ziyarət edirlər. Burada etnoqrafik bir müşahidə işi üzərində işləyirlər və bu dini icmanın üzvləri və dini liderləri ilə söhbət edirlər. Sonda şagirdlər din və dini icma ilə əlaqəli tapdıqlarını və təcrübələrini həmsöhbətlərinə təqdim etmək üçün qrup şəklində işləyirlər.

Bu müddət ərzində bir sıra kompetensiyalar aşağıdakı kimi aktivləşdirilir, tənzimlənir və nizamlanır.

İlkin öyrənmə mərhələsində bir sıra kompetensiyalar inkişaf etdirilir:

- Mədəniyyət, din və tarix haqqında bilik və tənqidi anlayış
- Müstəqil öyrənmə bacarıqları
- Analitik və tənqidi düşüncə.

İbadət yerini ziyarət /dini icma üzvləri ilə görüş zamanı daha bir kompetensiya klasteri fəaliyyət göstərir:

- Mədəniyyət, din və tarix haqqında bilik və tənqidi anlayış
- Dinləmə və müşahidə bacarıqları
- Hörmət
- Ünsiyyət bacarıqları.

Mövcud dinlə qarşılaşma, yəqin ki, bəzi şagirdlərin hazırkı fərziyyələri ilə təzad təşkil edəcəkdir. Bu Çərçivədə mərkəzi bir kompetensiya tələb edir:

- Qeyri-müəyyənliyə dözümlülük.

Həmyaşdılarına təqdimat etmək prosesində şagirdlərdə aşağıdakı bacarıqlar inkişaf edir:

- Əməkdaşlıq bacarıqları
- Ünsiyyət bacarıqları
- Şəxsi səmərəlilik

Bütün proses boyunca aşağıdakı kompetensiyalar iştirak edir:

- Mədəni fərqliliyə və digər inanclara, dünya görüşlərinə və təcrübələrinə açıqlıq
- Vətəndaş düşüncəsi
- Mədəni müxtəlifliyi qiymətləndirmək.

Qiymətləndirmə

İlk nümunədə bir sıra qiymətləndirmə metodları tətbiq oluna və birləşdirilə bilər. Bütün fəaliyyət sahəsi layihəyönümlü qiymətləndirmə ilə əhatə oluna bilər. Öyrənənlər, layihənin hər bir addımında və sonrasında işləmək üçün müəyyən tapşırıqlar ala bilər. Bu, sənədləşdirmək, öz tədris proseslərini əks etdirmək və vəziyyətə uyğun olaraq kompetensiyalarını uyğunlaşdırmaq imkanları verir. Şagirdlər ayrıca inkişaf etdirilən və tətbiq olunan xüsusi dəyərlərə, yanaşmalara, bacarıqlara, bilik və tənqidi anlayışlara yönəlmiş təlimatları izlədikdən sonra bir tədris gündəliyi tuta bilərlər. Bundan əlavə, onlar öz refleksiyalarını tənzimləmək üçün mədəniyyətlərarası qarşılaşmaların avtobiografiyası kimi təlimatlandırılmış özünü-refleksiya vasitəsindən istifadə edə bilərlər. Layihədəki bəzi fəaliyyətlər daha kiçik şagird qruplarında aparıldığından, öyrənənlər də bir-birlərinə əks-əlaqə bildirərək bir-birlərinin kompetensiyalarını qiymətləndirə bilərlər. Bu, onların DMK deskriptorları ilə daha yaxından tanış olmalarına kömək edəcəkdir. Müxtəlif fəaliyyətlərin nəticəsi olan məhsullar uzun müddət (məsələn, bütün tədris ili) ərzində tərtib edilmiş daha böyük bir portfolioya daxil edilə bilər.

Nümunə 2

Müasir riyaziyyat təhsili XX əsrdə yayılmış fakt və prosedurların əzbərlənməsinə qarşı olan riyaziyyat anlayışını təbliğ edir. İndi riyazi səriştəliliyin tədrisində əsas diqqət real dünya problemlərinin təhlilində başqaları ilə birgə işləmək üçün lazım olan riyazi bilik və zehni vərdişlərin inkişafına yönəldilmişdir. Riyazi müzakirələr və arqumentlərlə məşğul olmaq qabiliyyəti problemin həllində irəliləyiş əldə etməkdə, nəticələrin şərhində və təqdimatında vacibdir.

Bu yanaşmaya nümunə şagirdlərin yerli və qlobal su məsələlərini (məsələn, əlçatanlıq, çatışmazlıq, çirklənmə və s.) araşdırmaq üçün riyazi əsaslandırmadan istifadə etdiyi bir layihədir. Şagirdlər mütənəsb və cəbri düşünmə bacarıqlarından istifadə edir və inkişaf etdirir, statistik bilikləri artırır və riyazi təsvirlər barədə anlayışlarını genişləndirirlər. Şəxsi su istehlakından başlayaraq, şagirdlər hər bir insanın evində istifadə olunan suyun miqdarını hesablayırlar. Bunlar sonra nümunələri və potensial problemləri tapmaq üçün müqayisə olunur. Sonra şagird qrupları icmalarındakı su problemlərini araşdırır, milli və qlobal səviyyədə daha dərinədən öyrənmək üçün spesifik bir problemi seçirlər. Tapıntılarına və əsaslandırılmış (riyazi) arqumentlərinə əsaslanaraq şagirdlər seçilmiş yerli su məsələsinə dair həll variantları hazırlayırlar. Şagirdlər, həmçinin həll

yollarını (sınıfdə və ya yerində) təcürbi sınaqdan keçirə bilər, nəticələri cəmiyyətə təqdim edər, araşdırdıqları su probleminin həlli üçün məlumatlandırma və təbliğat xarakterli tədbirlər görə bilirlər.

Proses boyu DMK aktivləşir. Məsələn, müzakirələrdə iştirak etmək üçün şagirdlər riyazi düşüncələrini ifadə edə bilməlidirlər ki, başqaları düşüncə tərzlərini izləsinlər, problemə yaxınlaşmaq üçün başqa perspektivlər axtarsınlar, başqalarının təklif etdikləri barədə düşünməyə açıq olsunlar, suallar versinlər və başqasının məntiqi əsaslarını aydınlaşdırmaq üçün kömək istəsinlər. Aşağıdakı kompetensiyaları aktivləşdirirlər:

- Mədəni müxtəlifliyə və digər inanclara, dünya görüşlərinə və təcürübələrinə açıqlıq
- Dinləmə və müşahidə bacarıqları
- Qeyri-müəyyənliyə dözümlülük
- Əməkdaşlıq bacarıqları
- Ünsiyyət bacarıqları.

Yeni problemlərin həllini araşdırmaq və tapmaq, fərqli perspektivləri müqayisə etmək və əlaqələndirmək, yeni materialla qarşılıqlı əlaqə yaratmaq üçün yeni anlayışlar hazırlamaq və başqaları ilə məzmunu müzakirə etməkdir. Onlar bu zaman aşağıdakı kompetensiyaları aktivləşdirirlər:

- Analitik və tənqidi düşünmə bacarıqları
- Hörmət
- Münaqişələrin həlli bacarıqları.

Şagirdlər açıq meyarlara əsaslanaraq tənqidi qərarlar verməyi öyrənirlər. Riyazi cəhətdən güclü anlayışlardan istifadə edən, şərtlərini və problemi əhatə edən mülahizələri dəstəkləməyi öyrənirlər. Bu da öz növbəsində aşağıdakı kompetensiyaları aktivləşdirir:

- Mədəniyyət, din və tarix haqqında bilik və tənqidi anlayış
- Vətəndaş düşüncəsi
- Şəxsi səmərəlilik
- Müstəqil öyrənmə bacarıqları
- Analitik və tənqidi düşünmə bacarıqları.

Qiymətləndirmə

Həm DMK, həm də digər mövzuya aid kompetensiyalar ikinci nümunədə olduğu üçün qarışıq metodlarla qiymətləndirmə yanaşması tətbiq oluna bilər. Şagirdlər layihə boyu kompetensiya klasterlərinin müxtəlif elementlərini əhatə edən xüsusi tapşırıqlar üzərində işləyə bilər və öyrənmə proseslərini öyrənmə gündəliyində əks etdirə bilərlər. Layihənin sonunda həm mövzuya aid bacarıq və bilik, həm də DMK, təqdimatlar, şifahi və ya yazılımtahanlar vasitəsilə qiymətləndirilə bilər. Özünüqiymətləndirmə, həmyaşdqların qiymətləndirilməsi və ya birgə qiymətləndirmə üsullarından istifadə edilə bilər. Müşahidələr və şagirdlərin qeydlərinə əsasən müəllimlər şagirdlərə güclü və zəif tərəfləri və inkişaf imkanları barədə formativ əks-əlaqə verə bilərlər. Əlavə olaraq, müəllim dinamik qiymətləndirmə yanaşmasından istifadə edərək şagirdləri daha

yüksək nailiyyət və ya sərəştəlilik əldə etməyə təşviq edə bilər. Bir daha, bütün bu fəaliyyətlərin nəticəsi olan məhsullar uzun müddət ərzində tərtib edilmiş daha böyük bir portfolioya daxil edilə bilər.

Nəticə

DMK-nın hər hansı bir qiymətləndirməsi üçün şagirdləri gücləndirən tədris mühitinin və proseslərin ayrılmaz bir hissəsi olması vacibdir - bu, şagirdi özgüvənə təşviq etməli və bunu dəstəkləməlidir, həmçinin gələcək təhsil üçün perspektivləri müəyyənləşdirməlidir.

Qiymətləndirmə həmişə etibarlı, müvafiq, ədalətli, şəffaf və praktik metodlara əsaslanmalıdır. Bununla yanaşı, DMK-nın qiymətləndirilməsində, öyrənənlərin ləyaqətinə və hüquqlarına hörmət edilməsini təmin edən metodlardan istifadə etmək vacibdir. DMK-nın qiymətləndirilməsində bərabərlik və şəffafıq xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu prinsiplərdən yayınan istənilən qiymətləndirmə praktikası, demokratik dəyərləri, insan ləyaqətinə və insan hüquqlarına hörməti gücləndirmək və təbliğ etmək məqsədi daşıyan təhsil standartlarına və dəyərlərinə ziddir.

DMK-nın qiymətləndirilməsi, ölçülə bilən nəticələrin üstünlük təşkil etdiyi təhsil sistemlərində demokratik vətəndaşlıq və insan hüquqları təhsili üçün təhsilin statusunun və təbliğinin artırılmasına töhfə verə bilər. Bununla yanaşı, summativ və yüksək səviyyəli imtahan yanaşmaları ilə bağlı risklər və şagirdlərin düşüncə, vicdan və dini azadlıqlarını qorumaq üçün vacib ehtiyacdən irəli gələn çətinliklər (xüsusən dəyərlər və yanaşmalar ilə bağlı) var.

Çərçivə kontekstində müvafiq qiymətləndirmələri nəzərdən keçirərkən, müəllimlər müxtəlif yanaşma və metodların güclü və zəif tərəflərini nəzərə almalıdırlar. Qarışıq metodlara yanaşmaları, o cümlədən özünü qiymətləndirmə və həmyaşdılarının qiymətləndirilməsi bir çox hallarda mümkün ola bilər.

Kənar maraqlı tərəflər tərəfindən aparılmış qiymətləndirmələr şagirdlərin ümumi nailiyyətləri və inkişafı barədə əlavə məlumat verə bilər, anonim olarsa, fərdi öyrənən ilə bağlı bəzi risklərin qarşısını da ala bilər. Xarici qiymətləndirmə müəyyən bir təhsil sisteminin, müəssisənin və ya proqramın səmərəliliyini qiymətləndirmək üçün xüsusilə faydalı ola bilər. Demokratiya təhsili baxımdan, DMK-nın qiymətləndirilməsi müəllimlərin tədrisinin dəyərləndirilməsi üçün əhəmiyyətli məlumat mənbəyi ola bilər və tədris proseslərinin planlaşdırılmasına və dəyərləndirilməsinə kömək edə bilər.

Əlavə məlumat üçün: www.aacu.org/value-rubrics

4-cü fəsil

DMK və müəllim təhsili

Məzmunun xülasəsi

- ▶ Bu fəsil kimlər üçündür?
- ▶ Məqsəd və ümumi baxış
- ▶ Niyə DMK müəllim təhsili və təhsil işçiləri üçün aktualdır?
- ▶ DMK çərçivəsinin müəllim təhsilinə inteqrasiyası və tətbiqi
- ▶ Praktika- Bu hədəflərə necə çatmaq olar?
- ▶ Təvsiyələr
- ▶ Əlavə oxu

Bu fəsil kimlər üçündür?

Bu fəsildə təhsil işçiləri və müəllimlərin ilkin və sonrakı peşə hazırlığı təhsili ilə məşğul olan müəssisələrə, təhsil siyasətini formalaşdıranlara, məktəb rəhbərlərinə, habelə məktəblərdə çalışan müəllimlərə və pedaqoji təhsil alan tələbələrə müraciət edilmişdir.

“Müəllim” anlayışı bu fəsildə ümumi mənada istifadə olunur və həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi kontekstdə təhsil prosesində iştirak edən bütün mütəxəssisləri əhatə edir. Eynilə, “məktəb” anlayışı bütün təhsil müəssisələrinə aiddir, həmçinin “müəllim təhsili müəssisəsi” anlayışına müəllim hazırlığı və peşə hazırlığı sahəsində fəaliyyət göstərən bütün (ali təhsil və digər) təşkilatlar daxildir.

Məqsəd və ümumi baxış

Bu fəsildə DMK Çərçivəsinə əsaslanan təhsilə təşviq etməkdə və həyata keçirməkdə ilkin və sonrakı müəllim təhsili və təliminin rolu, çoxsaylı tapşırıqları izah olunur. Burada DMK-nın müəllim təhsili və təhsil işçiləri ilə əlaqəli olduğu izah edilir. Müəllim təhsilində DMK-nın ikili parametri vurğulanır: gələcək və təcrübə keçən müəllimlər üçün DMK və müəllim hazırlayan müəssisələr üçün DMK. Eyni zamanda, bu, müəllim təhsili və təlimində DMK Çərçivəsinin inteqrasiyası və tətbiqi ilə məşğul olur. Gündəlik işlərində müəllimlər müvafiq fənn sahələrində keyfiyyətli təhsil verməyə çalışırlar; bununla yanaşı, təhsil sisteminin əsasını təşkil edən dəyərləri (məsələn, insan hüquqları, demokratiya, mədəni müxtəliflik, ədalət və qanunun aliliyi) tətbiq etmək və həyata keçirməkdə çətinlik çəkirlər. Bu çətinliklərin öhdəsindən effektiv şəkildə gəlmək üçün, dar fənn çərçivəsində olmayan bilik, bacarıq və kompetensiyaların diqqətdən kənar qalmaması vacibdir. DMK yanaşmasının tətbiqi bu problemlərin yalnız müəyyən bir fənnin öyrənmə istiqaməti (məsələn, vətəndaş təhsili, tarix, etika) baxımından qalmaması deməkdir. əksinə, DMK yanaşması gələcəyin təhsili və təlimatlandırılmasında, ümumilikdə müəllimlərin praktikasında keçid ölçüsü kimi tətbiq olunmalıdır. Bu bölmə, həmçinin DMK Çərçivəsinin müəllim təhsilində tətbiqi ilə bağlı bəzi vacib suallara cavab verməyə çalışır.

Fəsildə müxtəlif Avropa ölkələrindən və fərqli perspektivlərdən yaxşı təcrübənin üç halı təqdim edilir. Bunlar fərdi müəssisələri DMK prinsiplərinin tətbiqi və yeni praktikaların inkişafına təşviq edə bilər. Nəhayət, təhsil siyasətini hazırlayanlara, müəllim təhsili ilə məşğul olan müəssisələrə, məktəb rəhbərliklərinə, təcrübəçi və gələcək müəllimlərə bəzi tövsiyələr təklif edilir.

Niyə DMK müəllim təhsili və təhsil işçiləri üçün aktualdır?

DMK yanaşması lazımi təhsilli və təlimatlandırılmış müəllimlər olmadan nəzəriyyə olaraq qalacaq; müəllimlər DMK-nı bu sahədə tətbiq edə biləcək yeganə şəxslərdir. DMK yanaşması təkcə məktəblərdə şagird və tələbə təhsili üçün deyil, həm də gələcək müəllimlərin hazırlanması və təcrübəçi müəllimlərin peşəkar inkişafı üçün də tətbiq olunur. Nəhayət, ali təhsil müəssisələrində müəllim təhsili şöbələri, ümumilikdə ali təhsil müəssisələri DMK-nın tətbiqində mühüm rol oynaya bilər. Buna görə müəllim təhsili verən müəssisələrin rolu həqiqətən mürəkkəb və çoxşaxəlidir: bu, təkcə məktəblərdə və digər təhsil müəssisələrində DMK Çərçivəsindən səmərəli istifadə edə bilmək üçün müəllimlər yetişdirmək deyil (“texniki” tərəf), həmçinin ayrı-ayrı cəmiyyətlərdə

("əhəmiyyətli" tərəf) demokratik vətəndaş olaraq birlikdə yaşamaq üçün lazım olan kompetensiyalarla təchiz etməkdir. Özləri də demokratik və mədəni cəhətdən fərqli cəmiyyətlərin gündəlik həyatında uğurla hərəkət edən müəllimlər sinifdəki rollarını ən yaxşı şəkildə yerinə yetirəcəklər. Bu mənada müəllim təhsili verən müəssisələr gələcək müəllimlərin təhsil aldıkları və təlimatlandıqları tədris proqramlarını inkişaf etdirmək, təcrübəçi müəllimləri yüksək keyfiyyətli xidmət kursları, yeni hazırlanmış tədris materialları və vəsaitlər, yeni tədris metodları və s. ilə təmin etməkdə cavabdehdir. Həm məktəblərdə, həm də müəllim təhsili verən müəssisələrdə mövcud təcrübəni inkişaf etdirməyə əsas verən tədqiqat və innovasiya layihələri ilə məşğul olmaq eyni dərəcədə vacibdir.

Buna görə müəllim təhsilində DMK-nın bu ikitərəfli aspektini vurğulamaq lazımdır: bir tərəfdən, demokratiya mədəniyyəti kompetensiyaları gələcəkdə dərs deyəcək və təcrübə keçən müəllimlərə məktəblərində və sinif otaqlarında bir sıra problemləri uğurla həll etməyə imkan verir, digər tərəfdən, oxşar problemlərlə üzləşən müəllim təhsili verən müəssisələri və müəllim təlimçiləri üçün eyni dərəcədə vacibdir.

Başqa sözlə, uşaqları və gəncləri DMK-nın inkişafına təkan verən yollarla öyrədə bilmək üçün müəllimlərin təlimçiləri də daxil olmaqla bu kompetensiyaları özləri inkişaf etdirməlidirlər. Onların müəllim kimi rolu ilk növbədə (təkcə bu deyil) aşağıdakıları tələb edir:

- ▶ İnsan ləyaqətini, insan hüquqlarını, mədəni müxtəlifliyi, demokratiya, ədalət və qanunun aliliyini qiymətləndirmək;
- ▶ mədəni müxtəlifliyə və digər inanclara, dünyagörüşlərinə və təcrübələrə açıq olmaq, hörmətli və məsuliyyətli, vətəndaş düşüncəli və s. olmaq;
- ▶ müstəqil təlim bacarıqlarını, xüsusilə analitik və tənqidi düşünmə bacarıqlarını, o cümlədən əməkdaşlıq, münasiblərin həlli və digər əlaqəli bacarıqları inkişaf etdirmək;
- ▶ dil, kommunikasiya, dünya və şəxsin özü ilə bağlı bilik və tənqidi anlayışı inkişaf etdirmək.

Dəyərlərin, yanaşmaların, bacarıqların, bilik və tənqidi anımanın dörd ölçüsünün fərqli cəhətlərinin qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində hər zaman kompetensiya əldə edildiyi üçün DMK Çərçivəsi vahid bir yanaşma tələb edir. Buna görə onun bütün aspektlərinə lazımi diqqət yetirmək lazımdır.

Bir daha vurğulamaq lazımdır ki, gələcəkdə DMK-ların və təcrübəçi müəllimlərin, həm də təhsil işçilərinin inkişafı peşə hazırlığının ayrılmaz hissəsidir və buna görə də bu prosesin davamlı (özünü) refleksiyası və (özünü) dəyərləndirməsi son dərəcə vacibdir.

Peşəkar inkişaf üçün DMK-dan istifadə

İlkin və ya davamlı müəllim təhsili çərçivəsində müəllimlər öz DMK-larını necə inkişaf etdirdikləri barədə düşünə bilirlər. Bu, məsələn, tələbə müəllimin/müəllimin mütəmadi olaraq əks etdirdiyi öyrənmə gündəlikləri və ya qeyd dəftərləri formasını ala bilər.

- kurs, təhsil proqramı və ya konkret fəaliyyətdə hansı kompetensiya komponentləri hazırlanır;
- onların kompetentlik səviyyəsi;- bu kompetensiyaları daha da inkişaf etdirmək üçün nə edə bilirlər.

Tələbə müəllim və müəllimlər deskriptorlardan özünü refleksiya və özünü qiymətləndirmədə istifadə edə bilirlər. Bu yolla, eyni zamanda kompetensiya çərçivələrinin müxtəlif elementləri ilə tanış olurlar və bunu təlimlərinə tətbiq etmələri daha asan olacaqdır.

Müxtəlif məktəb fənləri (sahələri) sahəsində keyfiyyətli təhsildən əlavə, müəllim təhsili və təliminin əsas missiyası kurikulum, pedaqogika, qiymətləndirmə və məktəb yanaşması sahələrində kompetensiyaları artırmaqdır. DMK-nın inkişafı və bu sahələrlə əlaqəli məsələlərə bu cildin 1, 2, 3 və 5-ci fəsillərində müraciət olunmuşdur. Buna görə də, bu fəsillərin əksər hallarda məcburi təhsilə yönəldilməsindən asılı olmayaraq bu fəslin müxtəlif bölmələri (4-cü fəsilə) nəzərə alınmalıdır: ümumi prinsiplər və təlimatlar asanlıqla müəllim təhsilinin xüsusi sahəsinə keçirilə bilər.

DMK çərçivəsinin müəllim təhsilinə inteqrasiyası və tətbiqi

Bu fəslin məqsədlərindən biri DMK modelinin həyata keçirilməsi üçün lazım olan strukturlar, siyasət və təcrübələrə diqqət çəkərək müəllim təhsili verən müəssisələrə və onların maraqlı tərəflərinə dəstək olmaqdır. Milli təhsil qanunvericiliyi həmişə təhsil sisteminin əsasını qoyan dəyərləri müəyyənləşdirir və insan hüquqlarının, demokratiyanın, mədəni müxtəlifliyin, ədalətin və qanunun aliliyinin təmin edilməsinə zəmanət verir. Bu müddəanı təhsil praktikasında tətbiq etmək və həyata keçirməkdə çətinliyi olan müəllimlər üçün öyrətdikləri fənn sahəsini yaxşı bilmək gündəlik çətinliklərlə rəqabət üçün zəif bir əsasdır. Buna görə də, DMK modelinin inteqrasiyası və tətbiqi tələbə müəllimlərin (yəni gələcək müəllimlərin) təhsili, təlimində və təcrübəçilərin (təcrübə keçən müəllimlərin) peşəkar inkişafında ardıcıl olaraq iştirak etməsi tövsiyə olunur. Buradakı əsas rol ilkin və davamlı müəllim təhsili verən müəssisələrə və ixtisasartırma proqramlarına aiddir.

Avropada və hətta bəzi milli sistemlərdə ilkin və davamlı müəllim təhsili çox fərqli şəkildə təşkil edilir. Bu yaxınlarda bir sıra ölkələr gələcək müəllimlərin *kvalifikasiyasının* magistr dərəcəsinə uyğun olduğuna qərar verdilər, lakin bu, bütün ölkələrə və ya bütün müəllim profillərinə aid deyil. İnstitusional kontekstlərdə də fərqlər var: müəllim təhsili proqramları universitetlərdə deyil, həm də başqa qeyri-universitet müəssisələrində həyata keçirilir. Müəllim təhsilinin təmin edilməsinin paralel və ardıcıl yolları da mövcuddur. Bütün bu yanaşmaların üstün və mənfi cəhətləri var.

Bu, fənn müəllimlərinin təhsilində xüsusilə vacibdir. Bu sahədə dar fənn çərçivəsində olmayan bilik, bacarıq və anlayışa çox vaxt etinasız yanaşıla bilər. Müəllim təhsilində DMK yanaşmasının tətbiqi bu məsələlərin konkret fənn tədrisi proqramları ilə məhdudlaşdırılmaması deməkdir (məsələn, vətəndaş təhsili, tarix, etika). Əksinə, DMK yanaşması ümumiyyətlə gələcək müəllimlərin təhsili və təliminin kəşifən bir aspekti olaraq tətbiq olunmalıdır.

Bu məqam bütün Avropa ölkələrinin təhsil qanunlarında ifadə olunduğu kimi təhsilin ümumi məqsədlərinin nəzərdən keçirilməsində də xüsusi vurğulanmışdır (bax 1 və 5-ci fəsillər). Təhsilin bu əsas dəyəri onun hərtərəfli bir fikri ilə əlaqələndirilir: *Bildung* ideali,

insanlara öz həyatları üçün müstəqil seçim etmək, başqalarıyla bərabər və mənalı şəkildə ünsiyyət qurmaq imkanı verən ömürlük proses. Bütün müəllimlər və təhsil

işçiləri, hansı fənni tədris etmələrindən asılı olmayaraq bu təhsil məqsədinə öz töhfələrini verirlər. Həmçinin, bunun müəyyən fənnlərlə əlaqəsi sadəcə intuisiyaya buraxılmamalıdır. DMK Çərçivəsi, hərtərəfli tədris planlarının və pedaqogikanın hazırlanmasında müəllim təhsili verən müəssisələrə və ayrı-ayrı təhsil işçilərinə konkret dəstək təklif edir (bax: Fəsil 1 və 2). Üstəlik, tələbə müəllimlərə müəllim kimi funksiyaları barədə tam məlumatlılığı və peşə etikasını inkişaf etdirməyə kömək edə bilər.

Pedaqoji təhsil alan və xidmət göstərən müəllimlərin təhsilini fərqləndirmək vacibdir. Müəllim təhsilinin bu iki mərhələsinin funksiyaları çox fərqlidir və bu səbəbdən təhsil praktikasında DMK prinsiplərini tətbiq etmək prosesində diqqətlə ayırd edilməlidir. Pedaqoji təhsil, (təkcə bu deyil) həm də gələcək müəllimləri ixtisas fənni istiqamətlərindən asılı olmayaraq DMK-nın əhəmiyyətini dərk etməyə hazırlamağı və gündəlik məktəb praktikasında bu yanaşmanı tətbiq etməyə qadir olduqlarını təmin etməlidir. Pedaqoji təhsil xüsusi təhsil səviyyələrində və xüsusi mühitdə mövcud vəziyyətlərdə mövcud problemlərə yönəldilməli, təcrübəçi müəllimlərin gündəlik işlərində daha savadlı və peşəkar olmalarına kömək etməlidir. Hər məktəbdə bir neçə fərqli yaş qrupundan olan müəllimlər birlikdə işləyirlər və pedaqoji təhsil alan, həm də hazırda fəaliyyət göstərən müəllim təhsili bir çox cəhətdən tamamilə fərqlidir. Hazırda çalışan müəllimlərin təhsilinin müxtəlif növləri, o cümlədən müəllimlərin təcrübə icması bu fərqləri aradan qaldıra bilər və bunu etməlidir. Bu baxımdan, davamlı peşəkar inkişaf müəllim DMK-nın inkişafında xüsusi rol oynayır.

Buna görə fərqli müəllim təhsili DMK-nın tədris planlarında tətbiq olunmasının müxtəlif yollarını təklif edəcəkdir (bax: Fəsil 1, məsələn, tədris proqramları üçün DMK Çərçivəsindən istifadə). Bu fərqli yanaşmalar diqqətlə nəzərdən keçirilməli və şagirdlərin və tələbələrin yaş qrupları ilə sonrakı pedaqoji işə uyğunlaşdırılmalıdır. DMK Çərçivəsinin həyata keçirilməsi motivasiya və öhdəlik, perspektiv dəyişiklikləri, müəllimlərin şəxsi və ortaq məsuliyyətini tələb edir. Bu baxımdan müəllim təhsili verən müəssisələrin rolu ilə bağlı bir neçə vacib sual ortaya qoyulmalı və cavablandırılmalıdır.

Əsas sual budur: Müəllim təhsili verən müəssisələr bu mövzuda nə edə bilər və nə etməlidir? Aşağıdakıları edə bilərlər və etməlidirlər:

1. Təcrübəçi müəllimlərə xidmət kurslarında keyfiyyətli və səmərəli şəkildə tədris materialları hazırlamaqla, yeni tədris metodlarını təbliğ etməklə dəstəkləmək;
2. gələcək müəllimlərin təhsil aldıkları və təlimatlandırıldığı xidmət öncəsi kursları artırmaq;
3. müəllimlik təhsil müəssisələrində tədqiqat və innovasiya ilə məşğul olmaq, təhsil proqramlarının tədqiqat xarakterli xüsusiyyətlərini gücləndirmək, təhsil siyasətçilərini, proqram tərtibatçıları və digər maraqlı tərəfləri məlumatlandırmaq.

Bu sahədə növbəti məsələ müəllim təhsili verən müəssisələrin mürəkkəb və çoxsaylı roluna aiddir:

- a. təcrübəçi və gələcək müəllimləri, təhsil işçilərini (məhz bu qurumların işçiləri) öz demokratiya mədəniyyəti kompetensiyalarını inkişaf etdirmələri üçün həvəsləndirmək və dəstəkləmək; və tələbələrə, tələbə müəllimlərə və təcrübəçilərə demokratiya mədəniyyəti üçün tələb olunan kompetensiyalar modelində təsvir olunan dəyərləri, yanaşmaları, bacarıq və anlayışları inkişaf etdirməyə kömək

etmək üçün bu sahədə gündəlik işlərində daha məqsədəuyğun olmaq (bax. Cild 1);

- b. (yenidən) təcrübəçi və ya gələcək müəllimləri məktəblərdə uşaqlarla və gənclərlə gündəlik işləri vasitəsilə demokratiya mədəniyyəti və mədəniyyətlərarası dialoq kompetensiyalarının inkişafına kömək edə bilmələri üçün yetişdirmək;
- c. demokratiya mədəniyyəti və mədəniyyətlərarası dialoq kompetensiyalarının inkişafını institusional missiyası ilə birləşdirmək (bax: Fəsil 5); bu kompetensiyaların inkişafı təkcə təhsil kursları vasitəsilə biliklərin xidmət öncəsi və ya xidmət edən müəllimlərə ötürülməsi məsələsi deyil, həm də qurumun bütün məqsəd və funksiyalarına aiddir.

Bu çox istiqamətli rol, DMK-nı inkişaf etdirmək problemlərini həll etmək üçün qurumların cavab verməli olduqları bir sıra əlavə sualları doğurur, məsələn:

- ▶ Hər bir DMK mövcud tədris proqramlarına uyğun qaydada inteqrasiya olunurmu?
- ▶ Təhsil işçiləri bu tapşırığı yerinə yetirmək üçün kifayət qədər məlumatlı və hazırdırlarmı?
- ▶ Gündəlik işlərində bu aspektdə kifayət qədər diqqət yetirirlərmə?
- ▶ Bu tapşırıq qaydalara əsaslanır, yoxsa yaradıcılıq və akademik sərbəstlik tələb edən bir tərzdə tərtib edilmişdir?
- ▶ Bu vəzifə tədqiqat və innovativ işlərlə əlaqələndirilmə? Bunlara tələbələr daxil edilirmi?
- ▶ Bu tapşırıq yalnız demokratiya mədəniyyəti ilə əlaqəli müxtəlif məsələlərlə (məsələn, təhsil fəlsəfəsi; təhsil sosiologiyası; vətəndaş tərbiyəsi; etika; təhsil və media) öz kurslarında bilavasitə əlaqəli olan akademik heyətin üzvlərinə aiddir, yoxsa bütün fənnlərdə müraciət olunacaq daha geniş bir tapşırıq kimi başa düşülür? Hansı yollarla?
- ▶ Təkmilləşdirmə kurslarına gəldikdə: Tədris etdikləri mövzudan asılı olmayaraq bütün təcrübə keçən müəllimlərin DMK-da təlimatlandırmaya çıxışı varmı; bu təlim onların tədris təcrübəsi və sinifdəki problemlərlə əlaqəlidirmi?

Bu açıq siyahıdır və buna görə də daha çox məsələlər müxtəlif ölkələrdə və müxtəlif təhsil səviyyələrində fərqli mühitlərdə müzakirə edilə bilər.

Mövcud kurslara və ya təhsil proqramlarına yenidən baxılması üçün DMK-dan istifadə

Müəllim hazırlanması üzrə təhsil müəssisəsi və ya fakültəsi mövcud kurslar və təhsil proqramlarında sistemə bir şəkildə demokratiyaya fokuslanmaq qərarına gəlsə, DMK-dan hərtərəfli və balanslı bir nəticə əldə etmək üçün istifadə edilə bilər.

Mövcud kurslar ilkin mərhələdə kompetensiya modelinin 20 komponentindən istifadə etməklə qiymətləndirilə bilər:

- Artıq məzmununa, tədris metodlarına və ya tələbə fəaliyyətinə / tapşırıqlarına görə hansı kompetensiyalara toxunulub?
- Hansı elementlər çatışmır?

İkinci bir addımda məzmun əlavə edilə bilər, tədris metodları dəyişdirilə və ya əlavə kompetensiya elementlərinə və ya modelin bütün sahəsinə aid tapşırıqlar daxil edilə bilər.

Tədris proqramlarına yenidən baxılması halında, bu iki addım proqram daxilində fərqli kurslar arasında uyğunlaşmanı daha yaxşı təmin edə bilər.

Bu düzəliş müəssisə və ya fakültənin müəllim heyətini əhatə edən bir şəkildə aparılarsa, müəllimləri / təhsil işçilərini təlimlərinə DMK-nı çox effektiv bir şəkildə daxil etmək üçün hazırlayır.

Ayrı-ayrı qurumların demokratiya mədəniyyəti kompetensiyalarının inkişafındakı uğurları bu və bu kimi sualların cavablarından asılıdır. Müəllim təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinə gəldikdə, aşağıdakı mümkün fəaliyyət formaları həyata keçirilə bilər.

- ▶ bu sahədə yaxşı təcrübə ilə tanınan təşkilatlar haqqında məlumatların yayılması (milli və beynəlxalq səviyyədə);
- ▶ məqsədyönlü pilot layihələrin həyata keçirilməsinə həvəsləndirmə (bir təşkilat daxilindəki layihə qrupları; müəssisələrarası konsorsium; müəllim, təhsil müəssisələri ilə yerli, regional, milli və beynəlxalq səviyyədə əməkdaşlıq);
- ▶ DMK-nın təhsil proqramlarına və ya kurslara bir sıra şəkildə inteqrasiyasının zəruriliyinin tanınması, iştirak və icma məlumatlandırma proqramlarının / kursların kredit sistemi (məsələn, AKTS-Avropa Kredit Transfer Sistemi) ilə ayrılmış bir hissəsi kimi daxil edilməsi: iqtisadi, sosial və siyasi sahədə fəaliyyət və bu qurumların işlədiyi geniş mühit, rəsmi təhsil proqramlarına və ya kurslara inteqrasiya olunduqda DMK-nın inkişafı bəzən daha səmərəli ola bilər.

Təhsil proqramlarına və ya kurslara gəldikdə, bütün müəllim hazırlığı üzrə təhsil müəssisələrində DMK-nın inkişafı ilə bağlı bir neçə mümkün fəaliyyət forması həyata keçirilə bilər:

- ▶ Tədris edən müəllimlər üçün ixtisaslaşdırılmış kursların hazırlanması və təmin edilməsi (müvafiq yollarla şaxələndirilmiş, məsələn, sosial elmlər və digər fənlər üzrə müəllimlər üçün; müxtəlif səviyyələrdə dərs deyən müəllimlər üçün);
- ▶ lazımi elementləri / mövzuları əvvəlcədən təqdim edilmiş əvvəlcədən öyrənmə proqramlarına (məcburi kurslara) inteqrasiya etmək və həyata keçirmək;
- ▶ sonradan ayrı-ayrı məktəblər səviyyəsində koordinator rolunu icra edəcək həmin (gələcək) müəllimləri hədəf ala biləcək ixtisaslaşdırılmış, qabaqcıl və ya əlavə kursları (məsələn, magistr səviyyəsində) inkişaf etdirmək və təmin etmək;
- ▶ müəllim təhsili və təhsil elmlərində doktorantura səviyyəsində müvafiq mövzuların təbliği.

Təhsil tədqiqatları və müəllimlərin fəaliyyət araşdırması üçün DMK-dan istifadə

Müəllim hazırlığı ilə məşğul olan müəssisələr tədqiqat fəaliyyətlərində müxtəlif dərəcədədirlər. Bəzi ölkələrdə müəllim təhsili fakültələri universitetlərin bir hissəsidir, magistr və doktorluq proqramlarına malikdir və müəllim heyəti öz tədqiqatlarını aparmaq imkanına malikdirlər. Bu hallarda, DMK geniş mövzularda empirik

tədqiqatlar üçün bir çərçivə ola bilər, məsələn, kompetensiyalar qruplarının müəyyən fənlər üzrə inkişaf etdirilməsi yolları və ya məktəblərdə məktəblərarası tədris, məktəblərin demokratik məktəb mədəniyyətləri ilə necə işləməsi və s. bu tədqiqatdan gələn fikir, öz növbəsində, müəllimlər üçün həm pedaqoji təhsil, həm də ixtisasartırma kurslarında istifadə edilə bilər.

Tədqiqat akkreditasiyası olmayan müəssisələrdə müəllimlər tədris praktikasının sistemli şəkildə əks olunması üçün DMK-dan istifadə edə bilərlər, məsələn fəaliyyət araşdırması formasını alaraq.

Müəllimlərin hazırlanması üzrə müəssisələr də məktəblərlə əməkdaşlıq edə bilər və tədris təcrübəsini və ya məktəb həyatının digər aspektlərini sistemə qiyətləndirmənin digər tədqiqat formaları üçün DMK-dan istifadə etməkdə müəllim heyətinə dəstək ola bilər.

Bu çətin işdə təşkilatlar hazırkı üç cildə nəzərdə tutulan bütün məsələlər üzrə istiqamət verə bilər. Kompetensiyalar modelinə əlavə olaraq (bax. Cild 1), DMK deskriptorları, xüsusən də inkişaf etmiş səviyyədə olanlara çox kömək olacaqdır (bax. Cild 2). Tədris proqramlarının, kursların və digər fəaliyyətlərin yenilənməsində və ya yenidən qurulmasında 3-cü cildin digər bölmələri kömək edə bilər: tədris planlarının təşkili və tərtibatı (bax: Fəsil 1), pedaqoji metod və yanaşmalar (bax. Fəsil 2), qiymətləndirmənin spesifik aspektləri DMK-da (bax Fəsil 3) və DMK-nı inkişaf etdirmək üçün məktəb yanaşması (bax: Fəsil 5). Nəhayət, müəllimlərin hazırlığı üzrə proqramların konkret kontekstində, zorakı ekstremizmə və terrorizmə qarşı müqavimət yaratmaq (bax. Fəsil 6) da mühüm yer tuta bilər.

Avropanın bir sıra ölkələrindən olan müəllim hazırlığı üzrə müəssisələr arasında əməkdaşlıq xüsusilə təşviq edilməlidir; Bunun üçün uyğun bir vasitə olaraq Erasmus + proqramı çox tövsiyə olunur. Əlbəttə ki, bu cür fəaliyyətləri dəstəkləyən digər mövcud proqramlar da mövcuddur. Xüsusilə, AB Comenius proqramı, müəllimlərə yaxşı təcrübə mübadiləsi və güclü şəbəkə inkişaf etdirmək üçün xüsusi tədris səfərlərinə getməyə icazə verməklə institutlarda və müəllimlərlə birlikdə DMK-nın inkişafına dəstək verə bilər.

DMK Çərçivəsinin müəllim hazırlığı üzrə müəssisələr səviyyəsində həyata keçirilməsi və nəticədə DMK-nın inkişafı çətin bir məsələdir. Qurumlar yuxarıda müzakirə olunan problemləri sistemə qiyətləndirərsə, onları öz təcrübələrinə aid etsələr və müvafiq qaydada yenidən qurulsalar, hərtərəfli cavablar tapsalar və bu əsasda DMK-nı inkişaf etdirmək sahəsində öz strategiyalarını hazırlasalar, bu tələb olunan iş xeyli asanlaşdırılacaqdır.

Təcrübə - Bu hədəflərə necə çatmaq olar

Bir az əvvəl DMK Çərçivəsinin həyata keçirilməsinin çətin bir vəzifə olduğunu söyləsək də, uzun və naməlum bir yolun başlanğıcında olmadığımızı bilməliyik. Artıq bir çox addım atılmışdır və bu sahədə bir-birimizdən çox şey öyrənə bilərik. Aşağıda bu sahədə yaxşı təcrübə hallarının üç praktik nümunəsi verilmişdir.

Situasiya №1: Tuning (Sazlama) Layihəsi

Yuxarıda göstərilən vacib suallar arasında soruşduq: DMK müvafiq tədris proqramlarına inteqrasiya olunurmu? Ayrı-ayrı müəllim hazırlığı üzrə müəssisələrin üzlaşa biləcəyi çətin məsələlərdən biri də kometensiyanın inkişafına və öyrənmə nəticələrinə yönəlmiş bir təhsil proqramının necə tərtib edilməsi məsələsidir. Tuning Layihəsi (2000-ci ildə başlamış, hələ də davam edir, aşağıdakı veb sahifəyə baxın) çox kömək edə bilər: əvvəlcə Avropanın müxtəlif fənn sahələrində ali təhsil proqramlarını “tənzimləmək” üçün hazırlanmış və sonradan uğurla dünyanın hər yerinə yayılmışdır. Layihənin birinci mərhələsinin əvvəlindən cəlb olunan sahələrdən biri də müəllim təhsili idi. Layihənin nəticələrinə, digər məsələlərlə yanaşı, ilkin müəllim təhsili müəssisələrinin tədris planlarında tətbiq etməli olduğu əsas kompetensiyaların (ümumi və mövzuya aid) iki “düzəldilmiş” siyahısı daxildir. Bu siyahılar, xüsusən də DMK ilə əlaqəli bir sıra kompetensiyaları özündə ehtiva edir. Daha ətraflı məlumat üçün Tuning Layihəsi (2009), səh 40 və 42-43-ə baxın.

Bu əsasda, Avropanın bir çox müəllim hazırlığı üzrə müəssisəsi son illərdə təhsil proqramlarını müasirləşdirdi və ya yenilədi, onları bir-birinə uyğunlaşdırdı və müqayisə etdi. Bu qurumlar, mövcud DMK Çərçivəsini daha asan tətbiq edə bilər, çünki onlardan bəziləri bu sahədə böyük təcrübəyə malikdirlər. Hələ də belə təcrübəsi olmayan qurumlar da oxşar proseslərdə iştirak edib məsləhət verə bilərlər. Avropa əməkdaşlığı DMK Çərçivəsinin həyata keçirilməsini dəstəkləmək və asanlaşdırmaq üçün çox vacib bir vasitə ola bilər. Əlavə məlumat üçün baxın: www.unideusto.org/tuningeu/subject-areas/education.html

Situasiya № 2: Həyat müxtəliflikdir (Leben ist Vielfalt) tələbələrin şəbəkəsidir

Yuxarıda, bütün fəaliyyət göstərənləri müəllim təhsili ilə əlaqələndirməyin və onları prosesə cəlb etməyin vacibliyini qeyd etdik. İnkişaf edən DMK-nın tədqiqat və innovativ işlərə inteqrasiya olunması və tələbə müəllimlərin fəaliyyətə cəlb olunmasının vacibliyi qeyd edilmişdir. “Həyat müxtəliflikdir” şəbəkəsi bu sahədə yaxşı bir təcrübədir: o, 2011-ci ildə bir qrup tələbə müəllim və təcrübəçi müəllim tərəfindən Migrant Arka (Netzwerk Lehrkräfte mit Zuwanderungsgeschichte) ilə Müəllimlər Şəbəkəsi ilə birlikdə qurulmuşdur. Şimali Reyn-Vestfaliya, Almaniya və Almaniyanın Paderborn Universitetində Təhsil Araşdırma və Müəllim Təhsili Mərkəzi (Zentrum für Bildungsforschung und Lehrerbildung - PLAZ). 2016-cı ildən bəri qeydiyyatdan keçmiş universitet qrupuna çevrilən şəbəkə Paderborn Universitetində yerləşir, lakin fəaliyyəti yalnız universitetlə məhdudlaşmır və cəmiyyətə və Paderborn şəhərinə çatır.

Şəbəkənin əsas hədəf qrupu tələbə (və ya gələcək) müəllimlərdir, lakin təcrübəçi müəllimlər və universitet işçiləri kimi digər müvafiq qruplar da hədəf götürülür.

Şəbəkə əvvəlcə immiqrant tələbə müəllimlər üçün nəzərdə tutulmuşdu, lakin qısa müddətdə diqqətini bütün tələbələrə yönəltdi. Şəbəkənin əsas məqsədi pedaqoji tələbələrə müxtəlif siniflərdə dərs deməyə hazırlamaqdır. Daha dəqiq desək, şəbəkə tələbələrə mədəniyyətlərarası həssaslığı inkişaf etdirməyə, fikirləri ilhamlandırmağa və məktəblərdə mədəniyyətlərarası təcrübələrin tətbiqinə kömək edir. Ayrıca müxtəlif sinif otaqlarında tədrisdə problemlər və yanaşmalar, tələbə müəllimlərə xüsusi bilik və praktiki təcrübə vermək və s. kimi mövzularda müzakirə və mübadilə üçün bir forum rolunu oynayır. Əlavə məlumat üçün baxın: www.schooleducationgateway.eu/de/pub/resources/toolkitsforschools/trafl.cfm?n=2921

Situasiya № 3: İbtidai sinifdə şagird müxtəlifliyinə cavab

Sosial, dil, mədəniyyət və digər fərqlərlə xarakterizə olunan siniflərdə dərs keçmək bu gün məktəblərimizdə müəllimlərin üzlaşdıqları daha çətin problemlərdən biridir. Müəllimlər və müəllim tərbiyəçiləri bu tapşırığı yerinə yetirmək üçün məlumatlı və kifayət qədər hazırdırlarmı? İbtidai Sinifdə Tələbə Rəngarəngliyinə Cavab verən Malta layihəsi bu sahədə vacib təcrübə təqdim edir. İlk dəfə 1996-cı ildə Maltanın ibtidai təhsil müəllimləri üçün hazırlanmış, əvvəlcə əlilliyi olan şagirdlərin inküvizivliyinə müəllim hazırlamağa yönəldilmişdir. Bununla birlikdə, 2002-ci ildən bəri Maltada mühacir tələbələrin artması və 2004-07-ci illərdə Comenius layihəsi ilə diqqəti tələbələrin artan etnik və mədəni müxtəlifliyinə cavab verməyə yönəltdi. Bölmə əvvəlcə kurs olaraq təklif edildi və daha sonra Malta Universitetində ibtidai təhsil proqramlarına daxil olan ikinci və üçüncü kurs bakalavr dərəcəli tələbə müəllimlər üçün məcburi hala gətirildi. Bu bölmə 2016-cı ilin oktyabr ayından etibarən yeni magistr hazırlığının ayrılmaz hissəsidir. Bölmə tələbə müəllimlərini müxtəlif səviyyələrdə həm nəzəri biliklərə, həm də praktik təcrübə əldə etməklə müxtəlif mənşəli tələbələri öyrətməyə hazırlamaq məqsədi daşıyır.

Bölmənin fəaliyyətinin iki əsas tərəfi var: nəzəri və praktik təlim. Birinci semestrə tələbə müəllimlər müxtəliflik və inklüzivlik mövzuları ilə tanış olurlar, bunun sinifdə, məsələn, fərdi tədris planlaşdırma (FTP) vasitəsilə (öz fonunda əks etdirməklə) necə həll olunacağına dair yanaşmalar verilir. İkinci semestrə, tələbə müəllimlər altı həftəlik tədris təcrübələrini keçirərkən, öyrənməkdə çətinlik çəkən bir şagirdi təyin etməli və tələbənin təhsil prosesinə daxil olması üçün FTP (fərdi tədris planı) tətbiq etməlidirlər.

Əlavə məlumat üçün "Tədris vahidi təsviri PRE2806 ibtidai sinifdə müxtəlifliyə cavab", Malta Universiteti, 2015, mövcuddur: www.um.edu.mt/educ/studyunit/PRE2806

Təvsiyələr

Ümumi

- ▶ Təhsildə DMK-nı tətbiq etmək və inkişaf etdirmək üçün başlanğıc nöqtəsi bütün təhsil səviyyələrində, o cümlədən müəllim təhsili müəssisələrində müəllim işləmiş, motivasiyası olan, lazımı şəkildə dəstəklənmiş və yaxşı təlim keçmiş müəllimlərdir. Müəllimin öz şagirdləri və tələbələri ilə uğurlu pedaqoji əlaqəsinin şərti öz üzərində işləməkdir: müəllim, həmçinin müəllim təlimçiləri DMK-nı inkişaf etdirməlidir. Bu, tək-cə müəllim təhsil müəssisələrinin vəzifəsi deyil, davamlı məktəb səviyyəsində peşəkar inkişafın (məsələn, təcrübə toplusu, fəaliyyət araşdırması və s. vasitəsilə) vacib bir hissəsi hesab edilməlidir. Buna görə də bütün fəaliyyət göstərənlər öz fəaliyyətlərini və müxtəlif səviyyələrdə müəllimlərin bu sahədə kompetensiyalarını gücləndirməyə töhfə verməlidirlər.

Təhsil siyasəti hazırlayanlara

- ▶ Gələcək (tələbə) müəllimlərə və ya təcrübə keçən müəllimlərə bu sahədə kompetensiyaların genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsini təmin edən tədris proqramlarının və ya kurslarının təşkili ilə bağlı mövcud milli (regional və ya yerli) strategiya və qaydaları nəzərdən keçirin. DMK və əldə etdiklərinizə uyğun bir şəkildə reaksiya verin.

- ▶ DMK Çərçivəsini milli təhsil sistemində tətbiq etmək üçün tədbirlər planı hazırlamaq; Bu çərçivədə müəllim hazırlığı və xidmətə xüsusi diqqət yetirin və həm müəllim təhsili verən müəssisələr, həm də məktəblər ilə sıx əməkdaşlıq edin.
- ▶ DMK Çərçivəsini həyata keçirmək üçün zəruri olan maddi və insan resurslarını təmin edin və xüsusən də bütün sahələrdə və bütün səviyyələrdə praktik işçilərin təhsili və təlimi üçün şərait yaradın.

Müəllim hazırlığı ilə məşğul olan müəssisələrə

- ▶ Müəllim hazırlığı və təlim kurslarına dair təkliflərinizi nəzərdən keçirin və gələcək (tələbə) müəllimlərin təcrübə keçən müəllimlərlə müqayisədə xüsusi ehtiyacları arasındakı fərqə diqqət yetirin, pedaqoji və ixtisasartırma proqramlarınızı buna uyğunlaşdırın.
- ▶ Təhsil proqramlarınızın və ya kurslarınızın gələcək (tələbə) müəllimlərə və ya təcrübəçi müəllimlərə bu sahədə kompetensiyaların genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsi ilə bağlı təmin etdiyi dərəcəni nəzərdən keçirin və əldə etdiklərinizə müvafiq şəkildə reaksiya verin.

DMK ilə əlaqəli mövzuların mütəmadi olaraq müəssisənizdəki müvafiq qərarvermə orqanlarının gündəliyinə daxil olduğundan əmin olun; məlumatları təhlil edin və təhsil proqramlarınızda, tədqiqat və ya inkişaf layihələrinizdə mümkün təcrübələri nəzərdən keçirin.

- ▶ Tələbələrinizin təcrübə keçdikləri və ya məzunlarınızın işlədikləri məktəblər və digər qurumlarla təmaslarda DMK məsələlərinə diqqət yetirin; proqramlarınızın və digər əlaqəli fəaliyyətlərin təkmilləşdirilməsində onların ehtiyaclarını və müşahidələrini nəzərə alın.
- ▶ Gələcək (tələbə) müəllimlərin, eləcə də dərs deyən müəllimlərin açıq düşüncənin inkişafında dəstəklənməsi lazımdır; beynəlxalq tələbə mübadilə proqramları və təcrübə keçən müəllimlər üçün beynəlxalq mübadilə proqramları bu məqsədə əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verə bilər.
- ▶ Yalnız müntəzəm təhsil proqramlarına və kurslarına deyil, digər müvafiq tədbirlərin təşkilində (məsələn, yay məktəbləri, gənclər düşərgələri, müxtəlif məşğələlər, məktəb müəllimləri ilə birlikdə fəaliyyət araşdırma layihələri) işləməyinizə də diqqət yetirin.

Direktorlara və məktəb rəhbərliyinə

- ▶ Əvvəlcə məktəbinizdə demokratiya mədəniyyəti qurun.
- ▶ Müəllimlərinizin işində rastlaşdıqları DMK ilə əlaqəli problemləri nəzərdən keçirin, müvafiq müəllim hazırlığı kursları, seminarları və digər fəaliyyətləri müəyyənləşdirin və bu fəaliyyətlərdə iştirak və maliyyələşmə baxımından müəllimlərinizə kömək edin.
- ▶ Məktəbinizdə müəllimlərin qarşılaşdığı DMK sahəsindəki problemləri nəzərdən keçirin, onlara dəstək verin və bu sahədə kompetensiyalarını artırma biləcək iş dairələrini təşkil etməyə təşviq edin.
- ▶ DMK ilə əlaqəli mövzuların mütəmadi olaraq məktəbinizdəki pedaqoji görüşlərin gündəliyinə daxil olduğundan əmin olun; nəticələri təhlil edin və ehtiyaclarınız və

müşahidələriniz barədə müvafiq müəllim hazırlığı müəssisələrinə, təhsil siyasəti hazırlayanlara və digər maraqlı tərəflərə bildirin.

- ▶ Məktəbdə müəllim hazırlığı (həm məktəbdənkənar, həm də məktəb bazasında) və müəllimlərinizin məktəbinizdə peşəkar inkişafı üçün imkanlarınızı artırmaq məqsədilə əlinizdən gələni edin.

Tədris edən müəllimlərə

- ▶ İşinizdə rastlaşdığınız DMK ilə əlaqəli problemləri nəzərdən keçirin və məktəbinizdə və ya ölkənizdə müəllim hazırlığı sistemində müvafiq kurslar, seminarlar, işdə təlim və digər fəaliyyət təklifləri ilə tanış olun.
- ▶ Məktəbinizdəki müəllimlərin (və ya qonşu məktəblərdə müəyyən bir fənn sahəsinin müəllimləri və s.) qarşılaşdığı DMK sahəsindəki çətinliklərə nəzər salın və bu sahədə kompetensiyalarınızı artırma biləcək birgə tədris dairələri təşkil etməyə çalışın.
- ▶ Pedaqoji işinizlə paralel olaraq fəaliyyət tədqiqatları layihələrinə təşəbbüs göstərin; mümkün olduqda bu cür layihələrlə müəllim hazırlığı üzrə müəssisələrə qoşulun.
- ▶ Müvafiq yay məktəblərində, gənclər düşərgələrində, seminarlarda və s. müəllim kimi iştirak etmək kimi müxtəlif qeyri-rəsmi fəaliyyətlərdə DMK sahəsində kompetensiyalarınızı artırmaq üçün hansı variantların mövcud olduğunu bilin.

Pedaqoji təhsil alan tələbələrə

- ▶ Demokratiya mədəniyyəti kompetensiyalarınızı artırmaq üçün hansı proqramın təhsil proqramınıza daxil edildiyini öyrənin; imzalanma müddətlərinə xüsusi diqqət yetirin.
- ▶ DMK-nı yaxşılaşdırmağın hansı variantlarının Avropa Birliyinin Erasmus + proqramı kimi mübadilə proqramlarında iştirak etməyinizə imkan verəcəyini öyrənin.
- ▶ Müvafiq yay məktəbləri, gənclər düşərgələri, seminarlar və s. kimi müxtəlif qeyri-rəsmi fəaliyyətlərdə (QHT-lər tərəfindən təşkil olunanlar da) DMK-nın yaxşılaşdırılması üçün hansı variantların mövcud olduğunu öyrənin.

Əlavə məlumatlar:

www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/Konferenca_SE/Konferenca_SE_MED_23_5.pdf

[www.integration.ie/website/omi/omiwebv6.nsf/page/AXBN-83LDQ49582916-en/\\$File/Key%20competences%20for%20diversity.pdf](http://www.integration.ie/website/omi/omiwebv6.nsf/page/AXBN-83LDQ49582916-en/$File/Key%20competences%20for%20diversity.pdf)

www.storiairreer.it/sites/default/files/norme/2000%2007%2019%20Duerr.pdf

http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/school/doc/teachercomp_en.pdf

<https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b347bf7d-1db1-11e7-aeb3-01aa75ed71a1/language-en>

www.oecd.org/pisa/aboutpisa/Globalcompetency-for-an-inclusive-world.pdf

[www.jsse.org/http://www.jsse.org/index.php/jsse/article/view/994](http://www.jsse.org/index.php/jsse/article/view/994)

www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/Publications/Education_brochure.pdf

www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/Konferenca_SE/Konferenca_SE_MED_23_4.pdf

5-ci fəsil

DMK və bütün məktəb yanaşması

Məzmunun xülasəsi

- ▶ Bu fəsil kimlər üçündür?
- ▶ Məqsəd və ümumi baxış
- ▶ Ümumi məktəb yanaşmasının əlavə dəyəri
- ▶ Əsas anlayışlar
- ▶ Təcrübədə öyrənənlərdə DMK-nı inkişaf etdirmək üçün ümumi məktəb yanaşmasını necə tətbiq etmək olar?
- ▶ Gələcək üçün nəticələr
- ▶ Resurslar

Bu fəsil kimlər üçündür?

Bu fəsildə ilk növbədə məktəblərin bütün maraqlı tərəfləri - məktəb rəhbərləri, müəllimlər, digər məktəb işçiləri, şagirdlər, valideynlər və yerli təhsil orqanları, QHT, valideyn birlikləri, məktəb idarəetməsi və s. üçün nəzərdə tutulub. Ümumi məktəb yanaşmasına konkret olaraq diqqət yetirilsə də, bu fəslin çox hissəsi tam institusional yanaşma yolu ilə ali təhsil müəssisələri üçün də aktualdır.

Məqsəd və ümumi baxış

Fəsildə məktəb üçün demokratiya mədəniyyətinin inkişafında tam məktəb yanaşmasının əlavə dəyəri və demokratiya mədəniyyətində səmərəli iştirak etmək və mədəni baxımdan müxtəlif insanlarla birlikdə dinc yaşamaq üçün öyrənilməsi lazım olan kompetensiyalar araşdırılır.

Demokratik dəyərlər və insan hüquqları prinsiplərini tədris və təlimə, idarəetməyə və məktəbin ümumi atmosferinə inteqrasiya edən məktəbəqədər yanaşmaların gənc şagirdlərin demokratik təcrübə, inkişaf və təcrübə işinə əhəmiyyətli töhfə verdiyini sübut edən kifayət qədər dəlil var.

Bu fəsildə ümumi məktəb yanaşmasına töhfə verən əsas anlayışlar araşdırılır: tədris və öyrənmə, məktəb idarəçiliyi və mədəniyyət, icma ilə əməkdaşlıq. DMK modelində olan kompetensiyalar qruplarının hər üç sahədə necə meydana gələ biləcəyinə dair bəzi nümunələr verir və şagirdlərdə demokratiya mədəniyyəti, demokratik məktəb üçün demokratiya mədəniyyəti kompetensiyalarının inkişafına ümumi məktəb yanaşmasının tətbiq olunmasının mümkün faydalarına baxılır.

Ümumi məktəb yanaşmasının əlavə dəyəri

Demokratik məktəb mədəniyyətini və şagirdlərdə DMK-nı inkişaf etdirmək üçün ümumi məktəb yanaşmasını qəbul etməyin əlavə dəyəri nədir? DMK öyrənlər, eyni zamanda məktəblər və bütövlükdə cəmiyyət üçün vacibdir. Demokratiya mədəniyyətində təsirli bir şəkildə iştirak etmək və mədəni baxımdan müxtəlif demokratik cəmiyyətlərdə başqaları ilə birlikdə sülh içində yaşamaq üçün vətəndaşlar demokratik prinsipləri tanımağı və tətbiq etməyi bacarmalıdır. Bu prinsiplər Avropa Şurasının Demokratik Vətəndaşlıq və İnsan Hüquqları Təhsili üzrə Xartiyasında rəsmi şəkildə müəyyən edilmişdir.

Demokratiya və insan haqları cəmiyyətdə gündəlik həyatda reallığa çevrilmək üçün məktəblərdə gündəlik həyatda bir reallığa çevrilməlidir. Məktəblər, gənclərin tez-tez ailədən kənarında ilk fürsətlərini əldə etdikləri yerlərdir ki, onlar fəal cəmiyyətlərdə birlikdə yaşamaq üçün lazım olan demokratik kompetensiyaları inkişaf etdirir və tətbiq edirlər.

Demokratiya və insan haqlarının məktəblərin gündəlik həyatında reallığa çevrilməsi təkcə sinif müəllimliyi məsələsi deyil. Bu, məktəb həyatının bütün sahələrinin bir funksiyasıdır. Məsələn, ortaq qərar vermək və məktəb idarəçiliyində iştirak etmək, bütün məktəb işçilərinə və xüsusilə gənclərə demokratik və iştirakçı proseslər haqqında praktiki biliklər əldə etməyə və inamı inkişaf etdirməyə kömək edir. Bu, onları özlərinə məxsus demokratik kompetensiyaları artıraraq inamla həyata keçirməyə təşviq edir.

DMK-ya məktəb yanaşması məktəb həyatının bütün aspektlərini - kurikulumlar, tədris metodları və mənbələri, liderlik və qərar qəbul etmə strukturları və prosesləri, siyasət və davranış qaydaları, işçi heyəti və işçi-şagird münasibətləri, məktəbdənkənar fəaliyyətlər və məktəblə əlaqələri təmin edir. İcma - demokratik və insan hüquqları prinsiplərini əks etdirir. Öz növbəsində, bu prinsiplərin sülh yolu ilə araşdırılacağı, təcrübəli və hətta etiraz edilə biləcəyi təhlükəsiz bir təhsil mühiti yarada bilər.

Bütün məktəbi müsbət və təhlükəsiz tədris mühiti yaratmağa cəlb etmək, şagird nailiyyətlərinə müsbət təsir göstərə və hətta onların həyat məmnuniyyətlərini artırmağa bilər. Məktəb icmasının bir hissəsini hiss edən, valideynləri və müəllimləri ilə yaxşı münasibətlər quran şagirdlər daha yaxşı akademik fəaliyyət göstərir və həyatlarından daha razıdırlar.

Əsas anlayışlar

Ümumi məktəb yanaşması bütün maraqlı tərəflərin bir məktəbdə fəal iştirakını və öhdəliyini nəzərdə tutur. Məktəb rəhbərliyinin, müəllimlərin, şagirdlərin və valideynlərin, eləcə də yerli icma üzvlərinin məktəb həyatında birgə səyləri və əməkdaşlığı vacibdir.

Məktəb həyatının çox cəhətləri var. Ən azı üç əsas sahəni məktəbdə demokratiya mədəniyyətini və şagirdlərdə DMK-nı inkişaf etdirmək üçün məktəb yanaşmasının bir hissəsi kimi qəbul etmək lazımdır: tədris və öyrənmə, məktəb idarəetməsi və mədəniyyət, cəmiyyətlə əməkdaşlıq.

Bu üç sahə tamamilə bir-birindən ayrılmır, üst-üstə düşür, yəni bir ərazidəki hərəkətlər digərlərinə təsir edəcəkdir. Ancaq yadda saxlamaq lazımdır ki, demokratik fəaliyyət göstərən bir məktəb yaratmaq və bununla da demokratiya və insan hüquqları prinsiplərini bütün sahələrə inteqrasiya etmək tədricən gedən bir prosesdir və vaxt aparacaqdır.

Eləcə də, DMK-nın fərdi olaraq verilməsinin mümkün olmadığını nəzərə almaq lazımdır. Bacarıqlı davranış, ehtimal ki, konkret situasiyalar tərəfindən təqdim olunan xüsusi tələblərə cavab olaraq kompetensiya qruplarının çevik istifadəsi nəticəsində yaranacaqdır. Aşağıdakı qutularda göstəriləni kimi bu hər üç sahə üçün uyğundur.

Tədris və öyrənmə

Məktəbin rəsmi proqramı, tədris planı və dərsi planlaşdırması, tədris və təlim metodologiyası və məktəbdənkənar fəaliyyətlər, demokratiya və insan hüquqları haqqında rəsmi səviyyədə məlumat əldə etmək imkanı yaradır.

Tədris planında DMK məktəbin akademik proqramına daxil edilə bilər:

- ▶ yeni bir mövzu və ya kurs şəklində; Müxtəlif tədris planları üzrə fənlərə;
- ▶ bütün və ya bəzi kurikulum mövzularına daxil edilmiş bir məktəbdənkənar mövzu kimi.

Əlavə məlumat üçün kurikulum haqqında fəsil 1-ə baxın.

Tədris və öyrənmə metodologiyaları və öyrənmə mühitləri, xüsusən də sinifdə fəaliyyət göstərən demokratiya və insan hüquqlarını yaşamaqla öyrənmələrə öyrənmə imkanları verməklə, şagirdlərdə DMK-nın inkişafına böyük təsir göstərir. Bunu etmək olar:

- ▶ Şagirdlərin fikirlərinin mübahisəli olmasına baxmayaraq, bütün sinif üzvlərinə təcrübələrini bölüşməyə, öz fikirlərini ifadə etməyə imkan verən açıq, iştirakçı və hörmətli bir sinif mühiti yaratmaqla şagirdlərin fikirlərini açıq şəkildə müzakirə edə biləcəkləri sinif otağının təmin edilməsi.
- ▶ tələbələrin öz öyrənmələrində iştirak etmələri üçün imkanlar yaratmaq, məs. həmyaşdqların qiymətləndirməsi, tələbələrin yaratdığı suallar və ya birgə tədqiqatlar vasitəsilə;
- ▶ qrup və komanda işinin müxtəlif formalarından istifadə etməklə tədris planı boyunca birgə öyrənmə formalarını asanlaşdırmaq. Cütlüklərlə iş, kiçik və böyük qrup işləri;
- ▶ müəllimlərin tədris proqramı daxilində DMK-ların birgə işləməsinin yollarının tapılması, təcrübələrinin tədrisdə bərabərlik və bərabər çıxış əldə etməsini asanlaşdıran və ya maneə törətdiyi düşüncülən, DMK-ya daxil olmağa dair yanaşmaların inkişaf etdirilməsi üçün fəaliyyət araşdırmaları ilə məşğul olanların tədris və qiymətləndirmə təcrübələri;
- ▶ Təcrübələrin tələbələrin özləri üçün vacib olan məsələlərə yönəldildiyi layihələr vasitəsilə müsbət yüksək keyfiyyətli iştirak təcrübəsi əldə etmələri üçün imkanlar yaratmaq;
- ▶ tələbələrə alternativ məsələləri dərk etmək və araşdırmaq, digərləri ilə alternativ perspektivləri nəzərdən keçirmək və müzakirə etmək, qrup və institusional qərarlar qəbul etməkdə dəyişiklik etmək məqsədi daşıyan fəaliyyətlərdə iştirak etmək imkanı verməyə aid olan məsələlər.

Əlavə məlumat üçün pedaqogika üzrə fəsil 2-yə baxın.

Dərşdənəknər fəaliyyətlər demokratik kompetensiyaların inkişaf etdirilməsi və tətbiqi, məktəb və cəmiyyət məsələlərində fəal iştirak etmək üçün vacib bir sahədir. Məsələn:

- ▶ Demokratik vətəndaşlıq və insan hüquqları üçün təhsil aspekti üzrə bütün məktəb və ya məktəbli fəaliyyət planını hazırlamaq və həyata keçirmək, məs. yardım proqramı və ya icmadakı iqtisadi şəraitin öyrənilməsi;
- ▶ demokratik vətəndaşlıq və insan hüquqları üçün təhsillə əlaqəli dərşdənəknər qruplar, fəaliyyətlər və ya layihələr təşkil etmək. (müzakirə qrupu, debat cəmiyyəti və ya gənc vətəndaşların fəaliyyət qrupu)

Demokratik tədris və təlim təcrübələri sayəsində kompetensiyalar qrupları meydana çıxı bilər. Məsələn, həssas və ya mübahisəli bir mövzuda söhbət etibarlı bir mühitdə aparılmış və bütün mübahisələri, perspektivləri səsləndirərək, mövqe tutmağa təşviq edərək bu şəkildə ola bilər:

- Öz effektivliyi və empatiyasının inkişafına dəstək olmaq;
- analitik və tənqidi düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək;
- qeyri-müəyyənliyə dözümlülüyü inkişaf etdirmək;
- demokratiyanın və ədalətin qiymətləndirilməsinə töhfə vermək;
- müzakirə olunan mövzunun bilik və tənqidi anlayışını gücləndirmək.

Məktəb idarəçiliyi və mədəniyyət

Bir məktəbin təşkilati mədəniyyəti məktəb icmasındakı insanlara, məktəbin idarə olunması və təşkil olunmasında - liderliyə, gələcək baxışına, idarəetmə sisteminə və qərar qəbuletmə proseslərinə, tələbə iştirakına və ümumi iş atmosferinə yanaşma yolu ilə bir rol oynamağa kömək edə bilər. Məktəb idarəçiliyinə demokratik yanaşma məktəbə açıq və inamlı bir mədəniyyət yaratmağa və üzvləri arasında münasibətləri yaxşılaşdırmağa kömək edir.

Təhlükəsiz və qonaqpərvər, kollektiv və işçi heyəti arasında münasibətlərin müsbət olduğu, hər kəsin rol oynayacağı və insan hüquqlarına hörmət ediləcək inklüziv məktəb etikası DMK-nın inkişafına daha yaxşı kömək edəcəkdir. Bu məqsədlə məktəb rəhbərliyi, müəllimlər, valideynlər, şagirdlər və digər maraqlı tərəflər məktəb idarəçiliyi və ətraf mühitin, o cümlədən idarəetmə və qərar qəbuletmə yanaşması, məktəb siyasəti, qaydaları və prosedurları, şagirdlərin iştirakı və ümumi məktəb mühitinin daha demokratik olması üçün səylərini birləşdirə bilər. Bu səylər aşağıda təklif olunduğu kimi konkret hərəkətləri də əhatə edə bilər.

Liderlik və məktəb rəhbərliyi (məktəb planlaşdırması, qiymətləndirmə və inkişaf daxil olmaqla)

- ▶ İnsan hüquqlarına hörmət, demokratik prinsiplər, bərabər rəftar, qərarın qəbul olunmasında iştirak və məsuliyyətli insanlara hörmətlə yanaşılan liderlik tərzini inkişaf etdirin.
- ▶ Ümumi məktəb mühiti, demokratik vətəndaşlıq və insan hüquqlarına hörmət təşviq etmək imkanlarının nəzərdən keçirilməsində bütün maraqlı tərəflərin iştirakını təmin edin - proqram ardıcılığı, məktəbdənkənar fəaliyyətlər və məktəb idarəetməsi, məsələn, iclaslar, müşahidələr, tələbə nümayəndələri ilə əlaqə, ümumi məktəb sorğuları, valideynlər və cəmiyyət fəalları rəyləri və s.

Qərarvermə

- ▶ Müəllimlər, tələbələr və valideynlər üçün gündəliyi müəyyənləşdirmək, məsələn, məktəb idarəetməsində və işçi partiyalarda, hədəf qruplarında və ya məsləhətləşmələrdə təmsil etmək kimi siyasi qərarların qəbulunda iştirak etmək səlahiyyətlərinin daxil olduğu inklüziv və iştirakçı qərar qəbuletmə strukturları və prosedurları yaratmaq.

Siyasətlər, qaydalar və prosedurlar

- ▶ Demokratik vətəndaşlıq və insan hüquqlarının dəyərlərini və prinsiplərini, o cümlədən bərabərlik və cinsi oriyentasiya və xüsusi müdaxilələr, məsələn zorakılıq əleyhinə proqramlar kimi ümumi siyasətləri əks etdirmək üçün məktəb siyasətləri hazırlayın və yenidən nəzərdən keçirin.
- ▶ Etnik mənsubiyətindən, mədəni kimliyindən, həyat tərzindən və inancından asılı olmayaraq bütün tələbələr, müəllimlər və digər heyət üzvləri üçün bərabər rəftar və imkanlar təmin edən məktəbdə iş qaydalarını tətbiq etmək; münaqişə və mübahisələrin dinc və birgə həlli üçün prosedurlar yaratmaq.

Öyrənənlərin iştirakı

- ▶ Şagirdlərin həm məktəblə əlaqəli, həm də daha geniş məsələlərlə əlaqədar öz fikirlərini ifadə etmələri, məktəbdə və cəmiyyətdə, məsələn, sinif müzakirəsi, tələbə məclisləri, sorğular, qutular, işçi partiyalarda, siyasət qruplarında təmsilçilik, məktəb məclislərində və debat klublarında təqdimatlar və təkliflər yolu ilə qərarların verilməsində iştirak etmək imkanlarını inkişaf etdirin.
- ▶ Şagirdlərin cəlb etdikləri iştirakçı yanaşmaların həqiqi olduğundan əmin olun, iştirak etmək səlahiyyəti icra etmək və yalançı iştirak anlayışından yayınmaq üçün iştirak şərtlərini və məhdudiyyətlərini aydınlaşdırmaqla məsuliyyəti öz üzərinə götürmək deməkdir.

Tələbə iştirakı və inklüziv qərar qəbulətmə formaları DMK-nın inkişafına böyük təsir göstərir, çünki təcrübəyə əsaslanan öyrənmə üçün imkan yaradır. Məktəb həyatının bu ölçüsü daxil olmaqla bir neçə kompetensiya qruplarının inkişafına kömək edir:

- Vətəndaş düşüncəsi, məsuliyyət və özünəinam
- Analitik və tənqidi düşünmə bacarıqları və ünsiyyət bacarıqları
- Siyasətin bilik və tənqidi anlayışı (qərar qəbulətmə mexanizmləri)
- Demokratiyanı və ədaləti qiymətləndirmək.

Cəmiyyətlə əməkdaşlıq

Məktəbin daha geniş bir cəmiyyətlə əlaqəsi - valideynlər, hakimiyyət orqanları, QHT-lər, universitetlər, müəssisələr, media, səhiyyə işçiləri və digər məktəblər təhsil müəssisəsində demokratiya mədəniyyətinin inkişafına kömək edə bilər. Məsələn, QHT-lərlə tərəfdaş olan məktəblər, təlim imkanlarının artırılması, mütəxəssislərin səfəri və layihəyə dəstək kimi fəaliyyətlərdən faydalana bilər. İcma ilə sıx əlaqə məktəblərə müvafiq icma problemlərini həll etməyə də kömək edə bilər. Məktəblər cəmiyyətlə bir çox istiqamətdə əməkdaşlıq edə bilərlər.

Valideynlər və cəmiyyətin iştirakı

- ▶ Valideynləri və ya icma üzvlərini demokratik vətəndaşlıq və insan hüquqları təhsili ilə əlaqəli təcrübə ilə könüllü əsaslarla, məsələn hüquqşünaslar, səhiyyə işçiləri, siyasətçilər və ya xeyriyyə işçiləri olaraq öyrətməyə və öyrənməyə töhfə verməyə təşviq edin.
- ▶ Məsələn, şəxsi təhlükəsizlik, gənclər arasında cinayətlər, yaşlı və ya həssas vətəndaşlar və s. kimi icma problemlərini və ya çətinliklərini həll etmək üçün yaradılan tələbə layihələrini asanlaşdırın,

Məktəblərarası əməkdaşlıq

- ▶ Resurs və təcrübə mübadiləsi üçün məktəblər şəbəkəsi yaradın və ya qoşulun.
- ▶ Mədəni və ya dini cəhətdən homogen məktəblər olduqda, şagirdlərin mənəvi qarşılıqlı əlaqələri və digər etnik mənşəli və dinlərdən olan şagirdlərlə təması üçün digər məktəblərlə əməkdaşlıq və təlim əlaqələri qurun.

- ▶ Sosial, mədəni və qlobal problemləri müxtəlif milli və mədəni baxımdan müzakirə etmək və ya şagirdləri qarşılıqlı maraqlandıran mövzularda birlikdə hərəkət etmək üçün digər ölkələrin məktəblərindəki şagirdlərlə onlayn dialoqa kömək edin.

İcma institutları ilə tərəfdaşlıq

- ▶ Məktəbdə və xaricində demokratik vətəndaşlıq və insan hüquqları üçün təhsil proqramının aspektlərini inkişaf etdirmək üçün, məsələn, QHT-lər, gənclər təşkilatları, ali təhsil müəssisələri və s. ilə tərəfdaşlığı inkişaf etdirin.
- ▶ Tələbələri gəncləri təmsil edən rəsmi idarəetmə strukturlarında, məsələn gənclər şuraları və ya yerli bələdiyyələrdə iştiraka və gənclərin aktiv vətəndaşlıq, siyasi iştiraklarını artırmaq üçün yerli hakimiyyət orqanları ilə tərəfdaşlıq əlaqələrini inkişaf etdirməyə və yerli hakimiyyət orqanlarını tələbələrin həyatına aid olan vətəndaş məsələlərinə dair fikirlərini fəal şəkildə araşdırmağa təşviq edin.
- ▶ Yerli icmada dini və etiqad təşkilatları ilə tərəfdaşlıq əlaqələrini inkişaf etdirmək, tələbələrin dini qurumlara və ibadət yerlərini ziyarət etmələrini və dini icma üzvlərinin məktəbə gəlmələrini asanlaşdırmaq.
- ▶ İnsan hüquqlarını təbliğ edən qruplar ilə fəaliyyət üçün tərəfdaşlığı inkişaf etdirin (məs. LGBT, irqçilik, qadın hüquqları, uşaq hüquqları və tələbələrin maraqlandıqları digər məsələlər ilə bağlı).

Daha geniş icma ilə əlaqəli fəaliyyətlər və proqramlar xüsusilə yeni biliklərə və tənqidi anlayışa nail olmaq, eyni zamanda bacarıq və yanaşmaların təcrübə əsaslı inkişafını birləşdirən kompetensiya qruplarının inkişafına daha yaxşı uyğun gəlir. Tanımadığı insanlar və hadisələrlə qarşılaşma, özünü əks etdirmək və münasibətləri düzəltmək üçün bir şansıdır. Məsələn, icma problemlərini və ya çətinliklərini həll etmək üçün hazırlanan şagird layihələri aşağıdakılar ola bilər:

- Vətəndaş düşüncəsinə, məsuliyyətə və özünəinamə töhfə vermək;
- Empatiyanı gücləndirmək;
- Çeviklik və uyğunlaşma, eləcə də əməkdaşlıq bacarıqlarını inkişaf etdirmək;
- Özünün, mədəniyyətin, cəmiyyətin və ətraf mühitin bilik və tənqidi anlayışını inkişaf etdirmək.

Aşağıda şagirdlərdə, məktəblərdə və icmalarda DMK-nı inkişaf etdirmək üçün ümumi məktəb yanaşmasının tətbiq olunmasının mümkün faydalarına dair bəzi nümunələr verilmişdir.

Fərdi şəxslər

- ▶ Tələbələr arasında empatiyanın artması.
- ▶ Tələbələr arasında, tələbələr və müəllimlər arasında və s. inkişaf etmiş əməkdaşlıq.
- ▶ Tələbələr bir-birini daha çox dinləyirlər.
- ▶ Daha güclü məsuliyyət hissi (öz təhsili və məktəb mühiti üçün).
- ▶ Vətəndaş təfəkkürünün artması (tələbələr cəmiyyət məsələlərinə daha güclü maraq göstərir).
- ▶ Şagirdlər bir-birlərinə və müəllimlərinə daha çox hörmət göstəyirlər.

Məktəblər / sinif otağı

- ▶ Müəllimlər demokratik vətəndaşlıq və insan hüquqları təhsilini tətbiq etməkdə daha inamlı hiss edirlər.
- ▶ Demokratik vətəndaşlıq və insan hüquqları təhsili komponentlərini özündə cəmləşdirən siniflər tədris və öyrənmə üçün interaktiv metodologiyadan daha çox istifadə edirlər.
- ▶ Açıqlığa və inama əsaslanan məktəblərdə daha müsbət təhsil mühiti olur
- ▶ Tələbələr və müəllimlər, müəllimlər və müəllimlər, məktəb rəhbərliyi və işçilər arasında, müəllimlər və valideynlər arasında da əməkdaşlıq yaxşılaşdırılmışdır.

İcma

- ▶ QHT-lər və yerli hakimiyyət orqanları ilə tərəfdaşlıq, nəticədə tələbələrin demokratiyanın praktikada necə işlədiyini öyrənmələri üçün imkan yaradır.
- ▶ Yerli icmalardakı fəallarla tərəfdaşlıq, demokratiya və insan haqlarına əsaslanan təşəbbüsləri həyata keçirərkən müəllimlər və ekspert dəstəyi üçün daha çox təlim imkanları ilə nəticələnir.

Təcrübədə şagirdlərdə DMK-nı inkişaf etdirmək üçün ümumi məktəb yanaşmasını necə tətbiq etmək olar?

Əməliyyat səviyyəsində DMK-ya məktəb yanaşmasının tətbiqi diqqəti sırf şəxsi kompetensiyaların inkişafından demokratik kompetensiya qruplarının öyrənilə və tətbiq oluna biləcəyi demokratik təlim mühitinin qurulmasına yönəldir.

Bu baxımdan, DMK və məktəb yanaşması, məktəb həyatının tədris və öyrənmə, məktəb idarəçiliyi və mədəniyyəti, əməkdaşlıq kimi əsas sahələri nəzərə alaraq daha demokratik olmağa dair dəyərli inkişaf perspektivini təmin edir. Bu yolla, demokratik bir məktəb mədəniyyətinin və şagirdlərdə DMK-nın inkişafı məktəb missiyasına çevrilir.

Məktəbdə tam məktəb yanaşmasının bir çox yolu var. Aşağıda bəzi əsas prinsiplər və tətbiqi mümkün olan beş mərhələ verilmişdir.

Əsas prinsiplər

- ▶ *Yerli kontekstə və yerli iş üsullarına hörmət edin.* Bir cəmiyyətə demokratiya mədəniyyəti kənardan tətbiq edilə bilməz, ancaq vətəndaş məktəbləri tərəfindən qurulmalıdır.
- ▶ *Vəziyyətin qiymətləndirilməsinə əsaslanan problemlərə öz həllərini inkişaf etdirmək üçün bütün maraqlı tərəflərə səlahiyyət vermək.* Fərqli qurumlar və ölkələrdəki şəxslərin üzləşdikləri problemlərin heç bir ümumi həlli yoxdur. Məktəbdəki mövcud vəziyyəti, o cümlədən onun ehtiyaclarını və imkanlarını qiymətləndirməklə əsas maraqlı tərəflər xüsusi çətinliklər barədə daha yaxşı məlumat əldə edir və özlərinə uyğun hərəkətləri inkişaf etdirmək səlahiyyətinə malikdirlər. Bu da öz növbəsində mülkiyyət hissini və dəyişiklik üçün motivasiyanı artırır.
- ▶ *Bütün maraqlı tərəflərin iştirakı ilə öyrənməyə həvəsləndirmək.* Demokratik kompetensiyalar ən yaxşı şəkildə gündəlik təcrübə, o cümlədən qərar vermək prosesində iştirak, hörmətli və bərabər münasibətlər və demokratik tədris və

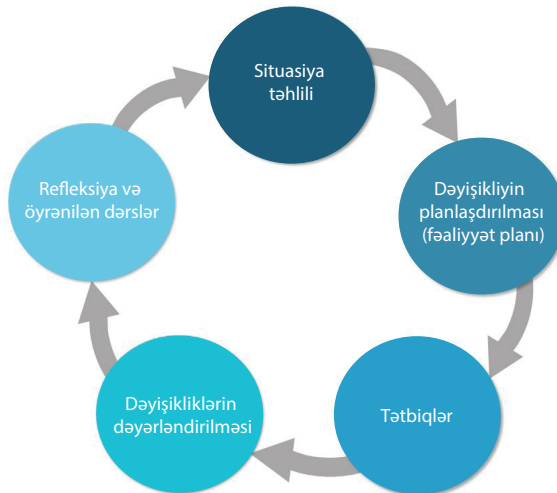
təlim metodları ilə inkişaf etdirilir. Bu, şagirdlər, müəllimlər, məktəb rəhbərləri və valideynlərdən tutmuş yerli hakimiyyət orqanlarına və digər icma subyektlərinə qədər bütün maraqlı tərəflərin sadıq tərəfdaşlığını nəzərdə tutur ki, bu da demokratiya mədəniyyətini öyrənmək və təbliğ etmək baxımından bütünlükdə təhsil müəssisələrinə yaxınlaşmağın vacibliyini izah edir.

- ▶ *Potensialın gücləndirilməsinin məktəb planlaşdırma prosesinə inteqrasiyası.* Məktəb mədəniyyətində baş verən dəyişikliklər, bir məktəbin rəsmi planlaşdırma prosesində qurulduğu zaman daha davamlıdır.
- ▶ *Yerli layihələrin və təşəbbüslərin uzun müddətə dəstəklənməsi.* Məktəblərdə münasibətləri və təcrübələri dəyişdirmək və müqaviməti dəf etmək üçün həm vaxt, həm də səy tələb olunur. Sistem dəyişikliyinə birdəfəlik səylə nail olmaq mümkün deyil. Uzun müddətli dəstək maddi nəticələr və davamlı təsir üçün çox vacibdir.

Tətbiqin beş mərhələsi

Aşağıda demokratik məktəb mədəniyyətinin inkişafına və şagirdlərdə DMK-nın ümumi məktəb yanaşmasını tətbiq etməklə daha demokratik olmaq üçün bir məktəbin ata biləcəyi beş addım verilmişdir.

1. Demokratiya və insan haqları prinsiplərinin məktəb həyatına necə qoşulduğunu, o cümlədən güclü və zəif tərəflərini və bütün maraqlı tərəflərin iştirakı ilə (məsələn, bütün məktəb qiymətləndirmələri, SWOT təhlili) vəziyyətin təhlilini aparın.
2. Dəyişikliklərin potensial sahələrini müəyyənləşdirin və bu dəyişikliklərə nail olmaq üçün həyata keçirəcəyiniz konkret fəaliyyətlərlə (məsələn, gözlənilən öyrənmə nəticəsi kimi DMK) tədbirlər planı hazırlayın.
3. Məktəb icmasının cəlb etdiyi fəaliyyət planını həyata keçirin.
4. İnkişafı və işinin təsirini qiymətləndirin.
5. Öyrətdiyiniz dərsləri prosesdə iştirak edən bütün maraqlı tərəflərlə olduğu kimi digər məktəblərlə də bölüşün və bundan sonra da tədbirlər planlaşdırın.

Gələcək üçün nəticələr

Məktəbdəki bütün maraqlı tərəflərə, demokratik məktəb mədəniyyəti və şagirdlərdə DMK-nı inkişaf etdirmək üçün məktəb yanaşmasının əlavə dəyərini nəzərdən keçirmək tövsiyə olunur. Bir çox tədqiqat sübutları göstərir ki, şagirdlər demokratik və insan hüquqları dəyərləri və prinsiplərinin araşdırıla biləcəyi, başa düşüldüyü və yaşana biləcəyi təhlükəsiz bir təhsil mühiti ilə qarşılaşdıqda aşağıdakılar baş verir:

- ▶ vətəndaş biliklərinin daha yüksək səviyyədə olması;
- ▶ demokratik dəyərləri dəstəkləmək;
- ▶ öz hüquqları, habelə digər insanlar qarşısında məsuliyyətləri barədə bir anlayış inkişaf etdirmək;
- ▶ başqalarının hüquqlarına dəstək olmaq;
- ▶ yüksək səviyyəli tənqidi düşünmə və təfəkkür bacarıqlarını inkişaf etdirmək;
- ▶ müsbət və sosial məsuliyyətli şəxsiyyətləri inkişaf etdirmək;
- ▶ həmyaşıdları ilə dinləmə, hörmət və empatiyaya əsaslanan müsbət və əməkdaşlıq əlaqələrini inkişaf etdirmək;
- ▶ öz qərarlarına görə məsuliyyəti qəbul etmək;
- ▶ cəmiyyətdə inklüzivliyə və müxtəlifliyə müsbət münasibət formalaşdırmaq;
- ▶ siyasi və sosial məsələlərlə məşğul olmaq;
- ▶ dünyada ədalətsizliyə, bərabərsizliyə və yoxsulluğa qarşı çıxma biləcək vətəndaşlar kimi özlərini güclü hiss etmək;
- ▶ gələcəkdə demokratik fəaliyyətlə məşğul olmaq.

Sonda, demokratik məktəb mədəniyyəti və şagirdlərdə DMK-nı inkişaf etdirmək üçün məktəb yanaşmasının qəbul edilməsi, gənclərin bilikli, düşüncəli, məsuliyyətli, cəlb olunmuş və səlahiyyətli vətəndaş olmalarına dəstək olmaq üçün əhəmiyyətli potensiala malikdir.

Mənbələr

www.amnesty.org/en/documents/pol32/001/2012/en/

<https://rm.coe.int/democratic-governance-of-schools/16804915a4>

<https://rm.coe.int/16802f726a>

<https://rm.coe.int/16802f7271>

www.theewc.org/Content/Library/Research-Development/Project-documents-and-reports/Democracy-in-the-Making

www.theewc.org/Content/Library/COE-Steering-documents/Recommendations/Signposts-Policy-and-practice-for-teaching-about-religions-and-non-religious-world-views-in-intercultural-education

https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Publications:Citizenship_Education_in_Europe

www.theewc.org/content/download/1867/14664/file/External%20evaluation%20Regional%20Summer%20Academies.pdf

www.oecd.org/publications/education-policy-outlook-2015-9789264225442-en.htm

www.ohchr.org/Documents/Publications/CompendiumHRE.pdf

www.unicef.org.uk/rights-respecting-schools/wp-content/uploads/sites/4/2014/12/RRSA_Evaluation_Report.pdf

www.theewc.org/Content/Library/Research-Development/Literature/THE-EDC-HREWHOLE-SCHOOL-APPROACH-FOR-THE-PREVENTION-OF-DISCRIMINATION-ANDVIOLENCE-IN-SCHOOLS-AND-COMMUNITIES

www.unicef.org/publications/files/Child_Friendly_Schools_Manual_EN_040809.pdf

www.unicef.org/crc/files/UNICEF_CRE_Toolkit_FINAL_web_version170414.pdf

www.unicef.org.uk/rights-respecting-schools/

http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/study/2016/neset-education-tolerance-2016_en.pdf

<http://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/issue-14-march-2009>

6-cı fəsil

DMK və zorakı ekstremizm və terrorizmə aparən radikallaşmaya qarşı müqavimətin yaradılması

Məzmunun xülasəsi

- ▶ Bu fəsil kimlər üçündür?
- ▶ Məqsəd və ümumi baxış
- ▶ Çərçivə radikallaşmaya qarşı müqavimət yaratmaq məqsədilə nə üçün vacibdir?
- ▶ Radikallaşma, zorakı ekstremizm və terrorizm anlayışları
- ▶ Radikallaşma prosesində dəyişkənlik
- ▶ Radikallaşmaya səbəb ola biləcək şərtlər
- ▶ Radikallaşmaya qarşı müqavimət
- ▶ Çərçivənin radikallaşmaya qarşı müqavimət yaratmaq üçün aktuallığı
- ▶ Təcrübə - Bu hədəflərə necə çatmaq olar?
- ▶ Təvsiyələr
- ▶ Resurslar
- ▶ Əlavə oxu

Bu fəsil kimlər üçündür?

Bu fəsil ünvanlanır:

- ▶ demokratik idarəetmə, dövlət orqanları, sosial inteqrasiya, sosial birliklər, polis, təhlükəsizlik və təhsil üçün məsuliyyət daşıyan siyasi qərar qəbul edən şəxslər və siyasətçilərə;
- ▶ sosial inteqrasiya, sosial birliklər, tələbələrin rifahı və təhlükəsizliyi üçün məsuliyyət daşıyan müəllimlərə (məs: təhsil müəssisələrinin rəhbərləri və rəhbər işçilərə);
- ▶ təhsil işçilərinə;
- ▶ valideynlər, valideyn birlikləri və məktəb idarə heyətlərinə;
- ▶ zorakı ekstremizmin və terrorizmin qarşısının alınmasında iştirak edən polis, təhlükəsizlik xidmətinin üzvləri və digər dövlət iştirakçlarına.

Məsələləri qeyri-peşəkar oxucunun daha aydın başa düşməsi üçün bu fəsildə şiddətli ekstremizmə və terrorizmə aparan radikallaşmanı müzakirə edilməsində texniki dildən istifadə edilməsinin bu fəsildə qəsdən qarşısı alınmışdır.

Məqsəd və ümumi baxış

Bu fəsildə Demokratiya Mədəniyyəti Kompetensiyaları üçün İstinad Çərçivəsinin (bundan sonra Çərçivə) təhsildə şiddətli ekstremizmə və terrorizmə aparan radikallaşmanın qarşısının alınmasında əsas rol oynadığı izah olunur. Çərçivə, gənclərin DMK-nı təmin etmək üçün təhsildən istifadə edilməsini vurğulayır. Bu kompetensiyalar şəxslərin radikallaşmaya səbəb ola biləcək şərtlərə müqavimətini artırır və insanlığa xələl gətirən davranışa və zorakılığın münaqişələrin həlli vasitəsi kimi istifadəsinə qarşı müqavimət yaradır. Bundan əlavə, bu kompetensiyaların inkişaf etdirilməsi, inklüziv cəmiyyətə töhfə vermək və dəyişiklikləri zorakılıq yolu ilə deyil, dinc demokratik ifadə və fəaliyyət yolu ilə həyata keçirmək bacarığı yaradır.

Bu yanaşmanın uğurlu olması üçün dövlət qurumları, strukturlarının vətəndaşların narahatlığına cavab verməsini təmin etməli və müzakirə qanuni dialoq və sağlam demokratik fəaliyyət yolu ilə qanuniliyini gücləndirməlidirlər. Təcrid olunmuş əhali qrupları tərəfindən yaşanan əlverişsizlik, ayrışmışlıq və kənarlaşdırma problemlərinin daha geniş həlli üçün müşayiət olunan tədbirlər görülməlidir. Strategiyanın əsas xüsusiyyəti, demokratiya və insan haqlarının dayandığı bir cəmiyyətin yaradılmasıdır.

Bu fəslin irəli sürdüyü yanaşma radikalizmin şiddətli ekstremizm təşəbbüsünün qarşısını almağa yönəldilmişdir (radikallaşma başladıqdan sonra təhsili deradikallaşdırmaq üçün istifadə etmək əvəzinə). Başqa sözlə, Çərçivəyə əsaslanan yanaşma profilaktikdir (reaktiv deyil).

Bu fəsildə Avropa Şurası tərəfindən yayımlanan iki fəaliyyət planına toxunulur: Terrorizmə aparan Zorakı Ekstremizmə və Radikallaşmaya Qarşı Mübarizə üzrə Fəaliyyət Planı və Inklüziv Cəmiyyətlərin qurulması üzrə Fəaliyyət Planı.

Çərçivə radikallaşmaya qarşı müqavimət yaratmaq məqsədilə nə üçün vacibdir?

Çərçivə, radikallaşmaya səbəb ola biləcək şərtlərə davamlılıq yaratmaq üçün aktualdır, çünki Çərçivədə olan kompetensiyalar məhz gənclərin tələb etdiyi kompetensiyalardır:

- ▶ zorakı ekstremist və terrorçu əlaqələri, təbliğat və ritorikanı tənqidi təhlil etmək, qiymətləndirmək, etiraz etmək və rədd etmək;
- ▶ düşüncə tərzində həddindən artıq asanlaşdırılmış “onlar bizə qarşı”dan çəkinin, sosial və siyasi məsələlərin mürəkkəbliyini başa düşün və bu məsələlərin həmişə sadə cavablar və ya həll yolu ilə lazımı şəkildə həll edilə bilməyəcəyini qəbul etmək;
- ▶ təsəvvürlü şəkildə digər insanların inanclarını, dünyagörüşlərini başa düşün və qiymətləndirin, digər insanların perspektivlərindən baxdıqda etibarlı ola biləcəyini qəbul edin;
- ▶ zorakı olmayan demokratik vasitələrin vətəndaşların fikirlərini və düşüncələrini dinc şəkildə ifadə etmək, fikir ayrılıqlarını idarə etmək, siyasi və sosial səbəblərdən istifadə etmək üçün daha təsirli vasitə olduğunu başa düşmək və qiymətləndirmək;
- ▶ insan ləyaqətini, insan hüquqlarını, mədəni müxtəlifliyi, demokratiya, ədalət və qanunun aliliyini qiymətləndirmək.

Radikallaşma, zorakı ekstremizm və terrorizm anlayışları

Bu fəsilə istifadə olunan əsas terminlər (radikallaşma, ekstremizm, zorakı ekstremizm və terrorizm) mübahisəlidir, fərqli müəlliflər müxtəlif əsas anlayışları ifadə etmək üçün istifadə edirlər. Dörd termin cari fəsilə insan hüquqları və demokratiya anlayışları ilə əlaqələrini izah etmək üçün aşağıdakı xüsusi mənalarla istifadə olunur.

Radikallaşma nədir?

Radikal şəxs bir ictimai və ya siyasi sistemin əsaslı vəçoxdan dəyişməsinə və ya yenidən qurulmasını dəstəkləyən birisidir. Buna görə bu termin təcə dərin islahatlara nail olmaq üçün zorakılıq edənləri deyil, bunun üçün qanuni vədinc vasitələrdən istifadə etməyi təklif edənləri dəifadə edir. Ancaq bu fəsiləyalnız sosial və ya siyasi dəyişikliyə nail olmaq üçün şiddətli ekstremizmi və ya terrorizmi müdafiə edən və ya istifadə edən radikallardan danışırıq. Buna görə də bu fəsin məqsədləri üçün “radikallaşma”, fədin sosial və ya siyasi dəyişikliklər etmək üçün zorakı ekstremizmə və ya terrorizmə dəstək, təbliğat, yardım və ya istifadəyə doğru getdiyi proses kimi müəyyən edilir.

Ekstremizm nədir?

İnsan hüquqları baxımından “ekstremizm” termini cəmiyyətdəki əsas normalardan çox əhəmiyyətli dərəcədə yayınan, əsas cəmiyyətin fikirlərinə zidd olan və qeyri-ənənəvi inancları qəbul edən hər hansı bir mövqe kimi müəyyən edilə bilər. Bu, onun əldə etmək istədiyi məqsədlərə və ya bu məqsədlərə çatmağın tərəfdarı olduğu mənada işlənilir. Belə ki, ekstremist mövqe ilə əlaqəli davranış digər insanların insan hüquqlarını pozmur və ya xələl gətirmirsə və ya qeyri-demokratik sosial və ya siyasi dəyişikliklər

etməyi hədəfləmirsə, bu mövqeyə hörmət edilməlidir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına əsasən ekstremist mövqə tutan şəxslərin, hər kəs kimi, mövqeyi başqalarına nə qədər qeyri-adi və qəribə görünsə də, fikir, vicdan və din azadlığı, ifadə azadlığı və ayırı-seçkilikdən azad olmaq hüququ vardır.

Bununla yanaşı, ekstremist bir mövqə, başqalarının insan hüquq və azadlıqlarını pozduğu, təhdid etdiyi, qeyri-demokratik vasitələrdən istifadə etdiyi və ya qeyri-demokratik sosial və ya siyasi dəyişikliklər edildiyi hallarda belə bir mövqə tutanlara məhdudiyət qoyulması lazımdır. Bu məhdudiyətlər qanunla müəyyən edilmiş, demokratik cəmiyyət içərisində olan digər insanları qorumaq üçün lazım olan və bu ehtiyaca mütənəsib olan məhdudiyətlər olmalıdır.

Zorakı ekstremizm nədir?

“Zorakı ekstremizm” zorakılığı dəstəkləyən, müdafiə edən və ya istifadə edən bir ekstremist mövqedir. Zorakı ekstremizm mütləq şəffaf bir sosial və ya siyasi məqsəd daşımır. Məsələn, zorakılığın birbaşa məruz qaldığı müəyyən irqi, etnik, milli, dini və ya digər mədəni qrupun üzvlərinə nifrətini ifadə etmək üçün istifadə edilə bilər. Bununla birlikdə, bir çox zorakı ekstremistlərin şiddət istifadə edərək əldə etməyə çalışdıqları əsas sosial və ya siyasi bir məqsəd var.

Digər insanlara şiddət göstərmək ən dərin anti-demokratik hərəkət və başqalarının ləyaqət və hüquqlarının son dərəcə pozulmasıdır. Hər hansı bir demokratik cəmiyyətdə zorakı ekstremizmin qarşısı alınmalıdır.

Terrorizm nədir?

Terrorizm zorakı ekstremizmə nisbətən daha mürəkkəb bir hadisədir - bu, siyasi məqsədlərə çatmaq üçün terror yaratmaq məqsədi daşıyan xüsusi bir zorakı ekstremizmdir. “Terrorizm” termini, qanun və ya mənəvi məhdudiyət olmadan, zorakı hərəkət və ya zorakılıq təhdidi olaraq təyin oluna bilər ki, bu da əhalidə qorxu, narahatlıq və ya terrora ilham vermək üçün hazırlanmışdır. Terrorizmdə zorakılığın dərhal qurbanları təhdid əsaslı siyasi mesaj yaratmaq üçün hədəf əhali arasından ya təsadüfi, ya da məqsədli şəkildə seçilir. Bu mesaj öz auditoriyasını (istər hökumət, istər ictimaiyyət, istərsə də ictimaiyyətin bir hissəsi) manipulyasiya etmək, hədə-qorxu gəlmək, dağıtmaq, sabitləşdirmək, qütbləşdirmək, təhrik etmək və ya bu nəticəni əldə etmək ümidi ilə auditoriyanı qorxutmaq üçün hazırlanmışdır.

Bu illər ərzində terrorizm müxtəlif faktorlar, o cümlədən ayırı-ayrı iştirakçılardan, həmçinin sub-dövlət, dövlət, dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən və transmilli fəallar tərəfindən istifadə edilmişdir (dövlət terrorizmi fəth və əhalini təsir altına salmaq üçün müharibələrdə istifadə edilmişdir).

Zorakı ekstremizm və terrorizmin tətbiq olunduğu səbəblər

Şiddətli ekstremizm və terrorizm illər ərzində bir çox fərqli radikal səbəblərin axtarışında istifadə edilmişdir. Bunlar heç bir səbəblə unikal şəkildə əlaqələndirilmir və tarix boyu Avropa cəmiyyətlərində mövcud olmuş yeni hadisələr deyildir.

Bu fəsil davam edən konkret səbəbdən asılı olmayaraq, zorakı ekstremizmə və terrorizmə aparan radikallaşmaya aiddir.

Radikallaşma prosesindəki dəyişənlik

Radikallaşma prosesi ilə bağlı aparılan araşdırmalar, bütün radikallaşmış şəxslərin zorakı ekstremizmə və ya terrorizmə qarşı apardıqları ortaq yolun olmadığını ortaya qoydu. Şiddətli ekstremizmə və ya terrorizmə keçid edən bütün şəxslərin paylaşıdığı vahid psixoloji profil və demoqrafik xüsusiyyətlər toplusu yoxdur. Bunun əvəzinə, radikallaşmış şəxslər müxtəlif sosial mənzəli insanlardır, zorakı ekstremizmə və ya terrorizmə doğru irəliləmək üçün müxtəlif fərdi motivlərə sahibdirlər və ya onları zorakı ekstremizmə və ya terrorizmə sövq edən və ya çəkən müxtəlif vəziyyətlərə, şəraitlərə rast gəlirlər. Bundan əlavə, bir şəxsin radikallaşmaya səbəb ola biləcəyi eyni şərtlər toplusu radikallaşmayan bir çox digər şəxslərə də şamil edilə bilər.

Bundan əlavə, radikallaşma, zorakı səbəbə çevrilməkdə olan şiddətli ekstremizmə və ya terrorizmə tədricən, lakin getdikcə dərinləşən bağlılığın olduğu sadə bir xətti bir proses deyildir. Bunun əvəzinə bəzi insanlar gündəlik mühitdə qarşılaşdıqları xüsusi mühitlərdən və qarşılaşdıqları insanlardan asılı olaraq zorakı ekstremizmə daxil olan və çıxan daha mürəkkəb bir yola davam edirlər.

Bundan əlavə, nəticədə şiddətli ekstremist və ya terrorçu dünyagörüşünü qəbul edən bütün insanlar zorakılıq hərəkətlərini özləri kimi qəbul edə bilməzlər - zorakı ekstremist və ya terrorçu məqama çevrilənlər bunun əvəzinə müxtəlif səviyələrdə müxtəlif iştirak və ya bağlılıq nümayiş etdirə bilərlər. Bəziləri zorakılıq tətbiq etməyə hazır ola bilər, digərləri yalnız zorakılığın istifadəsinə yardım göstərməyə hazır ola bilər (məsələn, zorakılıq edənlərə pul və ya mal verməklə), bəziləri zorakılığın istifadəsini müdafiə edə bilər və ya zorakılıq fəaliyyətlərində iştirak etmək və ya kömək etmək üçün hazır ola bilər. Şiddətli ekstremist və terrorçu qruplar, bütün digər sosial qruplar kimi, adətən çox sayda daxili müxtəlifliyi ehtiva edir. Bu, zorakı ekstremistlərə və ya terrorçulara dəstəyin təmin edilməsi zorakılıq hərəkətləri ilə eyni mənəvi və hüquqi nəticələrə səbəb olacağını qeyd etmək vacibdir.

Radikallaşmaya səbəb ola biləcək şərtlər

Araşdırma radikallaşmaya səbəb ola biləcək bir çox şərtin olduğunu ortaya qoydu. Bu şərtlər iki əsas növə bölünə bilər: qabarıq şərtlər və imkan yaradan şərtlər. Aşağıdakı təsvirləri oxuyarkən, fərqli şəxslərin vəziyyətində müxtəlif şərtlər alt-qrupların fəaliyyət göstərdiyini, heç bir vahid şərtin radikallaşmaya səbəb olmayacağını nəzərə almalıyıq və şərtlərin böyük bir hissəsi tətbiq olunsa belə, xüsusən də bu şəxsin zorakı ekstremist və terror təbliğatına və ritorikasına davamlılığı təmin edən kompetensiyalara sahib olması halında bu hələ də davam edəcəkdir.

Şərtlərin aşağıdakı təsvirləri, bütün hallarda tədqiqat ədəbiyyatının sübutlarına əsaslanır. Bu müxtəlif şərtlər barədə daha çox məlumat əldə etmək istəyən oxucular, bu fəslin sonunda əlavə oxu bölməsində sadalanan mənbələrdən istifadə etməlidirlər.

Hazırlayan şərtlər

Radikallaşma fərdi, ictimai və siyasi arasında dəyişən bir və ya daha çox şərtəndən yaranır (lakin bu nümunələrin heç bir xüsusi əhəmiyyəti olmadığını unutmayın).

Problemlı ailə vəziyyəti

Bəzi hallarda fərdlər qarşılıqlı, məişət zorakılığı, valideynlərin narkotik maddədən asılılığı, valideyn əqli xəstəlikləri və ya təhqiramiz tərbiyə tarixçəsi olan ailələrdə tərbiyə olunurlar. Bu xüsusiyyətlərdən birinə sahib olan ailələrdən olan insanların inkişafı zamanı lazımi intellektual, emosional və davranış dəstəyi alması azdır - onlar zəif nəzarət, sərt və yalnız nizam-intizama məruz qalırlar. Bu qəbildən olan şəxslərin təhsildə uğursuzluğa məruz qalmaq ehtimalı daha yüksəkdir və onlar da qanunsuz davranışlar göstərilər, zorakılığa və təcavüzə hazır olduqlarını nümayiş etdirirlər.

Başqalarından və ya cəmiyyətdən uzaqlaşma

Valideynlərdən və ailənin digər üzvlərindən uzaqlaşmaq, həmyaşıdlarından uzaqlaşmaq, digər insanlardan təcrid etmə hissi yaşamaq, hər hansı bir sosial qrupa mənsub olmaq hissini olmaması və cəmiyyətdən uzaqlaşmaq hamısı emosional etibarsızlığa, həssaslığa və təklifə səbəb ola bilər. Sosial cərəyan edənlər radikallaşmaya meyilli ola bilərlər, çünki zorakı ekstremist qrupa üzv olmaq belə şəxslərin ehtiyac duya biləcəyi dostluq və yoldaşlıq əlaqələrini təmin edir.

Şəxsiyyətinizdəki çətinliklər

İnsanlar bəzən dağınıq, qarışıq, qeyri-sabit şəxsiyyətə malik olurlar, burada özlərini aydın və etibarlı hiss etməzlər və özlərini necə təsvir edəcəklərinə və ya necə təyin etdiklərinə, həyatlarının məqsədi nəyə və həqiqi maraqlarına nə olduğundan əmin deyillər. Bu kimi şəxsiyyət çətinlikləri, yetkinlik və erkən yetkinlik dövründə tez-tez rast gəlinir və özlərinə şübhə, etibarsızlıq və qeyri-sabitlik hissi ilə əlaqələndirilə bilər. Zorakı ekstremist və terror təşkilatları əminlik hissi təklif etdikləri və bu işdə şiddətli sədaqətə əsaslanan üzvlərinə güclü şəxsiyyət verə bildikləri üçün, şəxsiyyətləri ilə mübarizə aparan insanlar üçün cəlbedici gələ bilərlər.

Sadə düşüncə tərzı

İnsanların düşüncə və təfəkkür tərzində əhəmiyyətli dəyişikliklər var. Bəzi şəxslər çox sadə bir üslubdan istifadə edirlər. Bu şəxslər suallara birmənalı və dəqiq cavab verməkdən daha çox tək, müəyyən və aydın cavabları üstün tuturlar. Sosial qruplar haqqında düşünərkən həddindən çox asanlaşdırılmış "bizə qarşı" fikirlərindən istifadə edirlər və digər insanlar asanlıqla ya dost, ya da düşmən kimi görülürlər. Geniş bir ümumiləşdirmə aparır, istisnalar və alternativləri görməməzlikdən gəlir, rəqabətli fikirləri rədd edir və tez-tez düşüncə tərzini dəyişmək istəməzlər. Bu sadə düşüncə tərzı olan insanların qarşılıqlılaşmaya daha çox meyilli olduqları, qarşılıqlılaşmaların həlli üçün əməkdaşlıq və kompromislərdən daha az istifadə etdikləri, digər sosial qruplara mənsub insanlara qarşı mərhəmət göstərmədikləri və daha çox qəbul etdikləri təsbit edilib. Bu düşüncə tərzini nümayiş etdirən şəxslərin şiddətli ekstremizmə daha çox meyilli olduqları da müəyyən edilmişdir.

Müsbət rol modellərinin nümunə götürülməməsi və alternativ baxış nöqtələrinin olmaması

Bəzi insanlar böyüdükləri zaman müsbət rol modellərinə sahib deyillər, gündəlik mühitlərində yalnız məhdud sayda görüş və perspektivlərlə qarşılaşırlar, ailələrində

və ya məktəbdəki dəyərlər, yanaşmalar və ya sosial mövzularda təhlil, əks əlaqə və ya dialoqa məruz qalmırlar. Altruistik və hörmətli davranışları modelləşdirən, bilikli insanlarla əlaqə əldə edən, digər insanların və mətnlərin geniş fikirlərinə, düşüncələrinə və əksikliyinə məruz qalan digər insanlara məruz qalmaq, zorakı ekstremizmi düşünən insanları bu yolu tutmaqdan yayındıra bilər. Bu üstünlüklərə sahib olmayanlar, zorakı ekstremizmə keçidi daha çox edirlər.

İrqiçilik və ayrışeçkilik

Fərdin mənsub olduğu irqi, etnik və ya dini qrupun üzvləri davamlı olaraq irqçiliyə, ayrışeçkiliyə və düşmənçiliyə məruz qaldıqda və ya bir şəxs irqi, etnik və ya dini seçimi səbəbiylə tez-tez şəxsi təcavüz, zərər çəkmə və ya hücum halına gəldikdə, bunlar ola bilər. Bu şəxslər radikallaşmaya daha çox meyilli olur. İrqiçilik və ayrışeçkilik nəticəsində yaranan alçalma, kin və qəzəb hissləri, zorakı ekstremizmə keçid üçün əhəmiyyətli həvəsləndirici rolunu oynaya bilər.

Məhrumiyət və təcridolunma

İrqiçilik, ayrışeçkiliyin işsizliyə səbəb olması mümkündür. Bu da öz növbəsində iqtisadi məhrumiyət, məhdud sosial hərəkətilik, sosial-iqtisadi imkanlar, kənarlaşdırma və kənarlaşma ilə nəticələnə bilər. Bütün bu şərtlər fərdlərin radikallaşmasına gətirib çıxarda bilər. Məhdudiyət qoyulmuş sosial hərəkətilik və məhdud fürsətlər barədə təsəvvür, irqçilik və ayrışeçkilik olmadıqda, məsələn çoxluq qrupunun əlil üzvləri olduqda da yarana bilər.

İnsanlar öz mövqelərini başqalarının mövqeləri ilə müqayisə etdikdə ehtiyac duyduqları qədər daha az mənbəyə sahib olduqlarını və əsas cəmiyyətə çıxışları üçün maneələri, uğurlu və ya firavan gələcək üçün perspektivlərinin olmadığını dərk etdikdə, ədalətsizlik və qeyri-bərabərlik hissi məyusluq, inciklik və qəzəb də daxil olmaqla geniş bir sıra hisslər doğura bilər. Bu duyğular, xüsusən bir insanın şəxsi vəziyyətinin qanuni yollarla yaxşılaşdırıla bilmədiyinə inanırsa, radikallaşma prosesini stimullaşdırma bilər.

Şikayətlər və haqsızlıqlar

Radikallaşmaya təkan verə biləcək təkcə irqçilik, ayrışeçkilik, məhrumiyət və marginalıq deyil. Digər haqsızlıqlara qarşı məyusluq, hirs və qəzəb də prosesi stimullaşdırma bilər. Məsələn, polisə qarşı şikayətlər, mediaya qarşı şikayətlər və azlıqların problemlərinin qərəzli şəkildə işıqlandırılması, insan hüquqlarının pozulmasına qəzəb, ədavət, ölkənin xarici siyasətinə və xarici təcavüzə qarşı qəzəb və ya hətta nifrət, hökumətdə ikili standartların qəbulu siyasəti, hamısı ədalətsizliyə qarşı hərəkət etmək istəyi aşılaya bilər. Öz mədəniyyət qrupunun üzvlərinə qarşı edilən haqsızlıqlar barədə şikayətlər, həvəsləndirici amil kimi xüsusilə güclü ola bilər. Şəxslər ağır haqsızlıqlar hiss etdikdə və təqsirkarlara qarşı şikayətləndikdə, zorakı ekstremizmə keçid ehtimalı daha yüksəkdir.

Siyasətçilər və ənənəvi siyasətlə bağlı məyusluq

Hal-hazırda adi siyasi proseslərdən geniş yayılan narazılıqlar var və əsas siyasət tez-tez vətəndaşların gündəlik qayğılarından və həyatlarından uzaq olan elita tərəfindən idarə olunur. əgər əsas siyasətçilər vətəndaşların narahatlığına cavab vermədiyi kimi qəbul edilərsə və ya siyasətçilərin gördüyü hərəkətlərin bu narahatlıqları

mənali şəkildə həll etmək üçün yetərli olmadığına dair bir inanc varsa, o zaman siyasətçilərə inamsızlıq və siyasi sistemdən narazılıq yarana bilər. Bu, məyusluq və gücsüzlük hisslərinə, başqalarının saxladığı demokratik normaların rədd edilməsinə və zorakı ekstremizmi özündə cəmləşdirən biləcək alternativ fəaliyyət rejimlərinə əl atılmasına səbəb ola bilər.

Vətəndaş iştirakının demokratik formaları ilə bağlı məyusluq

Ayrı-ayrı insanlar vətəndaş iştirakının demokratik formaları ilə bağlı məyusluq hiss edə bilərlər. Məsələn, fikirlərini ifadə edə bilən institusional kanalların təsirsiz olduqlarını və dövlət siyasətinə heç bir mənali təsir göstərə bilməyəcəklərini hiss edə bilərlər. Adı siyasi hərəkətlərdə (məsələn, səs vermək, seçilmiş bir nümayəndəyə yazmaq) və ya alternativ dinc siyasi fəaliyyət formalarında (məsələn, etiraz aksiyalarında iştirak etmək, petisiyalara imza atmaqda) az əhəmiyyət kəsb etdiyini düşünən şəxs gücsüzlük hissi keçirə bilər. Belə bir şəraitdə, zorakı ekstremist qrupa üzv olmaq həmin şəxsə başqa yollarla əldə edilə bilməyən bir səlahiyyət verə bilər.

Əlverişli şərtlər

Bir şəxs bir və ya daha çox meylli şərt daxilində radikallaşmaya yönəlmiş şəxsi trayektoriya izləyirsə, şiddətli ekstremizmə və ya terrorizmə keçid həmin şəxs bir və ya daha çox əlverişli şəraitlə qarşılaşdıqda baş verə bilər. Bu şərtlər ümumiyyətlə şiddətdən istifadəni əsas götürən bir ideologiyaya məruz qalmağı əhatə edir.

Cəmiyyət və mənsubiyyət hissini təmin edən sosial qrup vasitəsilə zorakı ekstremist ideologiyaya məruz qalmaq

Həmfikir insanlarla əlaqə (ailə üzvləri, yerli icma və ya dini qrupun üzvləri və ya həssas bir marjinal qrupun üzvləri ola bilər) dostluq və həmrəylik hissi ilə təmin edə bilər. Zorakı bir ekstremist qrupla qurulan dostluq mənsubluq hissini təmin edə bilər və sosial kənarlaşmanın təsirini əvəzləyə bilər. Bu yolla radikallaşma yeni gələnlərin narahat, etibarsız, çaşqın hiss etdiyi dini yerlərdə, həbsxanalar və ya hakimiyət orqanlarına görünməyən digər "həssas yerlərdə" baş verə bilər. Bəzən qrup rəhbərləri və ya xarizmatik şəxslər qrupa yeni gələnlərin qarşılınmasında və cəlb olunmasında rol oynayırlar. Alternativ olaraq, qrupun bir neçə üzvü şəxsin erkən mərhələlərdə öhdəliyini qorumağa kömək edən, qrupa daxil olmalarını asanlaşdıran və qrupun zorakı ekstremist fikirləri və inancları ilə tanış edən rol modeli kimi hərəkət edə bilər. Yeni gələnlər qrupun digər üzvləri ilə eyni şikayətləri bölüşürlərsə və zərər çəkmiş kimi qəbul olunanlarla eyniləşirlərsə, həmin şəxslərin bu fikirlərə qarşı həssaslığı yüksək ola bilər.

İnternet və ya yazılı materiallar vasitəsilə zorakı ekstremist ideologiyaya məruz qalmaq

Radikallaşma internetdə, broşura və digər yazılı materiallarda zorakı ekstremist ideologiyaya məruz qalmaqla da baş verə bilər. Bir fərd, internetdə və ya yazılı materiallarda rastlaşdığı ideologiyayı, bu onlara yaşadıkları şikayətləri, ictimai və ya siyasi dünyadakı şəxsi təcrübələrini anlamağa kömək edərsə, qəbul etməyə meylli olacaqdır. Zorakı ekstremist ideologiyalar ekstremist qrup və zorakılıq yolu ilə hədəf

aldıqları qruplar arasındakı fərqləri şişirdərək, "biz onlara qarşı" çərçivəsindən istifadə etməklə ekstremist mövqelərini qanuniləşdirirlər. İdeologiyanın özünəməxsus məzmunu əlbəttə ki, bir ekstremist qrupdan digərinə dəyişir, lakin əksər şiddətli ekstremist ideologiyalar zorakılığı şərəfli və nüfuzlu kimi təsvir edir və ucaldır. Zorakılığa bəraət qazandırmaq, ümumiyyətlə, zorakılığı qrupun məqsədlərinə çatmaq üçün zəruri və təsirli vasitə kimi göstərdirildiyi "onların hücumuna məruz qalan biz" adlı zülm nağılına əsaslanır. Buna görə ideologiya, zorakılığı "müdafiə" olaraq rasionallaşdıraraq, zorakı mübarizənin nağılına əsaslanan kollektiv şəxsiyyət qurur. Bəraət yaxşı və pis anlayışlarını yenidən müəyyənləşdirir və bu, bir insanın zorakılığı təbliğ etməsi və ya istifadə etməsi haqqında sahib ola biləcəyi mənəvi əngəlləri aradan qaldırmağa kömək edə bilər. Bundan əlavə, zorakı ekstremist ideologiyalar çox vaxt zorakılığın hədəflərini heyvanlara bənzədirlər, bu da qrup üzvlərinin zorakılığın istifadəsi ilə bağlı mənəvi keyfiyyətlərini daha da azaldır.

Bəzi zorakı ekstremist və terrorçu qruplaşmalar öz ideologiyalarını yaymaq üçün internetdən istifadədə həddən artıq təcürbədilirlər. İnternet bu qruplar üçün asan çıxış, aşağı qiymət, az tənziqləmə, anonimlik, sürətli məlumat axını, interaktivlik və potensial geniş auditoriya kimi çox sayda üstünlük verir. Bir veb saytdakı təbliğat səlahiyyətli orqanlar tərəfindən ləğv edildikdə, eyni material dərhal başqa bir veb saytında yayımlana bildiyinə görə həm də olduqca çevikdir.

Şəxsin digər əsas psixoloji ehtiyaclarını ödəyən zorakı ekstremist ideologiyaya məruz qalma

Zorakı ekstremist və ya terrorizm ideologiyaları bəzi digər insanlar üçün cəlbedici ola bilər, çünki digər əsas psixoloji ehtiyaclarını ödəyirlər. Məsələn, şəxsi kimlikləri ilə çətinlik çəkən, kim olduqları barədə çaşqın və ya qeyri-müəyyən olan, etibarsızlıq və özünə şübhə hissi ilə qarşılaşan şəxsləri, zorakı bir ekstremist və ya terror ideologiyası açıq bir şəkildə onlarda çatışmayan cəlbedici psixoloji diqqət və məqsəd hissi ilə təmin edə bilər. İdeologiya onları idarəetmə və gücləndirmə hissi ilə yanaşı özünə hörmət hissi ilə də təmin edə bilər. Şəxs radikal, dikbaş və ya zorakı dil və hərəkətlərdən istifadə etdikdə sosial mühitlərində onlara yüksək bir sosial status veriləcəyinə inanırsa, ideologiyaya bağlılıq daha da arta bilər.

Mənəvi, dini və ya siyasi oyanışı stimullaşdıran zorakı ekstremist ideologiyaya məruz qalma

Həmçinin, radikallaşmanın bəzən mənəvi, dini və ya siyasi oyanışı stimullaşdıran ideologiyalara məruz qalması nəticəsində baş verdiyi aşkar edilmişdir. Bu, ideologiya fərdin tanıdığı bir zərər çəkmiş xalqın müdafiəsinə silah götürmək mənəvi və ya müqəddəs bir vəzifə olaraq təqdim edildiyi təqdirdə baş verə bilər. Bəzi hallarda, oyanış sadəcə şəxsiyyəti getdikcə daha ciddi bir dini əmələ aparan mövcud dini bağlılığın intensivləşməsindən ibarət ola bilər; digərlərində, oyanış heç bir inancın olmamasından çox ciddi və sərt bir inanc və ya etiqad toplusunu qəbul etməkdən ibarət ola bilər. Bu cür oyanışların bəzi zorakı ekstremistlərin və terrorçuların radikallaşmasında əsas rol oynadığı aşkar edilsə də, bir çox digər şəxslər çox oxşar əxlaqi, dini və ya siyasi oyanışlara məruz qalırlar, lakin radikallaşmırlar və niyə bəzi şəxslərin bunun nəticəsində zorakı ekstremizmə və ya terrorizmə keçid etdiyi halda başqalarının etmədiyini məlum deyil.

Macərə, həyəcan və qəhrəmanlıq hissi təqdim edən şiddətli ekstremist təbliğata məruz qalma

Nəhayət, gənc kişilər qəhrəmanlıq perspektivi və macərə, həyəcan, risk, zövq və təhlükə hissi təklif etməklə müsbət emosional cəhətləri yaradan ideologiyalara məruz qalma yolu ilə radikallaşdırıla bilər. Bunlar öz kişiliyini inkişaf etdirmək və araşdırmaqda olan gənc kişilərə xitab edə biləcək hiylələrdir. Terror təbliğatının gənclərin həyəcanları izləmək, şöhrət və qəhrəmanlıq xəyalları ilə maraqlarına uyğun şəkildə təqdim edilərək təşkil olunduğu aşkar edilə bilər. Bəzi zorakı ekstremist və terrorçu qruplar onlayn materialları və videolarını gənclər auditoriyasına uyğunlaşdırmaqda həddən artıq usta hala gəlmişlər. Onların video-redaktə üsulları əsas televiziya və kinolardan götürülə bilər, təsvir olunan zorakılıqlar ssenariyə qoyula və səhnələşdirə bilər, beləliklə, müharibə teatrı “oyun məkanına” bənzər bir arenaya çevrilə bilər. Bu mürəkkəb üsullar onlayn videoların gənclərə cəlbediciliyini artırır. Bəzən həyəcan elementi ilə diqqəti cəlb olunan yalnız kişilər deyil. Bəzi gənc qadınlar da cəlb edilə bilər (məsələn, cəbhə xəttindəki qəhrəman döyüşçülərə dəstək olmaq, xilafət daxilində fədakar mənəvi həyat yaşamaq üçün başqa bir ölkəyə getmək düşüncəsi ilə).

Əlverişli şərtlərin əvvəlki kateqoriyaları, əlbəttə ki, qarşılıqlı deyil və çox güman ki, hər hansı bir vəziyyətdə fərdin eyni vaxtda çox sayda ehtiyacı qarşılamağını hədəfləyən təbliğata məruz qalmaqla radikallaşması mümkündür. Məsələn, tək bir təbliğat forması eyni zamanda tamaşaçıya mənsubluq hissi, siyasi şikayətlərini, məqsəd və güc anlayışlarını, özünə hörmət, macərə, həyəcan və qəhrəmanlıq hissələrini şərh etməyə kömək edən bir hekayə təqdim edə bilər.

Bundan əlavə, fərdlərin nadir hallarda bir növ şərait yaradan faktorla radikallaşdıqlarını bir daha vurğulamaq lazımdır. Bunun əvəzinə, radikallaşma daha çox aidıyyatı şəxsin konkret şəraitindən asılı olaraq müxtəlif və bəzən mürəkkəb yollarla birləşən bir neçə şəraitin birləşməsinin nəticəsidir. Bundan əlavə, müxtəlif şərtlər müxtəlif fərdlər üçün təsirlidir. Ancaq fərdlər bu şərtlərə uyğunluğu təmin edən daxili qaynaqlar ilə təchiz oluna bilər. Bu edilərsə, şərtlərin böyük bir hissəsi tətbiq olunsada, radikallaşma baş verməyəcəkdir. Çərçivə, fərdlərin həm radikallaşmaya meyilli, həm də imkan verən şərtlərə davamlılığını artırmaq üçün bir vasitə təmin edir.

Mövcud fəsildə fərdi təhlil səviyyəsinə diqqət yetirilsədə (çünki bu Çərçivənin şagirdlərin dayanıqlılığını qurmaq üçün istifadə edilə bilən səviyyədir), institusional strukturların, bərabərsizliklərin, ayrı-seçkiliklərin, irqçilik və yoxsulluğun rolunu diqqətdən qaçırmaz olmaz. Bunlar radikallaşmaya səbəb olan şəraitin inkişafında mühüm rol oynayır. Bu, xüsusən institusional strukturlar əlverişsizlik və yoxsulluq problemlərini həll edə bilmədikdə, əlil insanları kənarlaşdıracaq şəkildə qərəzli olduqda və ya ayrı-ayrı azlıq qruplarını ayrı-seçkilik və ədalətsizliklə hədəfə aldıqda baş verir. Başqa sözlə, institusional strukturların özləri fərdlərin kənarlaşmasına, yadlaşma hissəsinə və dolayısı ilə radikallaşmasına kömək edə bilər.

Radikallaşmaya qarşı müqavimət

Dayanıqlılıq anlayışı

“Dözümlülük” termini, əhəmiyyətli çatışmazlıqlar və ya əlverişsiz şərtlərlə qarşılaşmaqlarına baxmayaraq, insanların normal inkişaf etdikləri və ya səmərəli

işlədikləri vəziyyətlərə aiddir. İnsan dayanıqlılığı çox məşhurdur, çünki bir çox insan, əlverişsiz olduqda və sosial baxımdan arzuolunan nəticələrə baxmayaraq, qarşılaşdıqları şərtlərin öhdəsindən gəlmək üçün strategiyalar tapmağı bacarır. Şəxsi mənfəət şərtlərlə mübarizə üçün uyğun strategiya tapmadıqda mənfəət və ya sosial cəhətdən arzuolunmaz nəticələr meydana çıxır. Bu şərtlər olduqca şəxssə düşmənin münasibətdə olduqda, bir insanın ətrafındakı digər insanlardan kifayət qədər sosial dəstəyi olmadıqda və ya bir çətinlik ilə mübarizə üçün uyğun strategiya tapmaqda lazım olan psixoloji qaynaqları olmadıqda bu baş verə bilər.

Radikallaşmaya dayanıqlılığı inkişaf etdirmək

Buna görə də radikallaşmaya dayanıqlılıq insanların bir və ya bir neçəsinin radikallaşmağa meyilli vəziyyətə məruz qaldıqda baş verir, lakin zorakı ekstremizmə və ya terrorizmə keçid etmir. Tədqiqatlar insanların radikallaşmaya dayanıqlılığını artırmaq üçün çox sayda tədbirin olduğunu ortaya qoydu. Bunlara aşağıdakılar daxildir:

Zorakı ekstremizm və terrorizmin de-qlamurizasiyası

Zorakı ekstremizm və terrorizm mistikası uzaqlaşdırılaraq, zorakı ekstremist və ya terror təşkilatına üzv olmağın nə olduğu izah edilərək bu anlayışlar de-qlamurizasiya edilə bilər. Buraya bu cür təşkilatların öz üzvlərini necə manipulyasiya etdiyini, həqiqəti təhrif etməsini və yalanı yaymağı, üzvlərini zorakı hərəkətlər etməyə necə təhrik etdiyini və belə bir təşkilata qoşulmağın, işə qəbul edənlərin gündəlik həyatına və ailələri və dostları ilə münasibətlərinə təsirlərini izah etmək də ola bilər. Bununla birlikdə, şəxsləri zorakı ekstremizm və terrorçuluğun sərt reallıqları barədə məlumatlandırma ilə təmin etmək, radikalizasiya ideologiyasına və təbliğatına müqavimət yaratmaq üçün öz-özünə yetərli ola bilməz - fərdlər də zorakı ekstremizm və terrorizmə qarışmanın həyatlarının kökündən dəyişəcəyi və necə təsir edəcəyi barədə tənqidi düşünməlidirlər.

Zorakı ekstremist hekayələrin dekonstruksiyası və əks fikirli hekayələrin tərtib olunması

Dözümlülük, ümumiyyətlə, zorakı ekstremist və terrorçu təşkilatlar tərəfindən təbliğ olunan həddindən artıq sadələşdirilmiş "bizə qarşı" hekayələrini dekonstruksiya etməklə və əksinə, xüsusən də bu cür təşkilatlara qoşulmağa səbəb olan şikayət və haqsızlıqlar ilə əlaqəli hekayələr tərtib etməklə də qurula bilər. Qarşı tərəflər zorakı ekstremist fikirlərə qarşı ziddiyyətli əks-argumentlər işlətməli, niyə səhv olduqlarını izah etməli və lazım olduqda zorakı ideologiyanın sərt dini təkziblərini təmin etməlidirlər. Qarşı hekayələrin, etibarın aşağı olduğu dövlət qurumları və ya səlahiyyətli şəxslər tərəfindən çatdırıldığı təqdirdə təsirli olma ehtimalı azdır - onlar hörmətli və etibarlı cəmiyyət xadimləri tərəfindən çatdırıldıqda təsirli olmaq ehtimalı daha yüksəkdir.

Daha mürəkkəb düşüncə tərzinin istifadəsinə dair təlim

Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, zorakı ekstremizmi qəbul edənlərin ümumi bir xüsusiyyəti həddən artıq sadə düşüncə tərzini tətbiq etmələridir. Bu cür insanlar qeyri-müəyyən və ixtisaslı cavablardan çox suallara sadə cavabları üstün tutmaq, həddən artıq geniş

ümumiləşdirmələr aparmaq və alternativ və ya sorğulayan fikirləri rədd etməyə meyilli olmalıdırlar. Sadə düşüncə tətbiq edən insanların daha mürəkkəb bir üslubdan istifadə etmələri öyrətilməyi aşkar edilib. Məsələn, belə təlimlərdən biri əvvəlcə iştirakçılardan bir məsələ ilə bağlı çoxsaylı mövqələrin müəyyənləşdirilməsini, daha sonra müəyyən edilmiş bütün mövqələrin (zorakı ekstremist baxış mövqələri daxil ola bilər) əsasını qoyduğu dəyərlər barədə düşünməyi və daha sonra daha geniş bir çərçivə qurmağı tələb edir. Bu, insanların nəyə görə bu mövzuda fərqli fikirlərə sahib olduqlarının mənasını verir. Bu cür təlimin insanların sosial məsələlər barədə düşüncələrinin mürəkkəbliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırmağa imkan verən bir üslubdur. Müvəffəqiyyətli olmaq üçün təlim tövsiyə edilməməlidir, şəxslərin müstəqil düşüncə tərzi inkişaf etdirilməlidir, onlar öz məlumatlarını toplamağa, açıq olmağa və geniş fikir sahələrini araşdırmağa, bu mövzularda təbə olmağa sövq edilməlidir.

Təbliğatin müəyyənləşdirilməsi və dekonstruksiyası üzrə təhsil

Radikalizmə müqavimət, həmçinin siyasi və ideoloji təbliğatı necə tanımaq və dekonstruksiya etmək barədə daha konkret təhsil verməklə də qurula bilər. Təbliğatın dekonstruksiyası digər müstəqil məlumat mənbələrinə, xüsusən təbliğatın təmin etdiyi mənbələrə alternativ hekayələr verən mənbələrə daxil olmaq və qiymətləndirmək bacarıqlarını tələb edir. Bundan əlavə, fərdlər təbliğatı aparanların əsas motivlərini, niyyətlərini və məqsədlərini yenidən qura bilməlidirlər ki, bu da öz növbəsində təbliğatın hazırlandığı geniş siyasi və sosial konteksti başa düşməyi və şərh etməyi tələb edir. Ayrı-ayrı insanlar analizlərinin nəticələrini çıxartmağı bacarmalıdırlar. Tələbələr üçün təbliğat barədə maarifləndirmə belə vacib kompetensiyaları qazanmaları üçün istifadə edilə bilər.

Rəqəmsal savadlılıq təhsili

Artıq qeyd edildiyi kimi, internet zorakı ekstremist və terrorçu təşkilatlar üçün əsas məlumat və təbliğat mənbəyidir və bundan əlavə potensial cəlb olunanlarla birbaşa ünsiyyət üçün istifadə olunur. İnternet, zorakı ekstremist və terror inanclarını gücləndirən və təsdiqləyən "əks-kamera" kimi fəaliyyət göstərə bilər. Rəqəmsal savadlılıq fərdlərin nəinki internetdə rastlaşdıqları materialların hərfi mənalı ilə, həm də həmin materialların kommunikativ məqsədləri ilə maraqlanmaları üçün vacibdir.

Bundan əlavə, internetdə uydurma xəbərləri müəyyənləşdirmək üçün bacarıqlara ehtiyac duyurlar (məsələn, müəllifliyini yoxlamaq, hekayə daxilində göstərilən məlumat mənbələrinin həqiqətən ifadə olunan fikirləri dəstəklədiyini yoxlamaq, digər müstəqil məlumat mənbələrini yoxlamaq hekayəni təsdiqləmək, istifadə olunan fotosəkillərin tarixlərini yoxlamaq və s.).

Ayrı-ayrı şəxslərə, zorakı ekstremist və terror təşkilatları tərəfindən istifadə olunan onlayn xidmət üsullarını tanımaq bacarıqları lazımdır. Bu cür təşkilatlar tərəfindən onlayn xidmət tez-tez izləyicidə yüksək səviyyədə qəzəb hissi yaratmaq üçün qrafik dil və şəkillərin istifadəsini və potensial işə qəbul olunanların şəxsi ehtiyaclarını (məsələn, onların ehtiyaclarını) bilərəkdən diqqətlə hazırlanmış məlumatla təmin edir. (aidiyyət hissi, özünə hörmət, sosial status və ya macərə) Onlayn xidmət prosesi, adətən, qurumun araşdırma aparmasına imkan verən müzakirə otaqları, forumlar və ya sosial şəbəkələr vasitəsilə interaktiv ünsiyyətə yol açır.

Rəqəmsal savadlılıq təhsili, şəxslərin internetdə rast gələ biləcəyi şiddətli ekstremist və terror təşkilatlarının materialları və ünsiyyətləri ilə lazımı qaydada məşğul olmalarında lazım olan kompetensiyalara sahib olması üçün vacibdir.

Siyasi fikirlərin ifadə olunması üçün demokratik vasitələrdən istifadə edilməsi təhsili

Fərdlərin radikallaşmaya dayanıqlılığını artırmaq üçün həyata keçirilə biləcək daha bir tədbir, onlara mürəkkəb sosial və siyasi məsələlərin araşdırılması, siyasi baxışların, məyusluqların və şikayətlərin ifadə olunması üçün zorakı olmayan demokratik vasitələrdən necə istifadə edilmələri ilə bağlı təhsil verməkdir. Bir çox hallarda gənclərin şikayətləri (məsələn, insan hüquqlarının pozulması, ölkələrin beynəlxalq hüquq normalarının pozulması, açıq-aşkar ayrı-seçkilik siyasəti üzərində fəaliyyət göstərməməsi) əsaslı ola bilər və gənclər aidiyyəti olan problemləri necə tənqidi araşdırmağı və bu məsələlər üzərində mənalı siyasi fəaliyyət göstərməyi öyrənməlidirlər. Demokratik vətəndaşlıq üçün təhsil (DVT) və insan hüquqları təhsili (İHT) bu məqsədlər üçün tələb olunan kompetensiyaların inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayır. Gənclər həmişə hakimiyyətdə olanlara fikirlərini bildirmək üçün istifadə edilə bilən seçimlərin hərtərəfli olduğunu bilmirlər. Bunlara yalnız seçilmiş nümayəndələrə səs vermək və yazmaqla yanaşı, dinc nümayiş və yürüşlərdə iştirak, petisiyalara imza atmaq, media ilə əlaqə yaratmaq, media üçün məqalə və ya bloq yazmaq, yeni bir təşviqat qrupu yaratmaq, siyasi səbəblər, siyasi lobbi və təşviqat təşkilatlarına qoşulmaq, siyasi səbəblərə görə vəsait toplama tədbirlərində iştirak etmək, internetdəki sosial şəbəkələrdən istifadə etmək daxildir. Bundan əlavə, müəyyən bir sosial məsələdən və ya səbəbdən narahat olan şəxslər icma fəaliyyət qruplarını təşkil edə bilər, könüllü xidmət edə, fəndreyzing və digər fəaliyyətlərlə məşğul ola bilərlər. Qısaca, siyasi baxışlarını ifadə etmək, siyasi və cəmiyyət ardınca getmək və töhfə vermək istəyini yerinə yetirmək üçün geniş imkanlar mövcuddur. Digər ölkələrdəki problemlərdən narahat olan insanların vəziyyətində xaricə səyahət etmək və könüllü olmaq imkanı təklif edən beynəlxalq xeyriyyə təşkilatlarında və QHT-lərlə işləmək kimi əlavə seçimlər də mövcuddur. Bir sözlə, DVT və İHT dinc demokratik vasitələrlə siyasi töhfə vermək və siyasi fəaliyyət göstərmək üçün lazım olan geniş kompetensiyalara sahib olmaqda istifadə edilə bilər.

Çərçivənin radikallaşmaya qarşı müqavimət yaratmaqda relevantiği

Radikallaşmaya qarşı müqavimət yaratmaq üçün effektiv olduğu aşkar edilən bütün əvvəlki metodlar şəxslərin kompetensiyalarını inkişaf etdirmək məqsədi daşıyır ki, onların radikallaşmaya meyilli və əlverişli şəraitdən qorunmaq imkanları olsun. Bu kompetensiyaları inkişaf etdirməklə, bu şərtlərə məruz qalmaqla baş verə biləcək mənfəətli nəticələr minimuma endirilir və bunun əvəzinə sosial baxımdan arzuolunan müsbət nəticələr əldə edilir.

Metodlarla hədəflənən kompetensiyalar

Bu müxtəlif üsullarla hədəflənən spesifik səlahiyyətlər aşağıdakılardır. Zorakı ekstremizmin və terrorizmin de-qlamurizasiyası, insanlara zorakı ekstremizmin və

terrorizmin praktikada nəyin baş verdiyini başa düşmək və bilmək imkanı verir, onları özlərinə və bu cür təşkilatlara qoşulmağın şəxsi və ailə münasibətləri, gələcəyi üçün nə demək olacağını tənqidi şəkildə əks etdirməyə təkan verir. Zorakı ekstremist hekayələrin dekonstruksiyası və əks hekayələrin tərtib olunması fərdləri həddindən artıq asanlaşdırılmış "bizə qarşı" hekayələrini təhlil və tənqidi qiymətləndirməyə həvəsləndirmək, alternativ hekayələrə, sosial və siyasi məsələlərin izahlarına açıq fikirli olmağı təşviq etməkdir. Fərdlərin daha mürəkkəb düşüncə tərzindən istifadə etmələrini öyrətmək, onlara müstəqil düşüncə tərzini inkişaf etdirməyə kömək etmək - öz məlumatlarını toplamaq, açıq fikirli olmaq və geniş fikir sahələrini araşdırmaq, bu görüşləri tənqidi qiymətləndirməyə tabe etmək və inkişaf etdirməkdir.

Təbliğatin müəyyənləşdirilməsi və aradan qaldırılması ilə bağlı təhsil, təbliğati təhlil etmək və tənqidi qiymətləndirmək və digər məlumat mənbələrinə müstəqil daxil olmaq bacarığı verir. Bu, eyni zamanda mediada mesajları (xüsusən bu mesajları hazırlayanların əsas motivləri, niyyətləri və məqsədləri), təbliğat aparalarının istifadə etdiyi kommunikativ strategiyaları anlamaqda, siyasi və sosial anlayışlarda öz kompetensiyalarını qurur. Rəqəmsal savadlılıq təhsili də internetdə material yerləşdirənlərin ünsiyyət niyyətlərini başa düşmək, həmin materialların məzmununu təhlil və qiymətləndirmə bacarığı, çıxış imkanı daxil olmaqla geniş kompetensiyaların inkişafına təşviq edir və dəstəkləyir.

Nəhayət, öz siyasi baxışlarını ifadə etmək üçün demokratik vasitələrin istifadəsi təhsili, insanlara demokratik proseslər və qanunlar, ünsiyyət anlayışı (yəni ünsiyyətin necə hədəflənməli və uyğunlaşdırılmalı olduğu) barədə bilik və bacarıqların verilməsini əhatə edir. Bu cür təhsil ayrıca insanları ideal şəkildə əməkdaşlıq bacarıqları və münaqişələrin həlli bacarıqları (həmvətənləri ilə birlikdə demokratik hərəkətlər edə bilsinlər) və vətəndaş təfəkkürü (demokratik fəaliyyət göstərməyə meyilli olduqları üçün); məsuliyyət (bələliklə, yalnız məsuliyyətli tədbirlər görmələri üçün) və şəxsi səmərəlilik (məqsədlərinin, ən azı, qismən də olsa, demokratik həyata keçirilə biləcəyini hiss etmələri üçün) ilə təmin etməlidir.

Qısaca, radikallaşmaya qarşı müqavimətin qurulmasında təsirli olan metodlar aşağıdakı xüsusi kompetensiyaları artırır:

- ▶ Zorakı ekstremizm və terrorizm haqqında bilik və tənqidi anlayış
- ▶ Özünü anlama və tənqidi anlayış
- ▶ Analitik və tənqidi düşünmə bacarıqları
- ▶ Digər inanclara və perspektivlərə açıqlıq
- ▶ Müstəqil öyrənmə bacarıqları
- ▶ Qeyri-müəyyənliyə dözümlülük
- ▶ Medianın bilmə və tənqidi anlama
- ▶ Siyasət və hüquqa dair bilik və tənqidi anlayış
- ▶ Dil və ünsiyyət haqqında bilik və tənqidi anlayış
- ▶ Dilçilik və ünsiyyət bacarıqları
- ▶ əməkdaşlıq bacarıqları
- ▶ Münaqişələrin həlli bacarıqları
- ▶ Vətəndaş düşüncəsi

- ▶ Məsuliyyət
- ▶ Şəxsi səmərəlilik

Maraqlıdır ki, bu kompetensiyaların hamısı, birincisi istisna olmaqla, Çərçivə daxilindədir. Çərçivə, fərdlərin demokratik və mədəniyyətlərarası kompetent vətəndaş kimi fəaliyyət göstərmələrini tələb edən 20 kompetensiyanın olduğunu təklif edir (bax bu hazırkı dərcin 1-ci cildinə). Bunlara yuxarıda sadalanan kompetensiyalardan birincisindən başqa hamısı daxildir.

Bu kompetensiyalar siyahısına bir sıra yanaşma, bacarıq, bilik və tənqidi anlayış daxildir. Lakin dəyərlər daxil deyil. Bununla birlikdə, dəyərlər Çərçivə üçün ayrılmazdır. Bundan əlavə, DVT (Demokratik vətəndaşlıq təhsili) və İHT (İnsan hüquqları təhsili), şagirdlərə insan hüquqları, mədəni müxtəliflik, demokratiya və qanunun aliliyini qiymətləndirmək kompetensiyalarını vermək məqsədi daşıyır. Beləliklə, Avropa Şurasının Demokratik Vətəndaşlıq və İnsan Hüquqları Təhsili haqqında Nizamnaməsi DVT-ni təhsil, təlim, maarifləndirmə, məlumat, təcrübə və fəaliyyətlərini cəmiyyətdə demokratik hüquq və vəzifələri həyata keçirmək, müdafiə etmək və inkişaf etdirmək məqsədi ilə təyin edir. Nizamnamə eyni zamanda İHT-ni təhsil, təlim, maarifləndirmə, məlumat, təcrübə və insanları təbliğ etmək və qorumaq məqsədi ilə cəmiyyətdə insan hüquqlarının ümumdünya mədəniyyətinin qurulmasına və müdafiəsinə töhfə vermək məqsədi daşıyan fəaliyyət kimi müəyyən edir.

Kompetensiyaların inkişafına təkan vermək üçün tam məktəb yanaşmasının tətbiqi

Tədqiqatlar DVT və İHT-lərin ümumi məktəb yanaşmasından istifadə edərək hədəflərinə çatmasının ən təsirli yol olduğunu ortaya qoydu. Bu yanaşma, demokratik və insan hüquqları dəyərləri və prinsiplərinin məktəb həyatının bütün sahələrinə, o cümlədən tədris planları, tədris-təlim metodları və mənbələri, qiymətləndirmə, liderlik, idarəetmə və qərar qəbul etmə strukturları və prosesləri, siyasət və davranış qaydaları, işçi-tələbə münasibətləri, məktəbdənkənar fəaliyyətlər və cəmiyyətlə əlaqələri, işçi heyətinin daxil edilməsini əhatə edir. Ümumi məktəb yanaşması, demokratik və insan hüquqları dəyərləri və prinsiplərinin təhlükəsiz və dinc şəkildə öyrənilməsi üçün öyrənmə mühiti yaradır.

DVT və İHT-yə tam məktəb yanaşması tətbiq edilərkən çox sayda fəaliyyət var. Bunlara, xüsusən də daxildir:

- ▶ Məktəb daxilində açıq sinif mühitini tanımaq. Bu, öyrənlərin onları narahat edən məsələləri qaldıra bildikləri, mübahisəli mövzuları müzakirə etmələri, öz fikirlərini ifadə etmələri və bir-birlərini dinləmələri üçün tövsiyə olunduğu və müxtəlif fərqli perspektivləri araşdırmağa icazə verdiyi bir mühitdir. Sınıf açıq, iştirakçı, hörmətli və inklüziv olmaqla təhlükəsiz bir məkan kimi qiymətləndirilir, müzakirələr həddən artıq olduqda və ya bir məsələdə ciddi fikir ayrılıqları olduqda lazımi davranış qaydalarını təmin edən əsas qaydaların qurulmasında və tətbiq edilməsində iştirak edir.
- ▶ İnsan hüquqları və vəzifələri prinsiplərinə əsaslanan siyasət və təcrübələrin məktəbin fəaliyyətinin, tədris və təlim yanaşmalarının əsasını təşkil etdiyi və şagirdlər də daxil olmaqla bütün məktəb münasibətlərində tətbiq olunan məktəbə, hüquqlara hörmət edən etikanı tanımaq.

- ▶ Şagirdlərdən rəsmi təhsilin bir hissəsi olaraq icmalarında təşkil olunmuş xidmət tədris layihələri və ya fəaliyyət layihələrini həyata keçirmələrini tələb etmək. Bu cür layihələr şagirdlərdən icmalarına fayda verən mütəşəkkil tədbirlərdə iştirak etmələrini, fəaliyyətlər sinifdə öyrəndiklərinə əsaslanaraq bundan sonra, şagirdlərdən akademik öyrənmələrini inkişaf etdirmək, kurs məzmununu daha da dərk etmək, şəxsi dəyərlər və vətəndaş məsuliyyəti hissələrini artırmaq üçün xidmət təcrübələrini tənqidi şəkildə əks etdirmələrini tələb edir.
- ▶ Şagirdlərin həm məktəbdə, həm də yerli icmada rəsmi qərar qəbul edilməsində, məsələn, şagird şuraları vasitəsilə, işçi partiyalarda və siyasi qruplarda təmsil etmə və s. iştirak etmələri üçün onlara fürsətlərin verilməsi.

Ümumi məktəb yanaşmasını yerinə yetirərkən həyata keçiriləcək növbəti tədbirlər ümumi məktəb yanaşmaları haqqında 5-ci fəsilə təsvir edilmişdir.

Artıq bir çox tədqiqatlar mövcuddur ki, bu da şagirdlərin açıq sinif mühiti yaşadığında, hüquqlara hörmət edən etikaya sahib olan bir məktəbə getməsinə, xidmət öyrənməsini və məktəb məclislərində iştirak etmələrini daha çox ehtimal etdiyini göstərir:

- ▶ vətəndaş biliklərinin daha yüksək səviyyədə olması;
- ▶ demokratik dəyərləri dəstəkləmək
- ▶ öz hüquqları, habelə digər insanlar qarşısında məsuliyyətləri barədə bir anlayış inkişaf etdirmək
- ▶ başqalarının hüquqlarına dəstək olmaq;
- ▶ yüksək səviyyəli tənqidi düşünmə və təfəkkür bacarıqlarını inkişaf etdirmək;
- ▶ müsbət və sosial məsuliyyətli şəxsiyyətləri inkişaf etdirmək;
- ▶ həmyaşıdları ilə dinləmə, hörmət və empatiyaya əsaslanan müsbət və əməkdaşlıq əlaqələrini inkişaf etdirmək;
- ▶ öz qərarlarına görə məsuliyyəti qəbul etmək;
- ▶ cəmiyyətdə inklüzivliyə və müxtəlifliyə müsbət münasibəti inkişaf etdirmək;
- ▶ siyasi və sosial məsələlərlə məşğul olmaq;
- ▶ dünyada ədalətsizlik, bərabərsizlik və yoxsulluğa qarşı çıxma biləcək vətəndaşlar kimi özlərini güclü hiss edir;
- ▶ gələcəkdə demokratik fəaliyyətlə məşğul olur.

Başqa sözlə, məktəb yanaşması yolu ilə təqdim olunan DVT və İHT, şagirdlərə məlumatlı, düşüncəli, məsuliyyətli, məşğul və kompetent vətəndaş olmaqda kömək edir (bu nəticəni təsdiq edən tədqiqat sübutlarının təfərrüatları üçün oxucular siyahıda göstərilən müvafiq mənbələrə müraciət etməlidirlər. Bu fəslin sonu əlavə oxu bölməsində).

Çərçivədən istifadə edərək radikallaşmaya qarşı müqavimət yaratmaq

Çərçivə, şagirdlərin insan ləyaqətini, insan hüquqları, mədəni müxtəliflik, demokratiya və qanunun aliliyini qorumaq və təşviq etmək üçün tələb etdikləri kompetensiyaları inkişaf etdirmək üçün ümumi məktəb yanaşmasından istifadə edərək DVT və İHT-nin həyata keçirilməsi üçün hərtərəfli, sistemli və əlaqəli vasitə kimi hazırlanmışdır.

Kompetensiya modeli, deskriptorlar və tədris planı, pedaqogika və qiymətləndirmə ilə bağlı təlimat vasitəsilə məktəbəqədər təhsildən ali təhsilə qədər rəsmi təhsil sistemində sistemli şəkildə tədris sistemini həyata keçirmək üçün lazım olan materialları təqdim edir. Bundan əlavə, yuxarıda da gördüyümüz kimi, müvafiq qaydada həyata keçirildiyi təqdirdə Çərçivə, bu fəsildə daha əvvəl bəhs edilmiş geniş radikalizmə meyilli və imkan verən şərtlərə davamlılığı təmin edən kompetensiyaları təmin etmək üçün bir vasitə təqdim edir.

Çərçivə, yuxarıda göstərilən radikallaşmaya dayanıqlılıq bölməsində nəzərdən keçirilmiş fərdi metodlardan fərqli olaraq, şagirdlərə dayanıqlılıq üçün tələb olunan kompetensiyaları təmin etmək üçün daha əhatəli və sistemli bir vasitə təqdim edir. əslində Çərçivəyə əsaslanan təhsil mütləq bu hissədə nəzərdən keçirilmiş altı metoddan dördünü (yəni mürəkkəb təfəkkürü təbliğ etmək, təbliğat haqqında məlumat vermək, rəqəmsal savadlılıq təhsili və demokratik vasitələrin istifadəsi təhsili) özündə birləşdirir. Çərçivəyə əsaslanan təhsili digər iki metoddan (məsələn, zorakı ekstremizmə və terrorizmə de-qlamurizasiya, zorakı ekstremist hekayələrin dekonstruksiyası və əks hekayələrin tərtib edilməsi) istifadə edilərək əlavə edilə və artırıla bilməz.

Bir sözlə, Çərçivə gənclərin radikallaşmaya səbəb ola biləcək şərtlərə dayanıqlılığını artırmaq üçün hərtərəfli bir sistem təqdim edir. Çərçivə tərəfindən müəyyən edilmiş kompetensiyalarla təchiz edilmiş şəxslərin bu fəsildə göstərilən radikallaşma üçün çox geniş imkanlara və şərtlərə tab gətirə biləcəyinə dair çoxlu sübutlar var.

Təcrübə - Bu hədəflərə necə çatmaq olar

Gənclərin radikallaşmaya dayanıqlılığını qurmaq istəyənlər Çərçivədə olan 20 kompetensiyanın inkişafına təkan verəcək bir kompetensiyaya əsaslanan tədris proqramını rəsmi təhsil sistemində daxil etməyi düşünməlidirlər. Çərçivənin mövcud tədris planını yoxlamaq, yenidən nəzərdən keçirmək və ya yeni tədris planını hazırlamaq üçün necə istifadə olunmasına dair təlimat bu cildin 1-ci fəslində tədris planında verilmişdir. Bu kompetensiyalara əsaslanan tədris proqramının şagirdlərə təsirinin maksimum dərəcədə artırılması üçün ümumi məktəb yanaşması yolu ilə çatdırılmalıdır. Ümumi məktəb yanaşmasının 5-ci fəslində Çərçivənin bu yanaşmadan necə istifadə olunacağını izah edir.

Bundan əlavə, uyğun bir pedaqoji metodlardan istifadə etməklə bir kompetensiyaya əsaslanan tədris planı verilməli və şagirdlərin kompetensiyaları mənimsəməsindəki inkişaf müvafiq qiymətləndirmə metodlarından istifadə edilməklə qiymətləndirilməlidir. Bu cür metodlara dair təlimat pedaqogika və qiymətləndirmə üzrə müvafiq olaraq 2 və 3-cü fəsilərdə verilmişdir. Müəllimlərin təhsili, kompetensiyalara əsaslanan tədris planını vermək üçün müəllimlərin lazımı imkan və təcrübəyə malik olmasını təmin etmək məqsədilə də düzəliş edilməlidir. Müəllimlərin hazırlığı üzrə 4-cü fəsildə bu mövzuda təlimat verilir.

Buna görə Çərçivə, təhsil siyasəti və təcrübəsini rəhbər tutmaq üçün istifadə edilərsə, rəsmi təhsil sisteminə şagirdlərin radikallaşan təsirlərə və şiddətli ekstremist ünsiyyətlərə, təbliğat və ritorikaya dayanıqlılığını inkişaf etdirə bilən hərtərəfli material təqdim edir.

Təvsiyələr

Demokratik idarəetmə, dövlət orqanları, sosial inteqrasiya, sosial birliklər, polis, təhlükəsizlik və təhsil üçün məsuliyyət daşıyan siyasi qərar qəbul edən şəxslərə və siyasətçilərə

- ▶ Bu sistemlərin Çərçivəyə uyğun olmasını, şagirdlərə radikal təsirlərə və zorakı ekstremist və terrorçu ünsiyyətlərə qarşı müqavimətlərini gücləndirmək üçün tələb olunan kompetensiyalarla təchiz olunmasını təmin etmək üçün ölkənizdəki rəsmi təhsil sistemlərini yenidən nəzərdən keçirin və yeniləyin.

Təhsil üçün məsuliyyət daşıyan siyasi qərar qəbul edən şəxslərə və siyasətçilərə

Çərçivə prinsiplərində və təcrübələrində uyğun təhsilin bütün təhsil mütəxəssisləri üçün – təhsil işçiləri, direktorlar, müəllimlər və tədris edən müəllimlər də daxil olmaqla təmin edin.

- ▶ Zərərli ekstremizmə və terrorizmə aparan radikallaşma problemi və Çərçivənin bu cür radikallaşmaya qarşı mübarizədə necə istifadə olunacağı barədə bütün təhsil işçiləri üçün uyğun təhsilin verilməsini təmin edin.
- ▶ Ölkənin rəsmi təhsil sistemində Çərçivənin həyata keçirilməsi üçün tələb olunan maddi dəstək və mənbələri təmin edin.

Təhsil işçilərinə, polislərə, təhlükəsizlik xidmətlərinin üzvlərinə və zorakı ekstremizmin və terrorizmin qarşısının alınmasında iştirak edən digər dövlət orqanlarına

- ▶ Çərçivənin prinsipləri və təcrübələri ilə tanış olduğunuzdan əmin olun.

Demokratik idarəetmə, dövlət orqanları, sosial inteqrasiya, sosial birlik, polis və təhlükəsizlik üçün məsuliyyət daşıyan siyasi qərar qəbul edən şəxslərə və siyasətçilərə

Sosial inteqrasiya, sosial birlik, polis və təhlükəsizlik siyasətinin Çərçivənin təhsil məqsədlərinə və şagirdlərin kompetensiyalarını artırmaq üçün istifadə olunan metodlara xələl gətirməməsini təmin etmək, demokratiya mədəniyyəti (məsələn, açıq sinif mühiti, hüquqlara hörmət edən etikalar), təhsil siyasətini formalaşdıran şəxslərlə əməkdaşlıq üçün əsas kimi Çərçivədən istifadə edin.

Demokratik idarəetmə, dövlət orqanları, sosial inteqrasiya və sosial birlik üçün məsuliyyət daşıyan siyasi qərar qəbul edən şəxslərə və siyasətçilərə

- ▶ Dövlət qurumlarının strukturlarının vətəndaşların narahatlığına cavab verməsini və qanuni mülahizələri dialoq və sağlam demokratik iştirak yolu ilə gücləndirməsini təmin edin.
- ▶ Şagirdlərin onlara təsir edən qərarlara təsir göstərmələrini təmin etmək üçün sistem və quruluşla təmin edin.
- ▶ Kənarlaşdırılmış əhali qrupları tərəfindən yaşanan əlverişsizliyin, ayrışikliyin və kənarlaşdırmanın daha geniş problemlərini həll etmək üçün tədbirlər görün.

Mənbələr

www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

<https://rm.coe.int/16803034e3>

www.coe.int/competences

<https://rm.coe.int/16806948b6>

https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ranbest-practices/docs/ran_collection-approaches_and_practices_en.pdf

<http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002256/225606e.pdf>

www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/

www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx

Əlavə məlumatlar:

www.demos.co.uk/files/Edge_of_Violence_-_full_-_web.pdf?1291806916

www.gov.uk/government/publications/teaching-approaches-that-help-to-build-resilience-to-extremism-among-young-people

www.dhs.gov/sites/default/files/publications/Countering%20the%20Appeal%20of%20Extremism%20Online-ISR-2015-12-23-Report.pdf

https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805c3576

[https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?Reference=CM\(2016\)25](https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?Reference=CM(2016)25)

https://www.diis.dk/files/media/publications/import/extra/wp2010-24-dynamikkeri-ekstremistiske_miljoeer-web_1.pdf

www.connectjustice.org/UK-Formers-&Families.pdf

<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20120919164935/http://www.communities.gov.uk/documents/communities/pdf/1513881.pdf>

http://pure.diis.dk/ws/files/470275/DIIS_Report_2015_15_2_ed..pdf

https://f.hypotheses.org/wp-content/blogs.dir/2725/files/2016/04/radicalization_aarhus.pdf

www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/ICCS_2009_International_Report.pdf

www.unicef.org.uk/rights-respecting-schools/wp-content/uploads/sites/4/2014/12/RRSA_Evaluation_Report.pdf

<http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002463/246371e.pdf>

www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/CIVED_Phase2_Age_Fourteen.pdf

www.unicef.org.uk/rights-respecting-schools/

www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/396030/preventing-violent-extremism-systematic-review.pdf

Sales agents for publications of the Council of Europe

Agents de vente des publications du Conseil de l'Europe

BELGIUM/BELGIQUE

La Librairie Européenne -
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: + 32 (0)2 231 04 35
Fax: + 32 (0)2 735 08 60
E-mail: info@libeurop.eu
<http://www.libeurop.be>

Jean De Lannoy/DL Services
c/o Michot Warehouses
Bergense steenweg 77
Chaussée de Mons
BE-1600 SINT PIETERS LEEUW
Tel.: + 32 (0)2 706 52 27
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
<http://www.jean-de-lannoy.be>

CANADA

Renouf Publishing Co. Ltd.
22-1010 Polytek Street
CDN-OTTAWA, ONT K1J 9J1
Tel.: + 1 613 745 2665
Fax: + 1 613 745 7660
Toll-Free Tel.: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com
<http://www.renoufbooks.com>

CROATIA/CROATIE

Robert's Plus d.o.o.
Marasovičeva 67
HR-21000 SPLIT
Tel.: + 385 21 315 800, 801, 802, 803
Fax: + 385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

CZECH REPUBLIC/ RÉPUBLIQUE TCHÈQUE

Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel.: + 420 2 424 59 204
Fax: + 420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
<http://www.suweco.cz>

DENMARK/DANEMARK

GAD
Vimmelskafte 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel.: + 45 77 66 60 00
Fax: + 45 77 66 60 01
E-mail: reception@gad.dk
<http://www.gad.dk>

FINLAND/FINLANDE

Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
FI-00100 HELSINKI
Tel.: + 358 (0)9 121 4430
Fax: + 358 (0)9 121 4242
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
<http://www.akateeminen.com>

FRANCE

Please contact directly /
Merci de contacter directement
Council of Europe Publishing
Éditions du Conseil de l'Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: + 33 (0)3 88 41 25 81
Fax: + 33 (0)3 88 41 39 10
E-mail: publishing@coe.int
<http://book.coe.int>

Librairie Kléber
1, rue des Francs-Bourgeois
F-67000 STRASBOURG
Tel.: + 33 (0)3 88 15 78 88
Fax: + 33 (0)3 88 15 78 80
E-mail: librairie-kleber@coe.int
<http://www.librairie-kleber.com>

NORWAY/NORVÈGE

Akademika
Akademika
Postboks 84 Blindern
NO-0314 OSLO
Tel.: + 47 2 218 8100
Fax: + 47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
<http://www.akademika.no>

POLAND/POLOGNE

Ars Polona JSC
25 Obroncow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: + 48 (0)22 509 86 00
Fax: + 48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
<http://www.arspolona.com.pl>

PORTUGAL

Marka Lda
Rua dos Correeiros 61-3
PT-1100-162 LISBOA
Tel: 351 21 3224040
Fax: 351 21 3224044
E mail: apoio.clientes@marka.pt
www.marka.pt

RUSSIAN FEDERATION/ FÉDÉRATION DE RUSSIE

Ves Mir
17b, Butlerova ul. - Office 338
RU-117342 MOSCOW
Tel.: + 7 495 739 0971
Fax: + 7 495 739 0971
E-mail: orders@vesmirbooks.ru
<http://www.vesmirbooks.ru>

SWITZERLAND/SUISSE

Planetis Sàrl
16, chemin des Pins
CH-1273 ARZIER
Tel.: + 41 22 366 51 77
Fax: + 41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

TAIWAN

Tycoon Information Inc.
5th Floor, No. 500, Chang-Chun Road
Taipei, Taiwan
Tel.: 886-2-8712 8886
Fax: 886-2-8712 4747, 8712 4777
E-mail: info@tycoon-info.com.tw
orders@tycoon-info.com.tw

UNITED KINGDOM/ROYAUME-UNI

The Stationery Office Ltd
PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel.: + 44 (0)870 600 5522
Fax: + 44 (0)870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk
<http://www.tsoshop.co.uk>

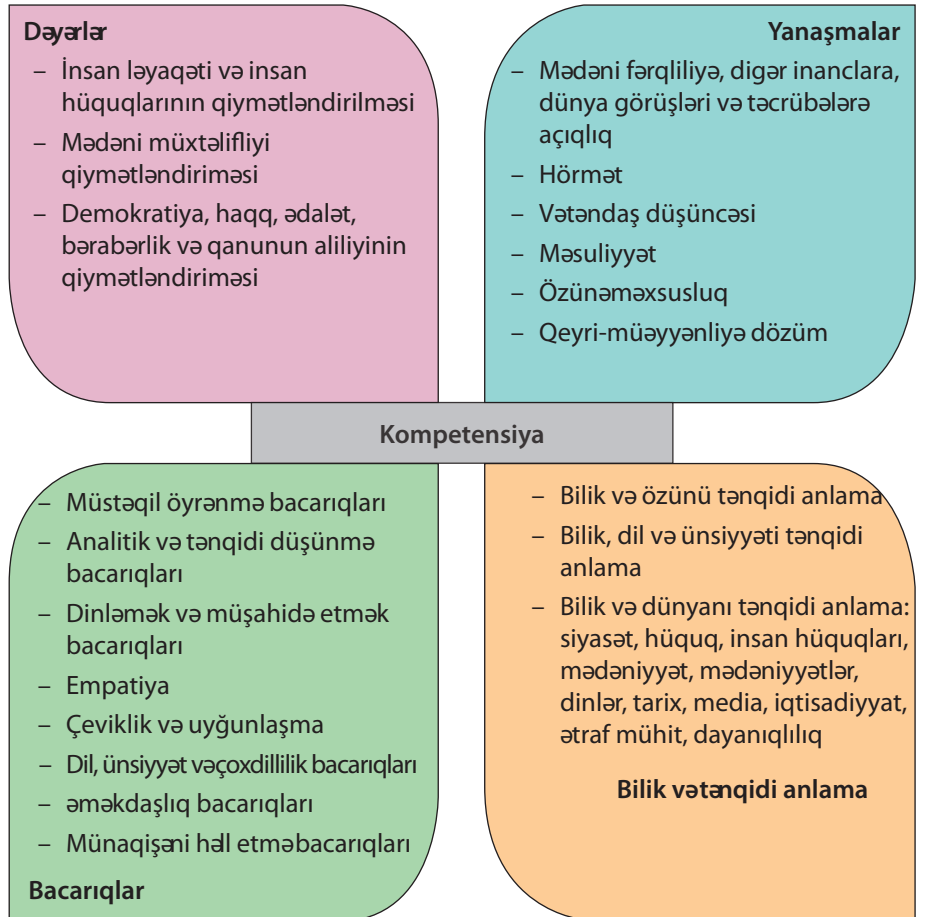
UNITED STATES and CANADA/ ÉTATS-UNIS et CANADA

Manhattan Publishing Co
670 White Plains Road
USA-10583 SCARSDALE, NY
Tel: + 1 914 472 4650
Fax: + 1 914 472 4316
E-mail: coe@manhattanpublishing.com
<http://www.manhattanpublishing.com>

Council of Europe Publishing/Éditions du Conseil de l'Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex

Tel.: + 33 (0)3 88 41 25 81 – Fax: + 33 (0)3 88 41 39 10 – E-mail: publishing@coe.int – Website: <http://book.coe.int>

Kompetensiya modelində daxil edilmiş 20 kompetensiya

Avropa Şurası insan haqlarını, demokratiyanı və qanunun aliliyini təbliğ edir və qoruyur. Bu prinsiplər illərlə Avropa cəmiyyətlərinin vəsiyasi sistemlərinin təməl daşları olmuşdur. Buna baxmayaraq, bu prinsiplərin daim qorunması lazımdır və ən azı iqtisadi vəsiyasi böhran dövrlərində vacibdir.

Əksər insanlar demokratiyanın xalq adından idarəetmə forması demək olduğu ilə razılaşaçaqlar. Bu sistemin fəaliyyəti üçün elə qurumların olması lazımdır ki, o qurumlar müntəzəm, azad və ədalətli seçkiləri, çoxluğun hakimiyyətini və hökuməti təmin edən hesabatlılığı təqdim edə bilsin.

Lakin bu qurumlar vətəndaşların aktiv olmadığı müddətdə onların demokratik dəyərlərə və münasibətlərə sadiq olmadığı bir zamanda fəaliyyət göstərə bilməz.

Bu prosesdə təhsilin mərkəzi rolu var və bu İstinad Çərçivəsi təhsildə tədris, öyrənmə və qiymətləndirmə sistemlərində demokratiya mədəniyyətini dəstəkləyir, əlaqəli bir mərkəz və geniş yanaşma təmin edir.

Bu üçüncü cild Avropa təhsil nazirləri tərəfindən 2016-cı ilin aprel ayında Brüsseldəki daimi konfransda yekdilliklə təsdiqlənmiş demokratiya mədəniyyəti kompetensiyaları modelini özündə cəmləşdirdi. Eyni zamanda Çərçivənin arxa planını açıqlayır, istifadəsi ilə bağlı bəzi vacib tövsiyələr təqdim edir, ikinci cildə olan deskriptorların rolunu təqdim edir və əsas terminlər lüğəti ilə başa çatır.

www.coe.int

Avropa Şurası qitənin aparıcı insan haqları təşkilatıdır. O, Avropa İttifaqının bütün üzvləri daxil olmaqla 46 üzv dövlətdən ibarətdir. Avropa Şurasının bütün üzv dövlətləri insan hüquqlarını, demokratiyanı və qanunun aliliyini qorumaq üçün nəzərdə tutulmuş Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasını imzalamışdır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi üzv dövlətlərdə Konvensiyanın icrasına nəzarət edir.

**Üç cildə ibarət olan nəşrin 3-cü cildi
Ayrı-ayrı satılmamalıdır**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE